

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ETNİK TERÖRÜN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: TÜRKİYE VE İSPANYA ÖRNEKLERİ (1970-2019)**

Kübra CEREN YELLİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Alpaslan AKÇORAĞLU**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI
EKONOMETRİ BİLİM DALI**

ARALIK 2020

**ETNİK TERÖRÜN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE VE İSPANYA ÖRNEKLERİ (1970-2019)**

Kübra CEREN YELLİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
EKONOMETRİ ANA BİLİM DALI**

**HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ANKARA 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Kübra CEREN YELLİ

11/02/2021

ETNİK TERÖRÜN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE VE
İSPANYA ÖRNEKLERİ (1970-2019)
(Yüksek Lisans Tezi)

Kübra CEREN YELLİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Şubat 2021

ÖZET

Terör olgusu günümüzde ne kadar anlam değiştirirse değiştirsin toplumsal refahı etkilediği kadar ekonomik değişkenleri de etkilediği kesindir. Terörizmin nihai hedefleri arasında yer alan bulunduğu ülkenin ekonomisine darbe vurma isteği, gün geçtikçe daha da önemli olmakta ve teröristlerin saldırı taktiklerini bu yönde değiştirmelerine sebep olmaktadır. Terör olaylarında yaşanan artış veya azalışlar ele alınan ülkenin iktisadi büyümesini derinden etkilemektedir. Etkilenen iktisadi büyüme ise beraberinde bazı makro ekonomik değişkenleri de etkilemektedir. Çalışmada ilk olarak amaç etnik terörle mücadele eden devletlerin ele alınarak terör ve terör-ekonomi ilişkisi hakkında genel bir bilgiye sahip olmaktır. Terör-ekonomi ilişkisi üzerine bilgi sahibi olunduktan sonra İspanya ve Türkiye'nin ekonomilerini genel hatlarıyla ele alıp bu ülkelerin 1970-2019 yıllarını kapsayan bir dönem için terörün ekonomi üzerindeki etkileri; mal ve hizmet ithalatı, mal ve hizmet ihracatı gayrisafi yurt içi hasıla ve sanayi değişkenleriyle birlikte Eviews programı yardımıyla ekonometrik açıdan analizleri yapılacaktır. Yapılan ekonometrik analizde Vektör Otoregresyon (VAR) modeli, Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılmış olup ilgili ve gerekli diğer testlere de yer verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ise yukarıda ifade edilen bağımlı değişkenlerin, bağımsız değişkeni yüksek oranda etkilediği ve terör olaylarındaki artışın diğer makro ekonomik değişkenleri olumsuz etkilediği görülmüştür.

Bilim Kodu : 110603
Anahtar Kelimeler : Türkiye, İspanya, Terörizm, Ekonomi, Johansen Eşbütünleşme Analizi
Sayfa Adedi : 131
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Alpaslan AKÇORAOĞLU
ORCID ID : 0000-0002-4040-1509

IMPACT ON ECONOMIC GROWTH IN ETHNIC TERRORISM: IN TURKEY AND
SPAIN

(M. Sc. Thesis)

Kübra CEREN YELLİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

February 2021

ABSTRACT

No matter how much the meaning of the phenomenon of terrorism changes today, it is certain that it affects economic variables as well as social welfare. The desire to strike the country's economy, which is among the ultimate targets of terrorism, becomes more and more important day by day and causes terrorists to change their attack tactics in this direction. Increases or decreases in acts of terrorism deeply affect the economic growth of the country in hand. The affected economic growth also affects some macroeconomic variables. The first aim of the study is to have a general knowledge about terrorism and the relationship between terrorism and the economy by considering the states that struggle with ethnic terrorism. After having knowledge on the relationship between terrorism and economy, we will discuss the general outline of Spain and Turkey's economy and for a period between 1970-2019, the econometric analysis of the effects of terrorism on Spain and Turkey's economy, the import of goods and services, the export of goods and services, the gross domestic product and industry variables will be made with the help of Eviews Program. In the econometric analysis, Vector Autoregression (VAR) model, Johansen Cointegration Analysis and Vector Error Correction Model are used and other relevant and necessary tests are included. As a result of the analysis, it was seen that the dependent variables stated above affect the independent variable to a high extent and the increase in terrorist incidents negatively affects other macroeconomic variables.

Bilim Kodu : 110603
Anahtar Kelimeler : Turkey, Spain, Terrorism, Economy, Johansen Cointegration Analysis
Sayfa Adedi : 131
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Alpaslan AKÇORAOĞLU
ORCID ID : 0000-0002-4040-1509

TEŞEKKÜR

Enstitüye başvurduğum günden bugüne sınavlarda kapıda bekleyen, maddi manevi beni her zaman destekleyen, hayallerime ortak olan hayat arkadaşına, eğitim hayatımın ilk noktasından bu zamana benim arkamda durup bana en büyük gücü veren canım annem ve ablama, akademik hayattan vazgeçmemem gerektiğini her daim söyleyip desteğini hiç esirgemeyen sevgili dostum Av. Büşra Çaycı'ya, çalışmalarım süresince beni yönlendiren, her türlü desteğini esirgemeyen ve kıymetli vaktini bana ayıran saygı değer hocam Prof. Dr. Alpaslan AKÇORAOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xii
ŞEKİLLER.....	xiv
KISALTMALAR	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. TERÖR VE ETNİK TERÖR KAVRAMLARI, NEDENLERİ, TÜRLERİ, TERÖRLE MÜCADELE YÖNTEMLERİ	3
2.1. Terör Kavramı	3
2.1.1. Terör ve Terörizm Arasındaki Ayrım	4
2.1.2. Bazı Devletlerin, Kurumların ve Toplulukların Terör Tanımları ..	5
2.1.2.1. Türkiye	5
2.1.2.1.1. Terör Tanımı	5
2.1.2.1.2. Terör Suçlusu.....	6
2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD).....	6
2.1.2.3. Fransa	7
2.1.2.4. İngiltere	8
2.1.2.5. Rusya.....	10
2.1.2.6. Avrupa Birliği	11
2.1.2.7. İslam Konferansı Örgütü.....	12
2.1.2.8. Bağımsız Devletler Topluluğu	13
2.1.2.9. Birleşmiş Milletler Terörizm Komitesi.....	13
2.1.2.10. Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi	13

	Sayfa
2.1.3. Terörün Özellikleri.....	14
2.1.4. Terörün Amaçları	14
2.1.5. Terör-Gerilla Ayrımı	15
2.2. Terörün Nedenleri	16
2.2.1. Ekonomik Nedenler.....	17
2.2.2. Psikolojik Nedenler	18
2.2.3. Siyasal Nedenler.....	19
2.2.4. Sosyo-Kültürel Nedenler.....	19
2.2.5. Hukuki Nedenler	20
2.3. Terörün Türleri.....	20
2.3.1. Devlet Terörü	20
2.3.2. Etnik Terör	21
2.3.3. Uluslararası Terör.....	22
2.4. Terörün Etimolojisi ve Tarihçesi.....	22
2.5. Terörle Mücadele Yöntemleri	23
3. TERÖR-EKONOMİK İLİŞKİSİ	27
3.1. Terör ve Ülke Ekonomisi	27
3.2. Terör ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	28
3.2.1. Terörizmin Neden Olduğu Kayıplar	29
3.2.1.1. Terörizmin Neden Olduğu Doğrudan Kayıplar	29
3.2.1.2. Terörizmin Neden Olduğu Dolaylı Kayıplar	31
3.2.1.2.1. Tüketici Davranışları, Tüketim ve Tasarruf Üzerindeki Etkisi	32
3.2.1.2.2. Yatırım Üzerindeki Etkisi.....	33
3.2.1.2.3. Kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi.....	33
3.2.1.2.4. Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi	33

	Sayfa
3.2.1.2.5. Sektörler Üzerindeki Etkisi.....	34
4. TÜRKİYE- İSPANYA ÜLKELERİNE GENEL BİR BAKIŞ	39
4.1. Türkiye	39
4.1.1. Türkiye İktisat Tarihi	39
4.1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi.....	39
4.1.1.2. 1923 – 1938 Atatürk Dönemi	40
4.1.1.2.1. 1923-1929 Arası Liberal Dönem.....	40
4.1.1.2.2. 1929-1938 Arası Devletçi Dönem.....	40
4.1.1.3. 1939- 1945 Arası Dönem (Savaş Dönemi).....	41
4.1.1.4. 1946- 1960 Arası Liberal Dönem	42
4.1.1.4.1. Yeni Dünya Düzeni Bretton Woods	42
4.1.1.4.2. Türkiye ve Bretton Woods Kuruluşları	43
4.1.1.4.3. Avrupa Birliği.....	44
4.1.1.4.4. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkisi.....	44
4.1.1.4.5. 1946 – 1960 Arası Türkiye’de Liberal Dönem.	45
4.1.1.2. 1960-1980 Arası İthal İkameci Dönem.....	47
4.1.1.2.1. Kalkınma Planları	48
4.1.1.3. 1980- Günümüz İhracata Yönelik Dönem.....	51
4.1.1.3.1. 1980-1990 Yılları Arası.....	51
4.1.1.3.2. 1990-2000 Yılları Arası.....	52
4.1.1.3.3. 2000-2019 Yılları Arası.....	54
4.1.2. 1960 – 2019 Yılları Arası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	57
4.1.3. Türkiye’de Terörizm- PKK.....	58
4.1.3.1. Kuruluşu.....	59
4.1.3.2. İdeolojisi ve Meydana Gelen Değişimler.....	60
4.1.3.3. Örgütsel yapısı	60

	Sayfa
4.1.3.4. Hedef Seçimi ve Can Kayıpları	65
4.1.3.5. Uyguladıkları Terör Stratejileri ve Taktikleri	67
4.1.3.6. PKK'nın Gerçekleştirdiği Eylemler.....	68
4.2. İspanya	71
4.2.1. İspanya Ekonomisi	71
4.2.1.1. 1939-1975 Franco Dönemi	71
4.2.1.2. 1975-1985 Franco Sonrası Dönem	72
4.2.1.3. 1985-2000 Avrupa Entegrasyonu	73
4.2.1.4. 2008-2013 İspanya Mali Krizi	74
4.2.1.5. 2014-Günümüz Ekonomik İyileşme	74
4.2.2. 1960-2019 yılları arası İspanya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası	75
4.2.3. İspanya'da Terörizm- ETA	75
4.2.3.1. Kuruluşu.....	75
4.2.3.2. İdeolojisi ve Meydana Gelen Değişimler.....	78
4.2.3.3. Örgütsel Yapısı	79
4.2.3.4. Hedef Seçimi ve Can Kayıpları	80
4.2.3.5. ETA'nın Gerçekleştirdiği Eylemler.....	81
5. TÜRKİYE-İSPANYA ÜLKELERİNDE TERÖR VE EKONOMİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	83
5.1. Ülkeler.....	83
5.1.1. Türkiye	83
5.1.1.1. Genel Ekonomik Durum	83
5.1.1.2. İthalat	84
5.1.1.3. İhracat	85
5.1.1.4. Sanayi.....	85
5.1.2. İspanya	86

	Sayfa
5.1.2.1. Genel Ekonomik Durum	86
5.1.2.2. İthalat	87
5.1.2.3. İhracat	87
5.1.2.4. Sanayi.....	88
5.2. Terör Ekonomi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama	88
5.2.1. Literatür Taraması	88
5.2.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	90
5.2.3. Ekonometrik Analizde Kullanılan Model ve Veriler	91
5.2.4. Temel Kavramlar.....	92
5.2.4.1. Birim Kök Testi	92
5.2.4.2. Vektör Otoregresyon Modeli (VAR).....	94
5.2.4.3. Eşbütünleşme Analizi	95
5.2.5. Araştırmanın Bulguları ve Sonuçları.....	99
5.2.5.1. Serilerin Birim Kök Test ve Sonuçları.....	99
5.2.5.2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve VAR İstikrar Koşulu.....	102
5.2.5.3. Var İstikrar Koşulu	103
5.2.5.4. Johansen Eşbütünleşme Testi.....	105
5.2.5.5. Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model-VECM).....	112
5.2.5.6. Otokorelasyon LM Testi	116
5.2.5.7. White Değişen Varyans Testi	117
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	119
KAYNAKÇA.....	125
ÖZGEÇMİŞ	131

TABLULAR

Tablo	Sayfa
Tablo 3.1. PKK terörü nedeni ile yaşanan can kayıpları.....	30
Tablo 3.2.: Turistik bölgelere ve turistlere yönelik terör saldırıları.....	35
Tablo 4.1.: IMF ile Türkiye arasında imzalanan stand by anlaşmaları.....	43
Tablo 4.2. 1963 – 1983 Arası Uygulamaya Giren Planlarda Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık ortalama % değişme).....	50
Tablo 4.3.: Koma Civaken Kurdistan (KCK) yapılanması.....	61
Tablo 4.4. KCK yapılanmasının yasama örgütü şeması.....	62
Tablo 4.5. KCK yapılanmasının yürütme örgütü şeması.....	63
Tablo 4.6. KCK yapılanmasının yargı örgütü şeması.....	64
Tablo 4.7. PKK Terör örgütünün içerisinde yer alan kuruluşlar.....	65
Tablo 4.8. 1984-2012 yılları arasında PKK terör örgütünün sebep olduğu can kayıpları.....	66
Tablo 4.9. PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği karakol saldırıları.....	69
Tablo 4.10. PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği intihar saldırıları.....	70
Tablo 4.11. Ekin-ETA grubunun etkinlik kolları.....	80
Tablo 5.1. Literatür taraması.....	90
Tablo 5.2. Birim Kök Test sonuçları (İspanya).....	100
Tablo 5.3. Birim Kök Test sonuçları (Türkiye).....	101
Tablo 5.4. VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Ölçütü (İspanya).....	102
Tablo 5.5. VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Ölçütü (Türkiye).....	103
Tablo 5.6. İz İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi (İspanya).....	106
Tablo 5.7. Max Özdeğer İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi (İspanya).....	106
Tablo 5.8. Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Vektörü (İspanya).....	108
Tablo 5.9. İz İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi (Türkiye).....	109

Tablo	Sayfa
Tablo 5.10. Max Özdeğer İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi (Türkiye).....	109
Tablo 5.11. Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Vektörü (Türkiye).....	111
Tablo 5.12. Vektör Hata Düzeltme Modeli tahmin sonuçları (İspanya)	113
Tablo 5.13. Vektör Hata Düzeltme Modeli tahmin sonuçları (Türkiye)	114
Tablo 5.14. Otokorelasyon LM Testi (İspanya)	116
Tablo 5.15. Otokorelasyon LM Testi (Türkiye).....	116
Tablo 5.16. White Değişen Varyans Testi (İspanya).....	117
Tablo 5.17. White Değişen Varyans Testi (Türkiye)	117

ŞEKİLLER

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Gerilla terörist ayrımı	16
Şekil 2.2.: Terör ve terörle mücadele stratejileri.....	26
Şekil 4.1. 1960-2018 yılları arası Türkiye için GSYH grafiği	57
Şekil 4.2. 1984-2012 yılları arasında PKK terör örgütünün sebep olduğu can kayıpları.....	67
Şekil 4.3. 1960-2018 Yılları arası İspanya için GSYH Grafiği.....	75
Şekil 4.4. 1968-2010 yılları arası ETA Terör örgütünün sebep olduğu can kayıpları.....	81
Şekil 4.5. 1968-2010 yılları arası ETA Terör Örgütünün uyguladıkları eylemler	82
Şekil 5.1. 1970-2019 yılları arasında Türkiye’de GSYH	84
Şekil 5.2. 1971-2019 yılları arası Türkiye’de mal ve hizmet ithalat grafiği	84
Şekil 5.3. 1971-2019 yılları arası Türkiye’de mal ve hizmet ihracat grafiği.....	85
Şekil 5.4. 1970-2019 yılları arası Türkiye için sanayi grafiği	86
Şekil 5.5. 1970-2019 yılları arasında İspanya’da GSYH	86
Şekil 5.6. 1971-2019 yılları arası İspanya’da mal ve hizmet ithalat grafiği.....	87
Şekil 5.7. 1971-2019 yılları arası İspanya’da mal ve hizmet ihracat grafiği.....	87
Şekil 5.8. 1971-2019 Yılları Arası İspanya’da Sanayi Grafiği.....	88
Şekil 5.9. VAR İstikrar koşulu (İspanya)	104
Şekil 5.10. VAR İstikrar koşulu	105

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller
ADYÖD	Ankara Demokratik Yüksek Öğretim Derneği
AIC	Akaike Information Criterion
AYÖD	Ankara Yüksek Öğretim Derneği
CEDA	İspanyol Özerk Sağ Konfederasyonu
EGİ	Euzko Gaztedi Indarra
ETA	Euskadi ta Askatasuna
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Merkezi
FARC	Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia
FPE	Final Production Error
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	Hannan Quinn Kriteri
ILO	Internatioanl Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
IRA	Irish Republican Army
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KADEK	Kongreya Azadi u Demokrasiya Kurdistan
KCK	Koma Civaken Kurdistan
KKK	Koma Komalen Kurdistan
KONGRA-GEL	Kongreya Gelan
LTTE	Liberation Tigers of Tamil Eelam
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEEC	Organization For European Economic Cooperation

Kısaltmalar	Açıklamalar
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PKK	Partiya Karkeren Kurdistane
PNV	Partido Nacionalista Vasco
PP	Phillips Perron
PTA	Prevention of Terrorism Acts
SC	Selection Information Criterion
TAK	Teyrebazen Azadiya Kurdistan
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
VAR	Vektör Otoregresyon
VECM	Vector Error Correction Model
WB	World Bank
WTO	World Trade Organization

1. GİRİŞ

Toplumdan topluma, kurumdan kuruma terör kavramının tanımı değişse de genel geçer ifade ile terör, kendi çıkarları doğrultusunda karşısındaki kesime şiddet uygulayarak canına ve malına zarar verme eylemi gerçekleştirme olarak tanımlanabilir. Yüzyıllardır dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren terör örgütleri küreselleşme ile birlikte eylemlerine farklı bir boyut kazandırmış olsa da ülkelerin çeşitli dinamiklerini her daim etkilemiştir. Gerek doğrudan gerek dolaylı olarak faaliyet gösterdikleri ülkeye zararlar vermişler ve bu durum ülkelerin gelişmişlik yarışında sıralamaların oluşmasında önemli bir faktör olmuştur.

Terör olaylarının yaşanması ile ülkede güvensizlik ve risk faktörü oluşur ve bu durum ülkenin psikolojik, askeri, siyasi, sosyal ve iktisadi gibi birçok yönünü etkiler. Güven ve istikrarın olmadığı bir ülkede bu alanların işleyişinin mükemmel olması beklenilemediği gibi dolaylı olarak etkilediği değişkenlerle de tablonun daha da kötüleşmesine sebep olmaktadır.

Terör olaylarının yaşanıldığı bölgede toplumsal refahı etkileyen en önemli unsurlardan biri olan iktisadi alanda fazlasıyla etkilenmektedir. Artan terör olayları sonucunda risk ve güvensizlik ortamının oluşması ile turizm sektörü gibi belirli sektörler olumsuz etkilenmekte ve ülkeye yabancı sermaye girişi kısıtlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda yatırımların azalmasına, hane halkı tüketicilerinin tercihlerinin değişmesine, kamu harcamalarının başka alanlarda daha fazla uygulanmasıyla kamu harcamalarının etkin dağılımının negatif yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde ülkelerin, kurumların yaptığı terör tanımına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra terörün nedenleri ve çeşitleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde terör ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiş olup gerçekleşen terör faaliyetleri sonucunda ülkelerin uğradıkları zararlar iktisadi kalemler açısından tek tek incelenmiştir. Üçüncü bölümde ele alınan ülkelerin iktisat tarihi ele alınmış, iktisadi büyümeleri incelenmiş ve ülkede faaliyet gösteren terör örgütlerinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Son bölümde ise ele alınan çalışmada kullanılacak olan veriler ve değişkenler tanımlanmış ve terörün ekonomi üzerindeki etkilerini incelemek için uygulanacak gerekli ve ilgili analizler teorik anlamda anlatılmış ve analizler gerçekleştirilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2. TERÖR VE ETNİK TERÖR KAVRAMLARI, NEDENLERİ, TÜRLERİ, TERÖRLE MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Çalışmanın ilk bölümünde terör kavramına, terör kavramı çevresinde gerçekleşen kavramların tanıma ve devletlerin kendi bünyesinde terör hakkında yapmış oldukları tanımlamalar ele alınacaktır. Bu tanımlamalar incelenip terörün nedenleri, türleri ve günümüze kadar gerçekleştiği evrim incelenecektir.

2.1. Terör Kavramı

Terörizm günümüz dünyasında tüm ülkeleri tehdit eden bir kavram haline gelmiştir. Genel anlamda bakıldığında “devlet dışı aktörlerin örgütsel olarak, siyasal amaçlarla toplumda korku ve panik yaratacak şekilde uyguladığı bir şiddet yöntemi yahut tehdidi” tanımı yapılmaktadır (Alptekin, 2018, s. 24).

Terörizm, soğuk savaş sonrası yaşadığı dönüşümle devletlerin terör karşısında aldığı tedbirlerin arttırmasına ve 1960’lı yıllardan itibaren ise uluslararası gündemin değişmez maddelerinden biri olmasına sebep olmuştur. (Alptekin, 2018, s. 24)

Terör kelime anlamı olarak; korku salma, yıldırma, şiddet anlamına gelmektedir. Bu anlamdan yola çıkarak terör kavramı ile korku ve şiddet arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Şiddet ise kaba güç olarak tanımlanmaktadır. Terörizm içerisinde ise şiddet, kişiler ya da örgütlerin kendi siyasi görüşlerini, değerlerini, esas aldığı normlarını topluma veya karşı geldiği egemen güce şiddet vasıtasıyla dayatması anlamına gelmektedir.

Terörizmle mücadele yöntemlerine, terörizmin nedenlerine geçmeden önce terör tanımının çok iyi yapılması gerekmektedir. İngiliz terör uzmanı Wardlaw’da “Terörizmin kontrol altına alınmasında en önemli sorunun, bu olgunun tanımlanması olduğunu” belirtmektedir.

Paul Wilkson’un “Terrorism and The Liberal State” adlı kitabında yer alan terör tanımı ise şu şekildedir: “bireyleri, grupları, toplulukları ya da hükümetleri, teröristlerin siyasal amaçlarına hak versinler diye düzenli olarak yıldırma yönük öldürme ve yok etme eylemleri ya da öldürme ve yok etme tehdidine başvurulmasıdır.” (Wilkson, Terrorism and The Liberal State, 1986)

Genelkurmay Başkanlığının Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi'nce düzenlenen "Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği" sempozyumunda yaptığı açılış konuşmasında konuşan dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi ÖZKÖK, Terörizmin tanımını şu şekilde yapmaktadır: "...Terörizmin amacı hesaplı ve siyasal bir şiddet biçimi olmakla birlikte eylemlerinden kitlelerin etkilenmesini sağlamaktır. Ayrıca terörist için cinayet amaç değil araçtır; dahası terörist için yaptıkları eylem, eylemin yapıldığı yerden bölgeye, bölgeden dünyaya yayılan çirkin bir mesajdır..." (Özkök, 2006).

İsrail eski başbakanlarından olan Benjamin NATENYAHU, "Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorism" adlı kitabında terörü: "silahlı eylemcilerin siyasal amaçlarına varmak için, sivilleri korkutmak ve gerekirse onlara zarar vermek amacıyla, sivil halka karşı yönettikleri saldırı" olarak tanımlamaktadır (Natenyahu, 1995).

2.1.1. Terör ve Terörizm Arasındaki Ayrım

Bu kavramlar açıklanırken en önemli ayrımlardan biri de terör ve terörizm kavramlarının ayrıldığı noktayı bulabilmektir. Terör kavramı şiddet ve korkuyu gösterirken terörizm ise bu kavramların süreklilik içermesini ve siyasal bir içerik kazanması ile oluşmaktadır.

Terörizm insanları öldürmenin yanında sosyal politik etkenleri de içermektedir. Bu amaçlar doğrultusunda hareket ederek kendilerine bir konum elde etmeyi ve grup ya da bireysel olarak şiddet içerikli eylemlerini gerçekleştirmeyi hedeflerler.

Bu açıklamalarla birlikte terörizm Mesut Hakkı Çaşın'a göre "savaş ve diplomasi ile kazanılamayan sonuçları elde etmek, karşısındaki kişi veya toplulukları korkutmak ve itaat ettirmek için düşüncelerini herhangi bir teoriye felsefeye ve/veya ideolojiye dayandırarak siyasi maksatlarla idari olarak terör ve şiddetin sistemli ve hesaplı bir şekilde kullanılmasıdır" olarak tanımlanabilir. (Çaşın, 2008, s. 34)

Türkiye Barolar Birliği'nin yayımladığı "Türkiye ve Terörizm" raporunda da dile getirildiği gibi, literatürde genellikle kontrolsüz kişilerin yarattığı aşırı şiddet ve katliamlar terör, terörün iradi kullanımı ise terörizm" olarak adlandırılır.

Bu konuda ise en ayrıntılı anlatımı ise İhsan BAL yapmaktadır;

Terör silahlı eylemler yoluyla kendini ve davasını tüm kamuoyuna duyurma; terörizm ise bu eylemleri savunan, eylem stratejilerini anlatan ve aktaran, aynı zamanda kamuoyuna duyurduğu davasının fikirlerini geliştiren bir düşünce disiplini veya akımıdır. Teröristler yer altında girerler, gizlilik çevresinde çalışırlar, eylemlerini yaparlar ve sonuçta bu eylemlerinin amaçları doğrultusunda propagandaya yönelirler. Terörizm ise bu aşamadan sonra devreye girer. Terörle ve terörizm çoğunlukla karıştırılır, ancak birincinin stratejik bir eylem, ikinci kavramın ise stratejik bir söylem olduğunu belirtmek gerekir (Bal, 2012, s. 8).

2.1.2. Bazı Devletlerin, Kurumların ve Toplulukların Terör Tanımları

Günümüzde bazı devletlerin gerek kanunlarında gerekse yazılı veya sözlü açıklamalarında yaptıkları terör kavramlarını incelemek daha geniş bir bilgi sahibi olmamıza ve ülkeleri kendi sistematiği çerçevesinde değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

2.1.2.1. Türkiye

Türkiye 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nu 1991 yılında resmî gazetede yayımlayarak kabul etmiştir. Bu kanunun birinci maddesi terör tanımını barındırmaktadır. Buna göre:

2.1.2.1.1. Terör Tanımı

Madde 1– (Değişik birinci fıkra: 15/7/2003-4928/20 md.) Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

Yine kanunun 2. Maddesine göre ise;

2.1.2.1.2. Terör Suçlusu

Madde 2 – Birinci maddede belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin mensubu olup da bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin mensubu olan kişi terör suçlusudur. Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır.

Olarak yapılmaktadır.

Türkiye’de terör tanımını da terör suçlusu tanımını da kapsayan terörle mücadele kanunu bulunmakta ve birçok işlemler bu kanunun belli maddelerine bağlı olarak yapılmaktadır.

2.1.2.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

11 Eylül olayı sonrası hemen hemen tüm ülkelerde güvenlik alanlarında yapılan çalışmalar artmış terörü engelleme yolunda daha çok adımlar atılmaya başlanmıştır.

ABD ise 11 Eylül sonrasında terörle mücadele anlamında kolluk kuvvetlerine geniş yetkiler vermiş aynı zamanda da radikal kanunlar yürürlüğe sokmuştur. ABD terör şüphelileri bile Guantanamo da yapılan uygulamalarla suçlanmıştır.

ABD’de terör tanımının en geniş yer aldığı yer Amerikan Milli Savunma Bakanının konuşmasıdır. Bu konuşmaya göre terörizm;

“... devrimci topluluklar ve/veya örgütler tarafından politik ve ideolojik hedeflerle hükümetleri ve baskı topluluklarını sindirmek, baskı altında tutmak niyetiyle bireylerin kendilerine veya mallarına karşı kuvvet, tehdit veya şiddet uygulanmasında bulunmak...”

Olarak yapılmaktadır. Yine Amerikan Dışişleri Bakanı ise terörizmi;

“...Ulusalı gruplar veya gizli ajanlar eliyle buldukları yerde yaşayan sivillere karşı gerçekleştirilen önceden tasarlanmış, politik amaçlı şiddet...”

Olarak tanımlamıştır.

2.1.2.3. Fransa

Fransa da ise terörle ilgili kavramlar Fransa Ceza Kanununda yer almaktadır. Fransa Ceza Kanununa göre Terör;

m. 421-1: Kamu düzenini, sindirme ya da tedhiş yoluyla ağır biçimde bozma amacı güden bireysel ya da toplu bir girişimle kasıtlı bir biçimde ilişkili olmaları halinde aşağıdaki suçlar terörizm eylemleri sayılır:

1. İş bu kanunun II. Babında tanımlandığı biçimiyle, kişinin hayatına ya da vücut tamlığına iradi olarak kastetme, hava, deniz, araçlarının ya da herhangi bir ulaşım aracının kaçırılması, alıkonulması ya da güzergâhların değiştirilmesi;
2. İşbu kanunun III. Babında tanımlandığı biçimde hırsızlık, gasp, imha, zarar verme, tahrip ve bilişim suçları;
3. 431-13. Maddenin tanımladığı biçimiyle savaş guruplarına ya da feshedilmiş guruplara ilişkin suçlar ve 434-6 ve 441-2 ilâ 441-5. Maddelerde tanımlanan suçlar;
4. Savaş silahlarının imaline ilişkin 4 Eylül 1870 tarihli kararnameyi ilga eden 19 Haziran 1871 tarihli kanunun 3. Maddesince tanımlanan öldürücü cihaz makine ya da patlayıcıların mal edilmesi ya da bulundurulması;
  - Barutlar ve patlayıcı maddelerin rejimine ilişkin 3 Temmuz 1970 tarih ve 70-575 sayılı kanunun 6. Maddesince tanımlanan patlayıcı maddelerin üretimi, satışı, ithalatı ve ihracatı;
  - Savaş malzemesi, silah ve cephanelerin rejimini tespit eden 18 Nisan 1939 tarihli kanun hükmünde kararnamenin 38. Maddesince tanımlanan patlayıcı ya da cihazların iktisabı, bulundurulması, nakli ya da kişi üzerinde taşınması;
  - Belirtilen kanun hükmünde kararnamenin 24, 28, 31 ve 32. Maddelerinde tanımlanan birinci ve dördüncü sınıf silah ve cephanelerin bulundurulması, kişi üzerinde taşınması ve nakli;
  - Biyolojik ya da toksik madde esaslı silahların icat edilmesini, imalini bulundurulmasını, stoklanmasını, iktisabını ve devrini yasaklayan 72-467 sayılı ve 9 Haziran 1972 tarihli kanunun 1. Ve 4. maddelerinde tanımlanan suçlar;

- Kimyasal silahların icat ve imal edilmesinin, stoklanmasının ve kullanılmasının yasaklanmasına ve bunların imhasına ilişkin 13 Ocak 1993 tarihli Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin 98/467 sayılı ve 17 Haziran 1998 tarihli kanunun maddelerince öngörülen suçlar;
- 5. Yukarıdaki 1 ila 4. bentlerde öngörülen suçlardan birine konu olan ürünü saklamak;
- 6. İşbu kanunun III. Babının II. Başlığının İV. Bölümünde öngörülen para aklama suçları;
- 7. Para ve finans kanununun L. 465-1. maddesinde öngörülen teklif suçları.

m. 421-2: Kamu düzenini, sindirme ya da tedhiş yoluyla ağır biçimde bozma amacı güden bireysel ya da toplu bir girişimle kasıtlı bir biçimde ilişkili olmaları halinde, atmosfere, toprağa, yeraltına, yiyeceklere, yiyecek bileşimlerine ya da karasuları dâhil olmak üzere sulara, insanların ya da hayvanların sağlığını ya da doğal ortamı tehlikeye düşürecek nitelikte bir madde bulaştırmak da terörizm eylemi sayılır.

m. 421-2-2: Mali kaynaklar, kıymetli evrak ya da muhtelif değerleri sağlayarak, bir araya getirerek, işleterek ya da bu yönde tavsiyelerde bulunarak, bu kaynak, evrak ya da değerlerin kısmen ya da tamamen işbu bölümde belirtilen terör eylemlerinden birini gerçekleştirmek amacıyla kullanılması kastıyla ya da bu yönde bilgi sahibi olarak, böyle bir eylemin muhtemelen gerçekleşmesi keyfiyetinden bağımsız olarak, bir terör girişimini finanse etmek de terörizm eylemi sayılır (Öktem, 2007, s. 45).

2.1.2.4. İngiltere

2001 Şubat ayında İngiliz terör yasası yürürlüğe girmiştir. Ve bu yasaya göre yapılan belli başlı tanımlar aşağıdaki gibidir:

Terör; hükümetleri, toplumu veya toplumun belli bir kesimini siyasi, dini ya da ideolojik anlamda belli bir noktaya gelmesini zorlayarak, kişilere ve/veya mala karşı yapılan şiddet, zor kullanma, cebir ile kişilerin hayatını tehlikeye atmak, tehditte bulunmak, kamu güvenliğini riske atmak olarak adlandırılabilir. Bu olayların yapılmasındaki il ve temel amaç ise eylemlerin gerçekleştiği ülkelerin hükümetlerini etkileme amacı gütmesidir.

Yasanın belirttiği bir diğer özellik ise terör örgütlerinin halkı ya da kamunun belli bir kesimini korkutarak ciddi bir ayrışma meydana getirmesidir. Kamunun bir kesiminden kastedilen mezhep, din, siyasi düşünce gibi insanları ayrıştıran özelliklerdir.

Kanunda son olarak ele alınan konu ise şiddet kullanımı ve şiddet kullanma tehdidi üzerinedir. Terör eylemleri arasında sayılabilecek faaliyetlere de yer verilen bu bölümde elektronik bir sistemi engellemek, ciddi zararlara uğratmak da terör faaliyetleri arasında sayılmış ve böylece siber güvenlik önlemlerini de almaya çalışmıştır (Birinci Bölüm, 2. Fıkra).

Yasanın bir başka bölümünde ise terör olaylarının gerçekleştiği coğrafi sınır kıstasının kaldırılması üzerinedir. Bu maddeye göre terör faaliyetlerinin İngiltere sınırları içinde ya da sınırların dışında yapılması, terör faaliyetini gerçekleştiren kişinin uyruğunun İngiliz olması veya başka bir ulustan olması aynı zamanda terör faaliyetlerini İngiliz kamu kurumuna veya İngiliz vatandaşına karşı yapılması yada başka topluluklara yapılmasının bir önemi bulunmamaktadır. Bu tanımların hepsi terör kavramı içerisinde yer almaktadır. (Laçiner S. , 2006, s. 2)

Yasanın bir diğer kısmında ise terör eylemlerinin içeriğini tanıtmakta ve hangi kavramların/olayların terör eylemi sayılabileceğini göstermektedir. Bu duruma göre

- Yasaklanmış olan örgütlerin halka açık veya kapalı bir şekilde propagandasını yapmak,
- Topluma açık yerlerde herhangi bir terör örgütünün amblemini, sembolünü kullanmak veya taşımak,
- Üç kişiden daha fazla olacak şekilde bir alanda toplanmak ve toplantı miting gösteri gibi faaliyetlerde bulunmak,
- Terör faaliyetlerine destek veren kurum veya kuruluşlara maddi yardım sağlamak, yardım toplamak, yardım toplanmasına destek olmak gibi birçok eylem terör eylemi olarak sayılabilmektedir.

Ve tüm bu faaliyetleri gerçekleştiren kişi veya toplulukların hiçbir terör olayına karışmamış olsa dahi yeni PTA (The Prevention of Terrorism Act 1973) çerçevesinde sorgulanabileceklerine ve buna kararı İngiliz İçişleri Bakanlığının vereceğini de kanunda belirtmişlerdir. (Laçiner S. , 2006, s. 2)

2.1.2.5. Rusya

Sovyetler Birliği'nin son döneminde terörle mücadele görevini Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) yürütüyordu ve bu dönemde devlet kurumları tarafından terörizm, SSCB'nin gücünü azaltmak, SSCB'yi ortadan kaldırmak gibi amaçlarla faaliyet gösterip politikacı veya herhangi bir devlet görevlisini öldürmek olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede devlet aleyhine propaganda yapmak Sovyetlerde yasaklanmış, aynı zamanda devlet malına zarar vermekte terörist eylem olarak kabul edilmiştir. (Civic Assistance Committee İnternet Sitesi, 2009)

SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan Rusya'da terör kavramının da içerisinde yer aldığı ilk yasa 1993'te yürürlüğe girmiş, çok ayrıntılı bir terör kavramı oluşturmuştur. Uçak kaçırma eylemlerinin bile yer aldığı bu yasadan sonra 1997 yılında Rusya'da Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş, terör tanımından daha çok terörist faaliyetlerde bulunanlara verilecek olan cezalar gündeme gelmiştir. 1998 yılında ise Terörle Mücadele Yasası kabul edilmiş ve bu yasada terör tanımına, hangi faaliyetlerin terör olayları içerisinde gireceğine, bu durumda alınacak olan tedbirlere ve terör olayları karşısında maruz kalan vatandaşların hak ve sorumluluklarına kadar birçok konu sıralanmıştır. 2002 ve 2004 yıllarında kamusal alanlara yapılan terör saldırılarından sonra Terörle Mücadele Yasasında ciddi değişikliklere gidilmiş, cezalar arttırılmış, haklar kuvvetlendirilmiştir. Yeni düzenlemelerde en çok dikkat çeken durum, basın özgürlüğüne terör olaylarında kısıtlama getirilmesi ve ölen teröristin cenazelerinin ailelerine teslim edilmemesidir.

Yeni yasal düzenlemelerle ise,

- FSB (RF döneminde KGB'nin görevlerini yerine getiren kurum),
- İçişleri Bakanlığı,
- Dış İstihbarat Servisi (SVR),
- Federal Muhafızlar Birliği,
- Savunma Bakanlığı
- Federal Sınır Birlikleri

gibi farklı kurumların terörle mücadele alanındaki yetkileri arttırılmış ve bu birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. (Civic Assistance Committee İnternet Sitesi, 2009)

Rusya'nın 2006 yılındaki yaptığı değişikliklerle gündeme gelen ve halen yürürlükte olan Terörle Mücadele Yasasına göre terörizm;

“Bireylerin ve grupların şiddet ve suç aracılığıyla politik hedeflerine ulaşmak için kullandıkları çok boyutlu bir olgudur. Söz konusu yasanın devamında terörizm; ulusal ve bölgesel otoriteler ile uluslararası kuruluşları, toplumu korkutma ve/veya diğer yasadışı hareketler ile etkilemeyi içeren bir şiddet ideolojisi”

olarak tanımlanmakta ve bunlar içerisinde yer alan en önemli kavram Rusya'nın terörizmi hem yasadışı hem de teori olduğu üzerinde durmasıdır. (Civic Assistance Committee İnternet Sitesi, 2009)

2006 yılında Terörle Mücadele Yasasında yapılan değişikliklerle daha da net çizgiler çerçevesinde toplanabilen terörle mücadele yöntemleri ise Rusya'da üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar;

- Terörizmin önlenmesi,
- Terörizmle savaş,
- Terörizmin ortaya çıkardığı sonuçların yönetilmesi ve bertaraf edilmesidir.

Bu bölümlerden terörizmin önlenmesi kısmı terörizmin ortaya çıkış aşamamasında ideolojik olarak engellemeye çalışmayı ve terörizmin ortaya çıkmasını neden olacak durum oluşturmamayı, terörizmle savaş ise terör eylemlerini engellemek, önlemek veya bastırmak olarak tanımlanabilmektedir. (Civic Assistance Committee İnternet Sitesi, 2009)

2.1.2.6. Avrupa Birliği

Avrupa birliği terörle etkin mücadele sağlamak ve üye devletler arasında bütünlük sağlamak için belli tanımlar yapmıştır. Bunlar belli başlı maddeler halinde şu şekilde toparlanabilir:

- Üye devletler kendi hukuki yapılarına uygun bir şekilde, ülkenin siyasi yapısının, anayasal hukuk düzeninin, sosyal yapılarının bozulmasına sebep olan, halkı sindirmeye çalışıp, vatandaşların faaliyetlerini kısıtlama yoluna giren, aynı zamanda hükümetlerin çalışmalarını aksatmaya yönelik her türlü

kasti davranışta bulunan kişilerin yaptıkları eylemlerin terörist suçları olarak sayılabileceğini söylemektedir.

- Bu eylemleri gerçekleştiren kişilere karşı devletler ise gerekli ve yeterli önlemleri alacaktır.
- Terör eylemleri veya terörist faaliyetlerin kapsamı aşağıda sıralanan eylemlerden herhangi birini işleme olarak da adlandırılmaktadır:
  - a. Ölüme sebep verebilecek saldırılar,
  - b. Vatandaşın fiziki bütünlüğüne yönelik yapılan saldırılar,
  - c. Kişinin özgürlüğünden mahrum etme sonucuna ulaşan adam kaçıрма veya rehin alma eylemleri,
  - d. Devletin altyapı imkanları dahil olmak üzere tüm sistemlerine yönelik yapılabilecek herhangi bir saldırı,
  - e. Biyolojik ve/veya kimyasal silahlara karşı araştırma veya gelişme yapma, insan hayatını tehlikeye atacak maddeleri kamuya açık alanda kullanma veya salma,
  - f. Halkın ihtiyaçlarını karşılamayı engelleyecek şekilde doğal kaynakların kullanımına, sunulmasına müdahale etme
- Bu faaliyetlerden herhangi bir veya birkaçını gerçekleştiren kişi, toplum veya toplulukların cezai işlemlerini yapması yolunda her türlü izin verilmiş, her üye devlet kendi hukuki dayanaklarına uygun karar vereceği belirtilmiştir. (Saraçlı, 2007, s. 1061-1062)

2.1.2.7. İslam Konferansı Örgütü

Terör faaliyetlerinin en çok görüldüğü ülkeler arasında İslam ülkeleri görülmektedir. Bunun sonucunda İslam Konferansı Örgütü terörizmi şu şekilde tanımlamaktadır;

Hangi amaçla yapılırsa yapılsın, halka zarar vermek, tehditte bulunmak, insanların yaşamlarını, özgürlüklerini, can ve mal güvenliklerini tehlikeye atmak, kamu hizmetini veya kamu mallarını zarar vermek, ülke bütünlüğünü, siyasi birliklerini ve egemenliklerini tehdit etmek gibi sonuçları olan her türlü bireysel veya toplu gerçekleştirilen eylem ve bu eylemleri yapma tehdidinde bulunan söylem terörizm kavramı içerisine girmektedir. (Kaya, 2005, s. 10)

2.1.2.8. Bağımsız Devletler Topluluğu

Bağımsız devletler topluluğuna göre terörizm kavramı şu şekilde açıklanmıştır:

- Kamu güvenliğine her türlü zararı veren ve kamu otoritesinin yapacağı faaliyetleri engelleyen, halkı galeyana getirmek amacıyla işlenen her türlü eylem ve faaliyet, aşağıda yer alan hukuka aykırı filler terör eylemi olarak nitelendirilen eylemler arasında yer almaktadır.
  - a. Üye devletler içerisinde yer alan gerçek veya tüzel kişilerin maruz kaldığı şiddet veya şiddet tehdidinde bulunulması,
  - b. Kişilerin can ve mal güvenliğini tehlikeye atacak hareketlerde bulunulması,
  - c. Sahip olunan mülkiyetlere ciddi zararlar verme yolun girilmesi,
  - d. Devlet adamı veya kamu görevlilerinden herhangi birine yaptığı işten yönelik faaliyette bulunulması,
  - e. Yabancı devlet personellerine, üye olunan devletlerin uluslararası çalışan ve korunan personellerine, bu kişilerin can ve mallarına saldırılar gerçekleştirilmesi
  - f. Taraf devletlerin hukuki enstrümanlarına yönelik saldırılar gerçekleştirilmesi bahsedilen eylemler arasında yer almaktadır. (Saraçlı, 2007, s. 1061-1062)

2.1.2.9. Birleşmiş Milletler Terörizm Komitesi

Komitenin tanımlanmasına göre terörizm; “Uluslararası boyutları da bulunan bir anlaşmazlığın üzerine, bu anlaşmazlığın arzu edilen yönde gelişimini sağlamak amacıyla bir üçüncü devletin sınırları dâhilinde bir yabancıнын kendi uyuğunda bulunmayan bir başkasına uyguladığı şiddet ve baskı “olarak tanımlanmaktadır.

2.1.2.10. Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi

Genelkurmay başkanlığına bağlı olan terörizmle mücadele mükemmeliyet merkezine göre; “Terörizm; hükümetleri ve toplulukları tehdit eden, siyasi, dini ve ideolojik hedeflere yönelen kanunsuz bir şiddet eylemidir.”

2.1.3. Terörün Özellikleri

Kişi ve kurumlar farklı farklı terör tanımları yapmışlardır. Tüm bu tanımlar birbirinden farklı da olsa temel anlamda değişmeyen şeyler terörizmin özellikleridir.

Uluslararası arenada faaliyet gösteren terör örgütlerine genel hatlarıyla bakıldığında terörizmin özellikleri aşağıda gibidir;

- Olağandan farklı yeni bir düzen vaat eder.
- Stratejidir.
- Uluslararası arenadan destek almadan yaşayamaz.
- Propaganda aracıdır.
- Devlet otoritesine karşıdır.
- Örgütlü bir harekettir.
- Mali desteksiz faaliyet gösteremez.
- Bilinçli ve amaçlı eylemlerdir.
- Şiddet uygulamak amacıyla hareket eder.
- Genellikle siyasi bir amacı vardır.

2.1.4. Terörün Amaçları

Terörizmin genel hatlarıyla amacı tanımını yaptığımızda kullandığımız gibi halka korku salmak ve dehşet ortamı oluşturmaktır.

Sabri Dilmaç'ın ifadesi ile terörün amacı; “hedef alınan rejimi ve/veya sistemi, şiddet yolu ile yıkıp, yıktıkları sistemin veya rejimin yerine kendi ideolojileri doğrultusunda oluşan yeni bir yönetim tesis etmek” olduğu söylenebilir. (Dilmaç, 2010, s. 39-40)

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı ise Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma adlı kitabında Terörizmin amacı için şu ifadeleri kullanmaktadır:

Adi şiddette amaç bir varlığa zarar vermek ya da onu yok etmektir. Oysa terörist için şiddet bir amaç değil araçtır. Örneğin, sıradan bir katil, bir insanı ölmesini istediği için öldürür. Terörist içinse önemli olan o insan ya da insanlar değil, onları öldürdüğü zaman toplumda yaratacağı etkidir. Bir trene bomba koyduğunda, trende kimlerin olduğunu ölecek olanların kimliği doğrudan bir önem taşımaz. Bu nedenledir ki; şiddetsiz terör olmaz ama her şiddette terör değildir. Atilla Yayla'nın da dediği gibi terör eylemlerinde, psikolojik sorunlar fiziksel hedeflerden çok daha önemlidir.

Terörizm hesaplı bir şiddettir. Amacı, olabildiğince çok insan öldürmek değil, kitlelerin eylemlerinden etkilenmesini sağlamaktır. Kitlelerin dehşete kapılmasını, bir umutsuzluk içinde teröristin isteklerine boyun eğmesinden başka çare olmadığını düşünmesini sağlamaktır (Kışlalı, 1998, s. 37).

Tüm bunların yanında 1979 yılında Kudüs'te gerçekleştirilen Uluslararası Terörizm konferansında Paul JOHNSON'ın sunduğu bildiriye ise "Terörün Yedi Ölümcül Günahı" başlığında terörün amaçlarını;

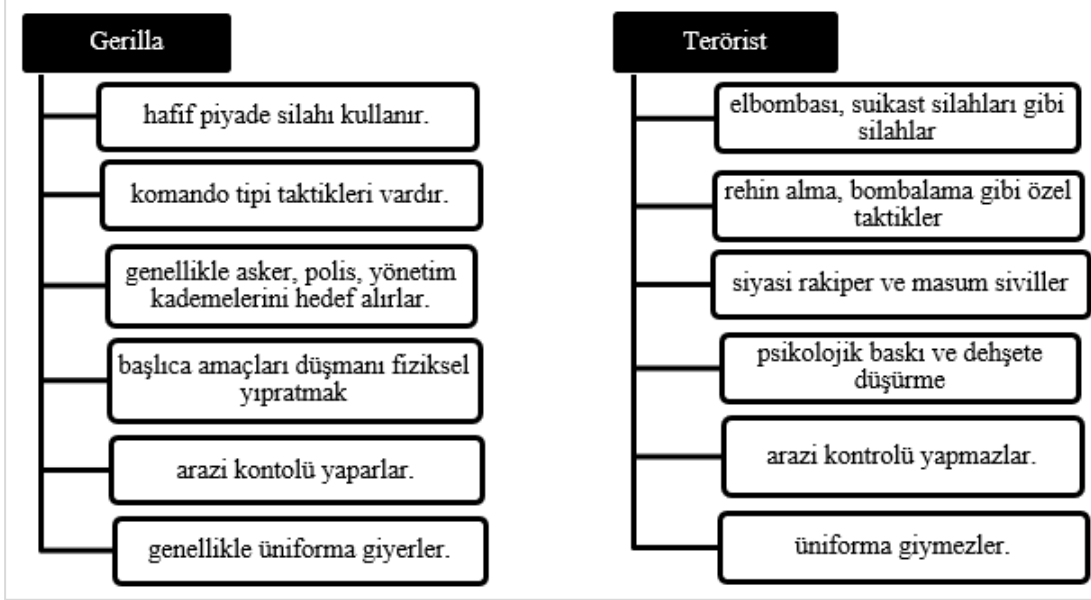
1. Şiddetin, kasıtlı ve soğukkanlılıkla diğer meşru eylemlerinin önüne geçilerek doğal, arzulanır bir eylem biçimi olarak idealize edilmesi, entelektüel meşruluk kazandırılması (şiddetin idealize edilmesi)
2. İnsanın moral güdülerine kasıtlı baskı uygulayarak sistematik olarak bu duyguların körleştirilmesi (moral değerlerin reddi)
3. Toplum sorunlarının çözümlerinde normal çözme yöntemi olarak siyasetin reddedilmesi (siyasetten feragat)
4. Aktif olarak, sistematik olarak ve sonuç olarak totaliter nitelikli devletlerin yayılmasına yardım edilmesi (totalitarizmin yüceltilmesi)
5. Hukuk devleti sistemini yıkmayı arzulaması (sistemin yıkılması)
6. Demokratik toplumların özgürlükçü yapısının sömürülerek tehlikeye sokulması (özgürlüğün sömürülmesi)
7. Demokratik sivil toplumların kendini savunma iradesinin bitirilmesi (demokrasinin zayıflatılması) olarak ifade etmektedir. (Baykal, 1997, s. 36-37)

2.1.5. Terör-Gerilla Ayrımı

Terörist grupların eylemleri karşısında bir kesim bunlara tepki gösterirken bir kesim ise destekleyici düşüncededir. Yani bir tarafa göre terörist olan diğer tarafa göre özgürlük savaşçısı olabilmektedir. Senatör Henry Jackson'ın ifadesine göre;

Bir teröristin özgürlük fikri onaylanamaz. Özgürlük savaşçıları ve devrimciler, savaşçı olmayanları taşıyan otobüsleri havaya uçurmaz; bu tür yasa dışı eylemleri terörist katiller yapar. Özgürlük savaşçıları okul çocuklarını rehin almayı ve öldürmeyi düzenlemez; terörist katiller yapar. Özgürlük savaşçıları masum iş adamlarına suikast yapmaz veya uçak kaçırarak masum erkekleri, bayanları ve çocukları rehine almaz; terörist katiller yapar. Demokrasilerin çok değerli "özgürlük" kelimesinin terörist hareketleri akla getirmesine izin vermesi yüz karasıdır (Çaşın, 2008, s. 106).

Gerilla ve terörist ayrımını daha iyi anlamak için ayrı ayrı özelliklerine bakmak gerekmektedir.

Şekil 2.1. Gerilla terörist ayrımı

Kaynak: (Alptekin, 2018, s. 27)

Teröristler ve gerilla savaşçıları arasında çok net farklılıklar olsa da günümüzde toplumların veya ülkelerin gerek sosyal medya üzerinden gerekse TV, radyo gibi haber kaynakları üzerinden yaptıkları açıklamalarla bu ayrımlar yok sayılmakta ve insanları kendi menfaatleri için yanlış yönlendirebilmektedirler.

2.2. Terörün Nedenleri

Terör kavramının tanımının sağlıklı yapılabilmesi için de terörle mücadele yöntemlerinin başarılı olabilmesi için de terörün hangi etkenlerden oluştuğunu iyi anlamak gerekir.

Terörizmin sebeplerinin ortaya konulmasında Alptekin ERDOĞAN; “Terörizmin nedenleri Teröristin ideolojisi inanç ve fikirleri, kişileri terörizme iten nedenler bir mercek altına alınıp incelenmeden konulan teşhisler doğrultusunda geliştirilen politika, strateji ve taktikler olmadan terörizmle mücadele edilemez” tespitinde bulunmaktadır. (Erdoğan A. , 1998, s. 167).

Tüm bunların yanı sıra her topluluk için terörün nedenleri farklılık gösterebilir. Thomas HERZOG bu konuyu; “Terörizm her toplumda; özel sorunlarından, farklılaşmış etik tarihinden veya geçmişten günümüze süre gelen milletlerarası sorunlardan kaynaklanır. Ancak pek tabii milliyetçi ve ayrılıkçı terörizm için kullandığımız terimleri sosyal ihtilalci terörizm için kullanamayacak olup, birbirlerinden farklı faktörlerden etkilenmektedir.” olarak anlatmıştır. (Herzog, 1991, s. 109)

Bu nedenledir ki terörizmin nedenlerini açıklarken ekonomik, psikolojik, siyasal, sosyo-kültürel ve hukuki nedenler olarak alt başlık altında inceleyeceğiz.

2.2.1. Ekonomik Nedenler

Liberalizme göre siyaset ekonomiyi belirler. Ancak Marksizm’e göre ise ekonomi siyasetin temel yönlendiricisidir. Üretimde gerçekleşen yapısal değişiklikler sonucunda küçük üreticiler ile sermaye sahipleri arasında çatışmalar çıkabilmekte ve bu çatışmalar terör eylemlerinin bel kemiğini oluşturabilmektedir.

Genel olarak teröre neden olay ekonomik faktörleri sıralayacak olursak;

- a) Toplumun gelir seviyesinin çok düşük ve gelir dağılımının adaletsiz olması
- b) Gizli ve açık işsizlik oranının giderek yükselmesi
- c) Ekonomik yönden dışa bağımlılık
- d) Ekonomik kurumların yetersizliği
- e) İşçi sendikalarının ideolojik açıdan kampaşması ve toplu grev ve lokavt artışı
- f) Devletin ekonomi üzerindeki kontrolü kaybetmesi
- g) Kronik enflasyonun ortaya çıkması
- h) Dış borçların artışı olarak gösterebiliriz.
- i) Ancak sadece ekonomik nedenler terörizme neden olur diyemeyiz. Buna örnek olarak Avrupa, İslam ülkeleri ve Afrika’yı verebiliriz. Avrupa ülkeleri gelişmiş ve zengin ülkeler olmasına rağmen İspanya faaliyet gösteren ETA, İngiltere’de faaliyet gösteren IRA gibi terör örgütleri belli dönemde faaliyetlerini had safhaya çıkarmıştır. Dünya sıralamasında en fakir ülke olarak görülen Etiyopya da ise terör faaliyetleri görülmemektedir. Bu nedenle ekonomik faktörler terör

olaylarını etkilemektedir. Ancak terörizmin temel nedeni demek yanlış olacaktır.

2.2.2. Psikolojik Nedenler

Bu etkenleri incelerken terör faaliyetlerine katılan kişilerin psikolojilerini ve terör eylemlerine mazur kalan kişilerin psikolojilerini ayrı ayrı incelemek daha mantıklı olacaktır.

Terör faaliyetlerine katılan kişiler;

- a) Genellikle toplum tarafından engellenen
- b) Toplum tarafından saygı ve ilgi görmeyen
- c) Kötü aile koşullarına sahip olan
- d) Anti sosyal kişiliğe sahip olan

Bu özelliklere sahip olan kişiler gerek durumlarını düzeltmek gerekse intikam almak amacıyla terör faaliyetlerine katılmayı kendilerine bir çıkış yolu olarak görmektedirler.

Ayrıca Suruç Emniyet Müdürlüğü'nün yaptığı bir çalışmada terör eylemlerine katılanların genç yaşta olduklarını, ergenlik çağında kendini bulma yolunda sorular sorarken terörist faaliyetlere katılma ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir.

Terör faaliyetleri karşısında mazur kalan toplumlar açısından incelerken ise terör faaliyetlerine mazur kalan kişiler ve devletler olarak tekrar ikili bir ayırım yapmak doğru olacaktır.

Terör faaliyetlerine mazur kalan kişiler gerçekleşen terörizmin yanlış propagandası ve bazı kişilerin/ülkelerin menfaatleri için medyaya yanlış aktarılması ile onları özgürlük savaşçıları ilan edebilirler. Ve ideolojilerini, amaçlarını haklı bulabilirler. Ya da terörizmin asıl amacı arasında yer alan korku, sindirme projesi ile halkın psikolojisi bozulabilir. Herhangi bir eylem olma olasılığına karşılık gündelik hayatında yaptığı faaliyetlerin birçoğunu yapmaktan geri kalabilir. Buna örnek olarak 2016 yılında Ankara-Kızılay'da gerçekleşen patlamalar verilebilir. Şehrin en kalabalık semtlerinden biri olmasıyla birlikte birçok eğitim kurumu, devlet dairesi, kamu binası, eğlence ve alışveriş merkezleri burada bulunmaktadır. Fazlasıyla ilgi odağı haline gelen bu yer, patlamaların arkasından sessizliğe bürünmüş, kimse zorunlu olmadıkça Kızılay'ı tercih etmemeye çalışmıştır. Bir anlamda teröristlerin korku, sindirme, endişe salma amaçlarının olduğunu görebilmekteyiz.

Psikolojik etkenleri incelerken devlet açısından bakmakta gerekmektedir. Devletlerin terör karşısındaki psikolojisini ele almak gerekirse Şeref ÜNAL bu durumu şöyle açıklamaktadır; “Tehlikelere ve saldırılara korumasız bir şekilde açık olan hiçbir organizmanın yaşama şansı yoktur. Bu durum insanlar açısından olduğu kadar devletler açısından da geçerlidir. Terörizm devlete karşı meydan okumadır (Ünal, Özdağ, & Öztürk, 2012, s. 88-89).

Bir nevi terörizmin bir amaçlarından biri devletin sert yüzünün halka gösterilmesidir. Halkın kendisini baskı altında hissetmesi bu faaliyetlerde bulunanlara fayda sağlamaktadır. Terörizmin, demokrasiden fayda sağladığı hatta demokrasi ile doğru orantılı olduğu pek çok yazar tarafından dile getirilen bir gerçektir. Bu yüzdendir ki diktatörlüklerde terörizmin şansı demokrasilere göre daha azdır.

Bunu destekleyici nitelikte olarak 1980’lerde İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher’ın şu sözlerine bakabiliriz; “terörizmle savaşımızda demokratik kuralları askıya alma ihtiyacımız var.”

Tüm bu açıdan bakıldığında terörizmin doğmasında ve ilerlemesinde kişilerin ve devletlerin psikolojileri, yaklaşım tarzları oldukça önemlidir.

2.2.3. Siyasal Nedenler

Terörizm siyasal amaçları doğrultusunda örgütlenip, faaliyetleri ile devlete gelme amacındadır. Faaliyete geçebilmesi için belli bir siyasi hedefe yönelmiş olması gerekmektedir. Örneğin Bask milliyetçiliği ile ortaya çıkan İspanya’da faaliyet gösteren ETA, Franco’a karşı gelerek başlattıkları eylemlerinde Nihai hedefleri bağımsız Bask devletini kurmaktır.

Terör eylemlerinde faaliyette bulunan kişiler kendilerini haklı çıkarmak adına faaliyet gösterdikleri yerdeki devletin belli kesime negatif ayrımcılık yaptığını iddia edebilmektedir. Gerek etnik grubun gerekse belli dindeki insanların ezildiğini iddia ederek dönemin siyasi erkini suçlayarak faaliyetlerine başlayabilirler.

2.2.4. Sosyo-Kültürel Nedenler

Terörizmin sosyal nedenleri olarak;

- a) Din-mezhep farklılıkları
- b) Eğitim düzeyinin düşüklüğü
- c) Gelenek ve göreneklerin farklılığı
- d) Katı bir şekilde dini inançlara bağlı olması
- e) Etnik ayrılıkların olması
- f) Azınlık unsurlarının bulunması
- g) Güvenlik güçlerinin kamuoyunda itibarını yitirmesi sayılabilmektedir

Ancak tüm bunların yanı sıra toplum genelinde;

- a) Milli birlik kavramının yok olması
- b) Aile aşiret gibi kavramların insanlar üzerindeki etkisinin azalması
- c) Ahlaki değerlere olan bağımlılığın azalması, bunların deformasyonu
- d) İnsanların ihtiyaç ve ihtiraslarının artması da terörün nedenleri arasında sayılabilmektedir.

2.2.5. Hukuki Nedenler

- Hukuk kurallarının çağın gerisinde kalması
- Mahkemelerin yozlaşması
- Orantısız güç kullanılması ile suçundan daha ağır ceza verilmesi
- Mahkemeye olan güvenin toplum içinde azalması

Gibi nedenler terörün nedenleri arasında sayılabileceği gibi terör faaliyetlerine sempati duyan insanların artmasına neden olabilir.

Terör faaliyetlerine karşılık güçlü yaptırım uygulayan devlet teslim olan teröristler için çıkardıkları af yasası ile terör faaliyetlerini bitirmeyi hedefleyebilir.

2.3. Terörün Türleri

2.3.1. Devlet Terörü

Terim olarak ilk kez Fransız devrimiyle ortaya çıkmış olan devlet terörü devletin, halkın bir kesime yaptığı sindirme hareketi olarak tanımlanabilmektedir.

Devlet mevcut siyasi rejimi korumak amacıyla kendisine tehdit olarak gördüğü herhangi bir etnik gruba veya siyasi muhalifleri bastırmak adına işkence, kötü muamele, faili meçhul cinayetler, muhalifleri ortadan kaldırma gibi faaliyetlerde bulunabilirler. İnsan haklarına aykırı olarak gerçekleşen bu faaliyetlerin uluslararası arenada duyurulmasını pek istemezler.

Bu terörün dünya tarihinde bilinen en büyük örnekleri aşağıdaki gibidir;

- Nazi Almanya'sının Yahudilere uyguladıkları saldırı
- Rusya'nın Çeçenlere yaptıkları Çeçen savaşı
- Sırbistan'ın Bosna'da yaşayan insanlara gerçekleştirdikleri zulüm
- İsrail'in Filistin'e uyguladığı politika
- Çin'in Doğu Türkistan ve Tibet'te gerçekleştirdiği zulüm
- Sovyetler Birliğinin Kırım ve Türkistan'da gerçekleştirdiği saldırı

Devlet terörü sistematik bir şekilde ilerler ve şiddet içermektedir. Siyasi boyutları vardır ve devletin memurları tarafından gerçekleştirilir. Amacı bir etnik grubu veya siyasi muhalifleri korkutup bastırmaktır. Buna maruz kalanlar ise silahsızdır. Ve saldırıya hazırlıklı değildir.

2.3.2. Etnik Terör

Bu çalışmada incelediğimiz terör örgütlerinde olduğu gibi belirli ülke sınırları içerisinde bir bölgeyi bağlı olduğu sınırdan kopararak bağımsızlık kazandırmayı amaçlayan ve bu doğrultuda hareket eden şiddet gruplarına etnik terör denir.

Hem ETA hem PKK etnik terör grubuna girmektedir. İlerde daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz ETA Bask bölgesinin bağımsızlığı için mücadele ettiğini ve bu yolda gerek bürokrasi, devlet çalışanlarını gerekse sivil halkı hedef alarak şiddet olaylarına başvurmuştur.

Sözde Kürdistan devletini (İran, Irak, Suriye ve Türkiye sınırlarındaki topraklardan oluşan) kurmayı amaçlayan PKK ise kalabalık yerlerde patlattığı bombalarla çok sayıda masum canın hayatının kaybetmesine sebep olmuştur. Güvenlik güçleri ile ele geçirmek istediği topraklarda çatışmış, belli dönemde ise siyasi arenada boy gösteren kişileri hedef almıştır.

Bir bölgede etnik sorunun varlığını iddia edebilmek için birkaç argümanın oluşması gerekir. Bunları kısaca ele almak gerekirse;

- Mesleki ayrımcılık: Etnik kimliğinden dolayı işe alınmamaya yönelik yapılan uygulamalar
- Sivil ayrımcılık: Azınlıkların resmi makamlara gelmesine ve eşit katılma hakkına karşı çıkma yönünde yapılan uygulamalar
- Ateni ayrımcılık: Azınlıkların kamuya açık yerlere girmelerini engellemeye yönelik yapılan uygulamalar
- Yerel yerleşim ayrımcılık: azınlıkların istediği semtte oturamaması, kişiye kira verilmemesi yönünde yapılan uygulamalar
- Sosyal ayrımcılık: evlilik veya herhangi bir sosyal gruplara girmesini engelleyen uygulamalar

2.3.3. Uluslararası Terör

Günümüz teknoloji çağı olarak anılmaktadır. Ve her olgu/meta internet, TV, radyo ve gazetelerde yer almaktadır.

Terör örgütleri gerek propagandalarını gerekse gerçekleştirdikleri eylemleri daha çok kitlelere duyurmak için uluslararası kamuoyunu etkilemek için bu teknolojiden yararlanmaktadır.

Uluslararası terör; uluslararası arenada sesi duyulan ve nitelik kazanan, sonuçları uluslararası alanı etkileyen terör eylemleri şeklinde tanımlanabilir.

2.4. Terörün Etimolojisi ve Tarihçesi

Etimolojik olarak terör kelimesi “terrere” kelimesinden geldiğini kullansak da terör olgusu aslında Hz. Âdem’e kadar uzanan bir terimdir. Bu konuda M. Hakkı Çaşın, Uluslararası Terörizm adlı kitabında insanlık tarihinin ilk terör olayı olarak şunları anlatmaktadır:

...insanlık tarihinin bilinen ilk terör ile yaratılıştan itibaren, yani Habil’in, kardeşi Kabil tarafından öldürülmesi ile tanışmıştır. Kitabı dinlerden Musevilik inancında Tevrat’taki anlatımına göre Kabil’in Allah’a verdiği sunağın değersiz bulunması ve kardeşininkinin kabulü karşısında kıskançlık krizi ile cinayet

işlemesi söz konusudur. Yani, bir hakkın zorla gaspıdır. “Hukuk”, “düzen”, “adalet” ve “denge” ekarte edilmektedir. Bireyin çıkarı, diğerinin haklarını ezecek kadar üstün hale gelmiştir. Terör; işte budur. Bu tip “birey”ler çoğalıp bir araya gelince çete/örgüt kurulmakta ve tedhiş eylemleri ile hukuk yolu ile elde edemedikleri ya da edemeyecekleri hakları, imkânları, meta ve değerleri elde etmeye çalışmaktadır... (Çaşın, 2008, s. 224).

2.5. Terörle Mücadele Yöntemleri

Her ülkelerde yaşanan terör faaliyetleri birbirinden farklıdır. Teröristlerin hedef aldıkları kesimler birbirinden farklı olduğu gibi saldırı şekilleri, amaçları da farklı olabilmektedir.

Kimisi ülkenin siyasi erkine karşı gelirken kimisi ülkenin ekonomisine, resmi toprak sınırlarına ya da ülkenin bozuk giden sorunlarına devrim yapmak amacıyla faaliyet gösterdiklerini iddia ederler. Genel olarak dünyada faaliyet gösteren belli başlı terör örgütleri ve faaliyet amaçlarını sıralayacak olursak;

- BOKO HARAM: Muhammed Yussuf tarafından 2002'de Nijerya'nın Borno eyaletinde kurulan bu terör örgütü şeriat yanlısı İslamcı bir gruptan oluşmaktadır. Binlerce insanı ve cami dışındaki ibadethaneleri yakarak faaliyet gösteren Boko Haram, 2006-2011 yılları arasında gerilimini arttırmış ve Nijerya'nın kuzeyine şerri hükümleri getireceğine inanmıştır.
- LEŞKER-İ TAYYİBE: 1990'larda faaliyet gösteren Leşker-i Tayyibe, genel amacı İslamiyet'i yaymaktır. En bilindik saldırısı 2008'de Bombay'da yaptıkları saldırıdır.
- FARC (KOLOMBİYA DEVRİMCİ SİLAHLI GÜÇLERİ): halk ordusu anlamına gelen FARC, 1960'larda Kolombiya Komünist Partisinin askeri kolu olarak kurulmuştur ve arkasından siyasetten ayrılarak silahlı mücadele etmeye başlamışlardır. Amaçları büyük toprak sahiplerinin halka uyguladıklarını söyledikleri baskıya son vermek ve oluşmuş feodalist düzeni yıkmak olduğu söylenebilir. Nihai hedefi ise sosyalizmdir.
- EL KAİDE: 1989 yılında kurulmuştur. Amacı Afganistan'da savaşan Arap birliklerini bir araya getirmek ve onlara liderlik yapmaktır.
- IRA (İRLANDA CUMHURİYET ORDUSU): İdeolojik olarak Kuzey İrlanda'nın İngiltere'den bağımsız olduğunu savunur.

- İŞİD (İRAK- ŞAM İSLAM DEVLETİ): 2004 yılında el-kaide'nin bir kolu olarak kurulmuş olsa da sonradan bağımsızlığını ilan ederek Irak ve Suriye de İslam devleti kurmayı amaçlamaktadır.
- ETA (EUSKADİ TA ASKATASUNA): İspanya ve Fransa'da (özellikle İspanya'da) faaliyet göstermiştir. İspanya'da bulunan Bask bölgesinin bağımsız bir devlet olma amacıyla faaliyetlerini yürütmüştür.
- PKK (PARTİYA KARKERÊN KURDİSTANÊ): Irak, İran, Suriye ve Türkiye topraklarından oluşan Kürdistan devletini kurmayı amaçlamaktadır. Türkçe adı olarak Kürdistan İşçi Partisi anlamına gelip Marksist-Leninist bir örgüttür.

Görüldüğü gibi ülkelerde görülen terör örgütlerinin amaçları birbirinden farklı olduğu gibi uyguladıkları eylem şekilleri de birbirinden farklıdır. Bu gibi durumlarda dönemin siyasi erkinin terör örgütlerine karşı uyguladıkları terörle mücadele yöntemleri de farklılık göstermektedir.

Hüseyin Alptekin'in, "Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri: IRA, ETA, Tamil Kaplanları ve PKK" adlı kitabında terörle mücadele yöntemleri olarak şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Askeri literatürde strateji sahip olunan gücün eldeki araçları ana amaçlara ulaştıracak şekilde kullanılması biçiminde tanımlanabilir. Amacın kapsamı daraldıkça stratejik amaç ve araçların yerini operasyonel amaç ve araçlar alır. Askeri planlamanın en üst seviyesi olan strateji devletler kadar terör örgütleri tarafından da geliştirilip tatbik edilir. Bu yüzden terör örgütlerinin uyguladıkları stratejilere göre terörle mücadele yöntemleri de değişiklik göstermektedir. a) yıpratma savaşı, b) rakipleri yok ederek grubun tek temsilcisi haline gelme ve c) provokasyon stratejileri olarak farklılık gösteren faaliyetler karşısında uygulanacak yöntemlere ayrı ayrı bakılmalıdır." (Alptekin, 2018, s. 205)

Provokasyon stratejisi olarak adlandırılan durum da amaç; gerçekleştirdikleri faaliyetlerle düşmanı tahrik edip devletin zor kullanmasını sağlamak ve devletin bu yüzünü halka farklı şekilde göstererek kendi yanına sempatan kazandırmaktır. Orantısız güç kullanan ve hedef seçiminde özenli davranmayan siyasi erk, milli birlik ve bütünlük adı altında toplumda yaşayan etnik grubun farklı mağduriyetler yaşamasına neden olabilmektedir. Ve bu mağduriyetten terör örgütleri yararlanarak toplumun devlete karşı öfke duymasını ve duygusal anlamda kendileri ile bir bağ

oluşturmayı amaçlamaktadır. Örneğin geçmişte IRA provokasyon stratejisinden çok yararlanmış, temel eğitim kitabı olan “Yeşil Kitap” ta bu durumu “düşmanın hatalarından faydalanma olarak adlandırmıştır. (Alptekin, 2018, s. 206)

Yıpratma stratejisi olarak ise kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için uygun ortamı oluşturma adına her türlü faaliyete girişmesi durumudur. Buna örnek olarak ETA, Bask bölgesindeki bağımsızlığı kazanabilmek için dönemin Franco rejimini hem ekonomik anlamda kayıplar yaşatmış hem de gerçekleştirdiği bombalı saldırılarla insani kayba neden olmuştur. Böylece ETA kendi şartlarını İspanya hükümetine sunabileceği bir anlaşma ortamı oluşturmaya çalışmıştır. (Alptekin, 2018, s. 207)

Rakipleri yok ederek grubun tek temsilcisi haline gelmede ise kendilerine rakip olarak gördükleri herhangi bir örgütü veya grubu şiddet yoluyla ortadan kaldırarak hedef aldıkları yolda ilerleyen tek topluluğun kendileri olduklarını gösterirler. Buna örnek olarak ise Tamil Kaplanları verilebilir. LTTE (Tamil Kaplanları) yıpratma stratejisini ve provokasyon stratejisini uyguladıktan sonra kendilerine rakip olarak gördükleri diğer Tamil grup ve örgütlerini şiddet yoluyla ortadan kaldırmış ve kendisinin Tamil topluluğunun tek adresi olduğunu duyurmuştur.

Tüm bu anlatılanları özetlemek gerekirse Şekil 2.2.’deki gibi gösterebiliriz;

TERÖR VE TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİLERİ				
TERÖR STRATEJİSİ	HEDEF	BAŞLICA TAKTİK	SPESİFİK TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİSİ	GENEL TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİSİ
Rakipleri yok ederek örgütün tek temsilcisi haline gelme	aynı etnik taban hitap eden örgüte alternatif mobilizasyon kanalları	suikast saldırıları	örgüt gücünü monopolize ve konsolide etmeden, kurumsal ağını örmeden önce müdahale ile başsız bırakma stratejisi	örgütü etnik tabanı ve uluslararası bağlantılarından koparacak bir yalınlaştırma stratejisi (istihdam yaratan, yatırım çeken, nitelikli ve yaygın eğitim ve sağlık hizmeti sağlayan) sosyoekonomik kalkınma, (alternatif sosyalleşme ve siyasal mobilizasyon kanalları açan) entegre edici, (terörle mücadeleden doğabilecek zararları tazmin eden, mağdurları terapi eden, radikalleşmiş üye ve sempatanlara ikinci şans vererek onları topluma kazandıran) deradikalize ve rehabilite edici önlemler paketi
kışkırtma/ provokasyon	hükümet ve güvenlik güçleri	çok kayıp verdirebilecek bombalı eylemler, köy katliamları, kamuoyunca tanınan ve etkili isimlere yönelik suikast saldırıları gibi sarsıcı eylemler	orantılı şiddet suçluyu suçsuzdan net şekilde ayıran seçici angajman	
yıpratma savaşı	hükümet ve güvenlik güçleri	kısaltıda gerilla , meskun mahallerde terör taktikleri	asimetrik güç üstünlüğünün verdiği teşhis etme ve imha etme avantajını kullanarak insiyatifi elde tutan, örgüte sürekli ve tesirli darbe vuran; eylemi önleyici, caydırıcı ve cezalandırıcı güvenlik tedbirlerinden müteşekkil aktif savunma	

Şekil 2.2.: Terör ve terörle mücadele stratejileri

Kaynak: (Alptekin, 2018, s. 205)

3. TERÖR-EKONOMİK İLİŞKİSİ

3.1. Terör ve Ülke Ekonomisi

Birinci bölümde anlattığımız Terör ve Terör örgütlerinin faaliyetleri şüphesiz ki gerçekleştiği ülkenin ekonomisini etkilemektedir. Ekonomik gelişmelerin yanı sıra sosyal yaşamda bu durumdan etkilenmektedir. Günümüzde en önemli problemler arasında yer alan Terör olgusu, ekonomik hayat, sosyal hayat ve politik hayatta da önemli maliyetleri de beraberinde getirmektedir.

Terör eylemleri zaman içerisinde düzensiz değişken saldırılardır. Nerde ne zaman olacağı bilinmeyeceği için ekonominin genel dengesini bozar. Çünkü risk ve belirsizlik barındırır.

Ekonominin bu dengesinin bozarak terör örgütlerinin yapmaya çalıştığı şey ülkelerin ekonomik performansına zarar vermek, güvensizlik ortamı oluşturmaktır. Ancak her ülkede bu durum farklılık göstermektedir.

Ekonomik açıdan güçlü olan bir ülkede gerçekleşen terör olaylarında ülkenin toparlanması güçsüz ekonomiye sahip ülkelere oranla daha kolaydır. Ancak güçlü ekonomiye yapılan saldırılarda ise vereceği zararlar daha çoktur. Bunu anlamak için zararları doğrudan ve dolaylı zararlar olarak ikiye ayırarak incelemek daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

İlerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu konu için kısaca özet yapmamız gerekirse:

- Zayıf ekonomiye sahip ülkelerin terör olayı karşısında doğrudan kaybı (yaşayan insanlar, can-mal kaybı vb.) dışında çok fazla kaybı yoktur.
- Güçlü ekonomiye sahip ülkelerde ise doğrudan kayıp dışında finans piyasalarından tüketicilerin tercihlerine kadar da dolaylı bir kayıp oluşturur.

Yani ülkenin çabuk toparlanmasının yanı sıra ülkelere verilen bu zararlar da ekonominin üzerinde ciddi bir sorun oluşturmaktadır.

Tüm bunların yanında terörle iç içe yaşayan ülkelerde vardır. Örneğin; İsrail. Böyle ülkeler de artık yaşanan olaylar ekonomik tepkisizlik meydana getirmiştir. Ve olaylar karşısında gerek tüketiciler gerekse firmalar büyük tepkiler vermemeye başlamıştır.

Tüm bu farklı durumlar karşısında bilmemiz gereken en önemli şey her ülkenin terör olayları karşısında verdikleri tepkilerin farklı olduğudur. Ekonomik düzenlerinin farklılıklarına göre farklılaşan bu tepkiler sonucunda terörle mücadele yöntemleri de gerek hukuki gerekse ekonomik farklılıklar göstermektedir.

Olaylar karşısında gerçekleşen terörle mücadele yöntemleri;

- Üretim faktörlerini
  - Tüketimi
  - Tasarrufu
  - Yatırımı
  - Üretimi
  - Turizmi
- etkiler ve terör olayları karşısında negatif dışsallıklar gösterir.

Ayrıca finansman ve sermaye hareketliliğinde yön değiştirmeye sebep olur.

3.2. Terör ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Bütün ülkeler ekonomik planlarını büyüme üzerine kurmuşlardır. Ekonomik büyüme temel iktisat politikası üzerine olmuş ve GSYH'deki % değişim ile ifade edilmektedir.

GSYH hesaplanırken farklı yöntemler kullanılmaktadır.

- a.) Üretim
- b.) Gelir
- c.) Harcama yöntemleridir.

Bunlara geçmeden önce terörizmin ülke ekonomilerine beşerî ve fiziki zararlarının yanı sıra birey, firma, devlet ve ekonomide esas alınan gelecek beklentileri üzerinde de etkisini incelemek gerekir. Terörizm;

- a.) Beşerî ve fiziki sermaye stokunu
- b.) Güvensizlik, istikrarsızlık, belirsizlik artışından dolayı tüketim (C), yatırım (I), tasarruf (S) dengesini
- c.) Kaynak dağılımını,
- d.) Ülke içinden sermaye kaçışını,
- e.) Ve terörizmi engellemek adına artan güvenlik önlemleri ile oluşan işlem maliyetini etkiler.

Bunlar ayrı başlıklar altında incelenecek olup daha ayrıntılı ele alınacaktır.

3.2.1. Terörizmin Neden Olduğu Kayıplar

3.2.1.1. Terörizmin Neden Olduğu Doğrudan Kayıplar

Terörizmin ilk ve doğrudan etkisi kesinlikle terör faaliyetleri sonucunda gerçekleşen can kaybıdır. Bunun arkasından saldırı sonrası gerçekleşen kriz yönetimi harcamaları ile oluşan ekonomik maliyetler gelmektedir.

Can-mal kaybı ve artan maliyetler, maddi hasarlar terör olayları gerçekleşir gerçekleşmez oluşan kayıplardır. Yani üzerinden zaman geçmesine gerek olmaksızın kısa vadede ve doğrudan oluşur.

Terörizmin neden olduğu doğrudan kayıplar arsında yer alan can kaybı için, 1984-2012 yılları arasında Türkiye’de ve sınırlarına komşu olan diğer ülkelerde faaliyet gösteren PKK terör örgütünü yaptığı faaliyetler sonucunda gerçekleşen can kayıplarını gösteren tablo aşağıdaki gibidir:

PKK TERÖRÜ NEDENLİ CAN KAYIPLARI (1984-2012)					
SENE	GÜVENLİK PERONELİ	SİVİL	PKK'NİN NEDEN OLDUĞU TOPLAM CAN KAYBI	PKK MİLİTANLARI	TOPLAM CAN KAYBI
1984	26	43	69	28	97
1985	58	141	199	201	400
1986	51	133	184	74	258
1987	71	237	308	95	403
1988	54	109	163	123	286
1989	153	178	331	179	510
1990	161	204	365	368	733
1991	244	233	477	376	853
1992	629	832	1461	1129	2590
1993	715	1479	2194	3050	5244
1994	1145	992	2137	2510	4647
1995	772	313	1085	4163	5248
1996	608	170	778	3789	4567
1997	518	158	676	7558	8234
1998	383	85	468	2556	3024
1999	236	83	319	1458	1777
2000	29	17	46	319	365
2001	20	8	28	104	132
2002	7	7	14	19	33
2003	31	63	94	87	181
2004	75	28	103	122	225
2005	105	30	135	188	323
2006	111	38	149	132	281
2007	146	37	183	315	498
2008	171	51	222	696	918
2009	62	18	80	65	145
2010	92	27	119	137	256
2011	128	50	178	211	389
2012	163	42	205	438	643
TOPLAM	6964	5806	12770	30490	432601

Tablo 3.1. PKK terörü nedeni ile yaşanan can kayıpları

Kaynak: Hüseyin ALPTEKİN, “explaining Ethnopol,t,cal Mobilization: Ethnic Incorporation and Mobilization Patterns in Bulgaria , Cyprus Turkey and beyond” Doktora tezi, Universitiy of Texas at Austin,2014)

Tüm bunların yanı sıra kamu binaları teröristlerin birinci sıradaki hedefleri arasında yer almaktadır. Okul, hastane, yollar, barajlar, kara yolları sık sık terör saldırısına maruz kalabilmektedir. Ve bunu genel amacı devletin hizmet götürmesini engellemektir.

Devletler, bu durumu engellemek için bu yöredeki çalışmalarını arttırır ve maliyetleri de buna bağlı olarak artmaktadır.

3.2.1.2. Terörizmin Neden Olduğu Dolaylı Kayıplar

Kısa vadede gerçekleşen doğrudan kayıpların yanı sıra terörizm uzun ve orta vadede ekonomiyi etkilemektedir. Ekonomiye olan güvenin azalması, tüketicilerin, yatırımcıların ve karar mekanizmalarındaki korku, onların tüketim ve yatırım yapmak yerine tasarruf yapmaya itecek ve bu durum ekonominin dengesini bozacaktır.

Daha ayrıntılı ele almak gerekirse ekonomik büyüme daha önce de belirttiğimiz gibi GSYH üzerinden ölçülür. GSYH hesaplanırken;

- a.) Üretim Yöntemi
- b.) Gelir Yöntemi
- c.) Harcama yöntemleri kullanılır.

Üretim yöntemi: katma değer yöntemi olarak da adlandırılan üretim yöntemi GSYH hesaplamasında kullanılan ilk akla gelen yöntemdir. Ekonomideki tüm sektörler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı üzerinden değerlerinin toplamı GSYH'ye eşittir. Yani;

$GSYH = P_1 * Q_1 + P_2 * Q_2 + P_3 * Q_3 + \dots + P_N * Q_N$ olarak ifade edilebilir.

Gelir yöntemi: bir ekonomide üretim faktörlerinden elde edilen gelirlerin toplamıyla Milli Gelir büyüklüğüne ulaşılabilir. Gelir yöntemine göre, GSMH'den harcanabilir gelire ulaşmak için sırasıyla inceleyeceğimiz basamaklar ise aşağıdaki gibidir;

GSMH

-Amortismanlar

Safi Milli Hasıla

-Dolaylı Vergiler

Milli Gelir

-Dağıtılmamış Kurum Karı

-Sosyal Güvenlik Ödemeleri

-Kurumlar Vergisi

+ (Transferler + Faiz Getirisi + Kar Payları)

Kişisel Gelir

-Dolaysız Vergiler

Harcanabilir Gelir

Harcama yöntemi: En sık kullanılan yöntem ise harcama yöntemidir. Bu yönteme göre:

$Y = C + I + G + (X - M)$ denklemi ile GSYH hesaplanabilmektedir. Bu harcama fonksiyonuna göre;

C= Tüketim

I= yatırım

G= Hükümet harcamaları

X= İhracat

M= İthalat olarak gösterilmektedir.

Ele alınan bu yöntemler GSYH hesaplanmasında kullanılan 3 temel yöntemdir. En çok kullanılan yöntem ise Harcama yöntemidir. Biz de çalışmamızda harcama yöntemi üzerinden giderek devam edeceğiz.

Terör saldırılarının ekonomi de belirsizliğe yol açması, karar birimlerini etkilemekte ve kararların değişmesi sonucunda ise Milli gelirden değişikliğe yol açmaktadır. Milli gelir de gerçekleşen değişiklikler, harcama yöntemi hesaplanmasında kullanılan harcama fonksiyonunda da görüleceği üzere; Tüketimi, yatırımı, Hükümet harcamalarını, ithalatı ve ihracatı da etkilemektedir.

Terör saldırıları sonrasında ekonomide gerçekleşen değişiklikleri daha iyi kavramak için bu değişkenler üzerindeki etkilerini ayrı ayrı incelemekte fayda vardır. Bu yüzden alt başlıklarla sırasıyla bu değişkenler üzerindeki etkiler ele alınacaktır.

3.2.1.2.1. Tüketici Davranışları, Tüketim ve Tasarruf Üzerindeki Etkisi

Bir hane halkının belirli bir dönemde ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri satın alma amacıyla yaptıkları harcamalara tüketim denilmektedir. Tüketim genel hatlarıyla bakıldığında, kişilerin gelirine, bahsedilen harcamaları oluşturan bireylerin kişisel ihtiyaçlarına, zevk ve tercihlerine, tüketilen malın fiyatına bağlıdır. (Uysal, Mucuk, & Gerçekler, 2012, s. 14-15)

Gerçekleşen terör ve şiddet olayları ile bireylerin yaşadığı ortama ve mal hizmet alımını gerçekleştirdiği piyasaya olan güveni zedelenir. Aynı zamanda terör olayları

ile birlikte belirsizlik ortamı artar ve riskler meydana gelir. Artan risk ve güvensizlik ortamında bireylerin veya firmaların tüketimlerini ertelemesine ve harcama yapmaktan kaçınmasına neden olur. Terörizm, bireylerin harcama fonksiyonunu bozmakta ve hane halklarının tüketimden daha çok tasarrufa yönelmesine sebep olmakta kısacası hane halklarının başka tercihlere yönelmesine neden olmaktadır.

3.2.1.2.2. Yatırım Üzerindeki Etkisi

Küreselleşen dünyada artık ekonomik süreçler eskisine oranla daha serbest gerçekleşmektedir. Yatırımcıların istedikleri bölgelere yatırım yapabilme noktasına gelmiş, önündeki engeller kaldırılmıştır. Ancak böyle bir süreçte ise yatırımcılar, yatırım yapacakları ülkeleri seçerken risk faktörünü göz önünde bulundurmaktadır. Terör saldırılarındaki artışlar, gerçekleşen ülkedeki risk faktörünü arttırmakta ve yatırımcıların o ülkeyi seçmelerini engellemektedir. Aynı zamanda ülkede bulunan sermayenin de kaçmasına sebep olabilmektedir. Yatırımların azalması, ülkeden sermaye kaçıışının yaşanması ve beklenen yatırım getirilerinin de azalması ile ülkenin ekonomik fonksiyonunun dengesinin bozulacağını da görebilmekteyiz. (Kılıç, 2007, s. 43)

3.2.1.2.3. Kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Bir ülkenin terör saldırısı karşısında kendini koruyabilmesi için karşı önlem alması gerekmektedir. Bu durumda da ülkeler önlemlerini alırken savunma harcamaları da dolaylı olarak artmış olmaktadır. Savunma harcamalarının artması da dolaylı olarak kamu harcamasını arttırmaktadır.

3.2.1.2.4. Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi

Terör saldırılarının dış ticaret üzerinde 3 temel etkisi vardır. Bunların ilki, saldırının gerçekleştiği ülkede oluşan güven kaybı sonucunda gerçekleşen ticaretin maliyetinin artmasıdır. İkincisi, terör saldırıları karşısında devletlerin arttırdığı güvenlik harcamalarına yapılan yatırımlar ve saldırılara hedef olan ülkelerin yaptıkları kanuni düzenlemelerle birlikte, bekleme sürelerindeki artışların, işlem maliyetlerini

arttırmasıdır. Ve son olarak ise ticarete konu olan malların zarar görme riskinin bulunmasıdır. (Gökbunar & Gökbunar, 2010, s. 97)

3.2.1.2.5. Sektörler Üzerindeki Etkisi

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi

Yabancı sermaye yatırımları doğrudan dış ticaret ile ilişkilidir. Yabancı yatırımcılar güvensizlik ortamında ülkeden sermayesini kaçırma yoluna gider ve bu da ülkenin ekonomisine negatif bir yansıma gerçekleştirmektedir.

Terör olayının gerçekleştiği ülkede güvensizlik ve belirsizlik ortamı oluşmaktadır. Bu da yabancı sermaye yatırımlarının azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca terörizm, politik istikrarsızlığı arttırmakta, alt yapı sistemini bozmakta ve ülkede yaşayan bireylerin ve faaliyet gösteren firmaların can ve mal güvenliğini riske atmaktadır. Bu riskler de elde edecekleri çıktı miktarının azaltmakta ve faaliyet gösterenlerin getiri oranlarını azaltmaktadır.

Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi

Turizm sektörü her ülkenin ekonomisinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Turizmde gerçekleşen herhangi bir değişiklik ekonomiyi direkt olarak etkilemekte ve olumlu/olumsuz olarak sonuçlarını göstermektedir.

Turizm, doğa tabiatları, tarihi eserler, geçmiş kültürünün fazla olması gibi etkenlerle ilgilidir. Ancak bunların yanı sıra huzur, sevgi, hoşgörü gibi durumların da çerçevesinde gelişmektedir. Geçekleşen terörist faaliyetler sonucunda bulunan ortamdaki saygı ve huzur ortamı da bozulacağı için turistler bu bölgeyi seçmekten vazgeçeceklerdir. Yani turistlerin tatil için gidecekleri yerleri seçerken bu değişkenlere bakması vazgeçilmez bir unsurdur. (Öztürk & Çelik, 2009, s. 98)

Ülkeler gelirlerinin büyük bir kısmını turizmden kazanmaktadır. Turizm ise ülkelerin döviz kazançlarının temelini oluşturur. Aynı zamanda turizm sektörü ekonomi açısından en büyük ve en verimli sektörlerden birisidir. Çünkü gerek ülke içinden gerekse ülke dışından gelen turistler bir miktar para akışına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra turizm faaliyetlerinin fazla olduğu bölgelerde belli sezonlarda istihdam

olanağı da sağlamaktadır. Kısacası turizm hem işsizlik hem de finansal kalemleri etkilemektedir. Bu sebeplerden dolayı bir ülkede gerçekleşen terörist faaliyetler turizm sektörünü baltalamakta, bunun sonucunda da birkaç kalemi aynı anda negatif olarak etkilemektedir.

Aynı zamanda terörist gruplar açısından bakıldığında eylemlerini gerçekleştirmek için turizm sektörünün yoğun olduğu bölgeleri seçmektedirler. Böylece hem daha fazla kişiyi etkilemekte olup seslerini kamuoyuna daha çok duyurabilirler hem de karşılıklarına muhatap olarak alacakları devlete daha çabuk ulaşabilirler. (Yılmaz & Yılmaz, Terörizm ve Terörizmin Hedefi olarak Turizm Endüstrisi, 2005, s. 48)

YIL	BÖLGE	OLAY
1972	Münih	Olimpiyat olayları sırasında gerçekleşen terörist saldırılar
1985	Atlantik	Air India hava yolları uçağının Atlantik okyanusunda düşürülmesi: 329 ölü
1985	İsrail	Achille Lauro kuruvaziyer gemisinin İsrail kıyılarında kaçırılması: 1 ölü
1985	İspanya	ETA'nın turistlere yönelik çeşitli saldırıları
1985	Viyana	Turistlere yönelik çeşitli terörist saldırılar: 2 ölü,37 yaralı
1985	Roma	Turistlere yönelik çeşitli terörist saldırılar: 16 ölü,73 yaralı
1986	Atina	TWA havayollarına ait uçağın Atina'ya giderken bombalanması:4 ölü
1986	Londra	Heathrow havaalanında El-Al hava yolları uçağının bombalanması girişimi
1986	İspanya	ETA'nın turistlere yönelik çeşitli saldırıları
1986	Seul	Abu Dabi üzerinde Seul'a iden Kore uçağının düşürülmesi: 115 ölü
1986	Paris	Ortadoğulu teröristlerin, turistlere yönelik saldırıları
1987	İspanya	ETA'nın turistlere yönelik çeşitli saldırıları
1987	Mısır	Luxor'da turistlere yönelik saldırıları:57 ölü
1988	İskoçya	Pan-Am havayollarına ait uçağın İskoçya üzerinde düşürülmesi:270 ölü
1993	ABD	Dünya ticaret merkezinin bombalanması:6 ölü ve 1000 yaralı
1993	Peru	Ayachucho bölgesinde Avrupalı turistlere yönelik saldırılar: 2 ölü
1993	Türkiye	8 değişik olayda PKK tarafından güneydoğu Anadolu bölgesinde 19 batılı turistin kaçırılması, Antalya'daki bombalı saldırı sonucu 26 turistin yaralanması
1994	Mısır	Kahire yakınlarında bir turist otobüsüne yapılan silahlı saldırı: 18 ölü
1994	Türkiye	Sultanahmet meydanında turistlere yönelik bombalı saldırı PKK tarafından kapalı çarşıya bombalı saldırı: 2 ölü 17 yaralı
1996	ABD	Atlanta olimpiyatları sırasında Centennial Olympic Park'a bombalı saldırı: 2 ölü, çok sayıda yaralı
2002	Endonezya	Bali'deki bombalı otel saldırısında 180'den fazla ölü ve 100lerce yaralı

Tablo 3.2.: Turistik bölgelere ve turistlere yönelik terör saldırıları

Kaynak: (Yılmaz & Yılmaz, Terörizm ve Terörizmin Hedefi olarak Turizm Endüstrisi, 2005, s. 48)

Hayvancılık Sektörü Üzerindeki Etkisi

Az bir yatırımla yüksek düzeyde katma değer elde etmesi, düşük maliyetle istihdam sağlaması ve kırsal kesimde istihdam sağlaması, işsizliği azaltması gibi etkenler hayvancılık sektörünün en önemli özellikleridir. (Serper, 2007, s. 2)

Hayvancılık sektörü ekonomik faaliyetler için bu kadar önemli iken, teröristler hayvancılığın merkezi olan mera ve otlakları hedef alabilmektedir. Özellikle kırsal kesimde gerek kendi mühimmatlarını gizlemek adına gerekse halkı zor durumda bırakmak amacıyla otlak arazileri hedef alarak ekonominin negatif etkilenmesine neden olabilmektedir. (Serper, 2007, s. 3)

Tarım Sektörü Üzerindeki Etkisi

Tarım sektörü ile terörizmin doğrudan bir ilişkisi olmamakla birlikte dolaylı etkilerini görebilmekteyiz. Bu durumda teröristler genellikle sınır bölgelerine ya da faaliyet gösterdikleri alanlarda topraklara mayın döşemekte böylece hem verimli arazilerin kullanılmasının önünü kapatmakta hem de ekonomiye pozitif etki yapacak olan çıktı/ürün miktarını azaltmaktadır.

Kısacası terörizm az da olsa istihdam alanlarını kapatmakta ve tarımdan alınacak mahsul miktarını azaltarak ekonomiye negatif etki etmektedir.

Finansal Piyasaları Üzerindeki Etkileri

Ekonomik sistemde yer alan kişi, kurumlar, yatırımcılar arasındaki bilgi ve kaynak alışverişini sağlayan mekanizmalara finansal piyasalar denir. Finansal piyasalarda ise en önemli kavram risk kavramıdır. Çünkü belirsizlik kavramının en çok etkileyeceği piyasalar finansal piyasalardır.

Belirsizlik ve risk faktörünü ise terörizm en yukarı seviyelere çekerek finansal piyasalar olumsuz yönde etkilenmektedir.

Aynı zamanda gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasaları da birbirinden farklıdır. Gelişmiş ülkelerin finansal piyasaları gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarına oranla terörist saldırılardan daha az

etkilenmektedir. Çünkü gelişmiş ülkeler kısa sürede bu saldırıdan kendini toparlayıp, eski haline dönebilmektedir. Buna örnek olarak 11 Eylül saldırıları verilmektedir. 11 Eylül saldırıları sonucunda ABD borsası ve Dünya borsası karşılaştırıldığında, saldırı sonrasında 40 gün sonra ABD borsası eski haline dönmüştür. Ancak Norveç borsasının toparlanması 107 gün sürmüştür. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkelerin borsasının toparlanma süresi daha kısa sürmektedir.

4. TÜRKİYE- İSPANYA ÜLKELERİNE GENEL BİR BAKIŞ

4.1. Türkiye

4.1.1. Türkiye İktisat Tarihi

Türkiye iktisat tarihini incelerken bölümlere ayırarak incelemek bize daha net bir tablo çizmemize yardımcı olacaktır. Bunun için ilk olarak Osmanlıdan Türkiye'ye geçiş evresini kısaca incelemekle başlayacağız.

4.1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi

Dönemde genellikle tarım ile uğraşmakta, sanayi ve ticaret çok göz önünde bulunmamaktadır. Devletin en önemli gelir kaynağı vergilerdir ve vergileri alırken doğrudan ve dolaylı olarak ayırım yapmaktadır. Doğrudan vergilerde, cizye, ağnam, avarız yer alırken, dolaylı vergilerde; aşar, çift resmi, ispence yer almaktadır.

Sanayi devrimi sonrasında ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, bazı yenilikler getirmeye çalışmış, dokuma tezgâhları, matbaa, fabrikalar gibi yapılar kurmuştur.

Bu dönemde en önemli iktisadi olay ise 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Antlaşmasıdır. Balta limanı antlaşması ile Osmanlı devleti iktisadi bağımsızlığını büyük ölçüde kaybetmiştir. Buna neden olacak anlaşmada yer alan belli başlı maddeler ise;

- Olağanüstü durumlarda alınan vergilerin kaldırılması
- İthalat ve ihracatta yapılan tarifelerde değişiklikler
- Yerli tüccarlara hak tanınmamakta birlikte yabancı tüccarlara tanınan imtiyazlar olarak sayabiliriz.

Aynı zamanda bu dönemde bankacılık alanında birkaç gelişme olmuş, Osmanlının merkez bankası olarak adlandırılan “Bank-ı Osman-i Şahane” kurulmuştur. Bunun yanında ise Ziraat bankasının temelleri atılmış ve bugün ki adını 1888 yılında almıştır. (Doğan, 2020, s. 12)

4.1.1.2. 1923 – 1938 Atatürk Dönemi

Cumhuriyetin ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü arasında geçen yıllardır. Bu süreçte farklı iktisadi politikalar denenmiş olup iki ayrı kısım olarak ele alınacaktır.

4.1.1.2.1. 1923-1929 Arası Liberal Dönem

17Şubat- 4 Mart 1923 yılında ilk olarak “1. İzmir iktisat kongresi” yapılmış olup alınan kararlar doğrultusunda hareket edilmiştir. Alınan kararlarda yerli ve milli sermayeyi ön plana attığı kadar yabancı yatırımcıları da destekleme yoluna gidilmiştir. Bu yüzden burada alınan kararlar genellikle “Karma Ekonomik Sistem” olarak adlandırılmaktadır. Kısacası özel ve kamu iş birliği içerisinde milli ekonomiyi güçlendirmek esas alınmıştır.

Yine bu dönemde bankacılık alanında çalışmalar devam etmiş 1924 yılında İş bankası kurulmuş ve İş bankası böylece Türkiye Cumhuriyeti’ni ilk bankası olmuş, ilk özel sermayeli banka unvanını almıştır.

Bunun yanında Türkiye Tütüncüler bankası, Sanayi ve Maddin bankası da bu dönemde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Fabrikalar kurulmaya başlamış (ilk olarak şeker fabrikaları), iktisadi yönde faaliyet yapanları koruyacak kanunlar çıkarılmıştır.

Türkiye Osmanlıdan kalan borçların %65’ini ödeyeceğini kabul etmiş ve ilk taksit olarak 1929 yılı kararlaştırılmıştır. Ancak 1929 yılında dünyada patlak gösteren Büyük Buhran ile, ABD’nin ilan ettiği Hoover Moratoryumu ile taksitler ertelenmiş ve ilk borç ödememizi 1933 yılında gerçekleştirilmiştir. (Son taksit 1954 yılında ödenmiştir.)

4.1.1.2.2. 1929-1938 Arası Devletçi Dönem

1929 Büyük Buhran ile dünya ekonomileri sarsılmış içinde buldukları bu karamsar durumu da Kara perşembe olarak adlandırmışlardır. Türkiye’de yeni kurulan bir ülke olması, ihracatının büyük bir kısmını Avrupa’ya yapıyor olması gibi birçok sebeple bu krizden etkilenmiştir. İthalat ihracat dengesinin bozulması sebebi ile ilk olarak Türkiye’de “Kambiyo Krizi” patlak vermiştir.

Türkiye yaşadığı bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için ilk olarak Türk lirasının Değerini Koruma Kanunu çıkarmış arkasından da tarife ve kota uygulamaları, kliring sistemi, Buhran vergisi gibi önlemler almıştır. (Doğan, 2020, s. 19)

Bu önlemlerin sonucunda dönem sonuna gelindiğinde dış ticarete büyük başarıya ulaşılmış, dış ticaret fazlası verilmiş ve tasarruf sağlanmıştır.

Bu dönemde aynı zamanda yerli malı teşvik ile proje başlatılmış ve öncülüğünü İsmet İNÖNÜ çekerek “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” kurulmuş, başkanı olarak da Kazım ÖZALP yer almıştır. 12-18 Aralık haftası da “Tasarruf ve Yerli Malı Haftası” olmuştur.

Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Sümerbank, Belediyeler Bankası (1945 yılında İller Bankası ismini almaktadır) kurulmuş, Türkiye Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) üye olmuş ve 1. Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) uygulamaya konulmuştur. Sanayi planının başarılı olduğunu görünce 2. Beş yıllık sanayi planı da uygulamaya konulmak istenmiş ancak Atatürk’ün ölümü ve İkinci Dünya Savaşı nedenleri ile uygulamaya konulamamıştır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti tarih, boyunca uygulanamayan tek plan 2. Beş Yıllık Sanayi Planı’dır. (Doğan, 2020, s. 19)

4.1.1.3. 1939- 1945 Arası Dönem (Savaş Dönemi)

Bu dönem Türkiye için kesinti dönem olarak adlandırılmaktadır. İkinci dünya savaşının başlaması ve Atatürk’ün ölümü ile ikinci beş yıllık sanayi planı uygulanamamasına neden olmuştur.

Bu dönemde gerçekleşen savaştan dolayı, ülke harcamalarının çoğunu savunma harcamalarına yatırmış ve nüfusun büyük kısmını silah altında tutmuştur. Savunma harcamalarının artması milli geliri etkilerken, nüfus da üretimi etkilemiştir.

1940’lı yıllarda tüm dünya merkez bankasının kaynaklarını kullanmıştır. Bunu uygulayan ülkelere biri de Türkiye’dir. Türkiye de TCMB’nin para politikası uygulaması yerine kamu açıklarının finansmanına yönelmiş ve bu durumda kısa bir süre sonra enflasyona neden olmuştur.

İkinci dünya savaşı tüm ülkelerin ekonomisini bu denli etkilerken, Türkiye’de bu savaş sonrasında etkilenmemek için bazı kararlar almışlardır. Bunlara ilk olarak 1940 yılında çıkarılan milli koruma kanunu örnek gösterilebilir. 1941 yılında çıkarılan Tasarruf bonusu ve çiftçi mallarının korunması hakkında kanun, 1942 yılında çıkarılan Varlık vergisi de alınan önlemler arasında yer almaktadır.

4.1.1.4. 1946- 1960 Arası Liberal Dönem

4.1.1.4.1. Yeni Dünya Düzeni Bretton Woods

Bu dönemde tüm Dünyada yeni bir düzen kurulmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Bretton Woods kasabasında, savaştan galip gelen devletleri toplamış ve bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı sonucunda savaş sonrası süreci belirlemek için Keynes Planı ve White Planı hazırlanmış ve kabul edilen plan White Planı olmuştur.

White planı ile “altına bağlı sabit kur sistemine” geçilmiş ve 1947 yılında başlayan Bretton Woods sistemi 1973 yılına kadar devam etmiştir.

Bretton Woods sistemine göre dünyanın sağlıklı bir ekonomik düzene kavuşması için üç yeni kuruluş kurulacaktır. Bunlar;

- World Bank (Dünya Bankası)
- IMF (International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu)
- GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) /WTO (Dünya Ticaret Örgütü)

IMF (International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu): 1945 yılında Washington’da kurulan IMF’nin 189 üyesi bulunmaktadır. Kuruluş amacı üye ülkelerin kısa vadede ekonomik sorunların çözümü için finansmanı sağlamaktır. Ve bu finansman üye ülkelerin üyelik esnasında ödemekle yükümlü olduğu IMF kotalarından oluşan havuzdan sağlanmaktadır.

Dünya Bankası (World Bank): 1945 yılında Washington’da kurulmuş olup 189 üyesi bulunmaktadır. Kuruluş amacı ise uzun dönemli ekonomik sorunların çözümü için finansman sağlamaktır. Konuları genellikle yoksullukla mücadele ve kalkınma konularıdır.

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) / WTO (Dünya Ticaret Örgütü): 1947 yılında Cenevre’de kurulmuş olup, 1995 yılında WTO’ya dönüşmüş olan bu kuruluşun 160 üyesi bulunmaktadır. Kuruluşun amacı ise ticarete serbestleşmenin sağlanması ve müdahalelerin en aza indirilmesini sağlamaktır.

4.1.1.4.2. Türkiye ve Bretton Woods Kuruluşları

Türkiye – IMF İlişkisi

Türkiye’nin IMF’e olan üyeliği 1947 yılında olmuştur. İlk borç parayı ise 1958 yılında almış, ancak ilk stand-by anlaşmasını ise 1961 yılında imzalamıştır. Türkiye 2005 yılına 19 kez belli tarihlerde stand-by antlaşması imzalamıştır. Bunlar aşağıdaki gibi gösterilmektedir;

ANLAŞMA	TARİH	SÜRE (AY)	ÖNGÖRÜLEN KREDİ (MİLYON DOLAR)	KULLANILAN KREDİ (MİLYON DOLAR)
1	01.01.1961	12	55	24
2	30.03.1962	9	46	22
3	15.02.1963	11	32	32
4	15.02.1964	11	32	28
5	01.02.1965	12	32	0
6	01.02.1966	12	32	32
7	15.02.1967	11	40	40
8	01.04.1968	9	40	40
9	01.07.1969	12	40	15
10	17.08.1970	12	132	132
11	24.08.1978	24	441	132
12	19.07.1979	12	368	338
13	18.06.1980	36	1838	1838
14	24.06.1983	12	331	83
15	04.04.1984	12	331	248
16	08.07.1994	14	897	682
17	22.12.1999	36	22105	17254
18	04.02.2002	36	18846	16846
19	11.05.2005	36	10000	4748

Tablo 4.1.: IMF ile Türkiye arasında imzalanan stand by anlaşmaları

Kaynak: (Doğan, 2020, s. 24)

Türkiye ile IMF arasındaki borç ilişkisi 2008 yılında bitmiş ve IMF'e olan borçların ödenmesinin tamamlanması ise 2013 yılında gerçekleşmiştir.

Türkiye- Dünya Bankası İlişkisi

Türkiye, Dünya Bankasına 1947 yılında üye olmuştur. Dünya Bankasının sınıflandırmasına göre Türkiye, “üst-orta gelirli ülkeler” kategorisinde yer almaktadır.

Türkiye dünya bankasından ilk borcunu 1950 yılında almıştır.

Türkiye-GATT/WTO İlişkisi

Türkiye GATT toplantılarının Torquay Turu'nda alınan karar ile 1953 yılında kuruluşu üye olmuştur. Türkiye, WTO'ya göre “Gelişme Yolundaki Ülkeler” grubunda yer almaktadır.

4.1.1.4.3. Avrupa Birliği

1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu olarak kurulmuştur. Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ülkelerinin katılımıyla oluşan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile ismini Avrupa Ekonomi Topluluğu olarak değiştirmiştir. Bu antlaşma işgücü, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını ele almaktadır.

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği adını almış ve yeni bir siyasi yapılanma oluşturmuş, amaçlarını da ortak güvenlik ve dış politika oluşturma olarak belirlemiştir.

4.1.1.4.4. Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkisi

Türkiye'nin Avrupa Ekonomi Topluluğuna ilk ortaklık başvurusu 1959 yılında olmuştur. 1987 yılında tam üyelik başvurusu yapılmış ve reddedilmiştir.

Bu süreçte Avrupa Birliği ile Türkiye'nin yaptığı anlaşmalar ve nedenleri;

- 1963 yılında Ankara Antlaşması imzalanmış, 1964 yılında yürürlüğe girmiştir. Amaç; ekonominin hızlı kalkınması, refah seviyesinin artması, iki taraf arasındaki ticari ilişkilerin güçlenmesidir.
- 1970 yılında imzalanan, 1971 yılında geçici yürürlüğe giren, 1973 yılında ise resmen yürürlüğe giren Katma Protokol imzalanmıştır. Amaç; Türkiye'nin ihraç ettiği bazı mallara gümrük tarifesi sıfırlanmıştır.
- 1995 yılında imzalanan 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması ile de Türkiye Katma Protokol'de belirlenen hedeflere ulaşmıştır.

Avrupa birliği ile Türkiye ilişkileri toplamda üç döneme ayrılmaktadır. İlk olarak 1964 yılında başlayan 1970 yılında son bulan hazırlık dönemi yer almaktadır. İkinci olarak 1973 yılı ile 1995 yılları arasında yer alan geçiş dönemi bulunmaktadır. Son olarak ise 1996 yılı ile günümüze kadar olan son dönem yer almaktadır.

1999 yılındaki Helsinki zirvesi ile Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış, 2005 yılında hükümetler arası konferans ile de Türkiye resmen Avrupa Birliğine katılım müzakeresine başlamıştır.

4.1.1.4.5. 1946 – 1960 Arası Türkiye'de Liberal Dönem

Yeni dünya düzeninin kurulması ile Türkiye'de ekonomi politikaları da bu yönde değişiklik göstermiştir. Önceki dönemler liberal politikalarla başlayıp devletçi politikalarla devam etmiştir. Bu dönemde ise yeni düzenlemelerle birlikte tekrar liberal politikalara yer verilmiştir. Serbest piyasaya yönelik adımlar atılmıştır. Aynı zamanda çok partili hayata geçmiş olan Türkiye'de yeni süreçle birlikte dönemin sonunda kriz patlak vermiştir.

Türkiye savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin gerçekleştirdiği Marshall Yardımından faydalanabilmek için 1946 yılında hazırlanan Sanayi Planı'nda yer alan devletçi sanayi projeleri ile Avrupa Kalkınma Programı'na başvurmuştur. Ancak Sanayi Planını kabul etmemiş yerine 1947 yılında yeni bir plan hazırlamıştır. Kabul edilmeyen 1946 Sanayi Planı genel hatlarıyla sanayileşme ile kalkınmayı hedeflemiştir ve daha çok devletçi politikalarla oluşmaktadır. 1947 yılında hazırlanan planda ise dönemin Maliye Bakanı Kemal Süleyman Vaner önemli bir rol oynamaktadır. Bu yüzden adı Türkiye İktisadi Kalkınma Planı olan plana Vaner Planı da denmektedir.

Batıyla entegre olma yolunda büyük adım atılmış olup özel girişimciliğe çok büyük destekler verilmiştir. Tarımsal kalkınma hedef olarak anılmıştır. Beş yıllık süre için hazırlanmıştır ancak 1950 yılında başlayan Kore Savaşı nedeni ile yarım kalmıştır. Ayrıca Türkiye İktisadi Kalkınma Planı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kalkınma planıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya iki bloğa ayrılmıştır. ABD'nin de içinde yer aldığı Batı Bloğu ve Sovyet bloğu. ABD Sovyet bloğunu engellemek için çevreleme politikalarına başlamış ve bunun ilk ayağı olarak 1947 yılında Truman Doktrini ve Marshall Yardımını çıkarmıştır. Bu yardım paketlerini içinde nakit para, tarım sektöründe kullanılacak araçlar yer almaktadır. Marshall yardımı içerisinde Türkiye'ye gelen traktörlerin kullanımı için de ABD'li uzmanların yardımı ile Karayolları Genel Müdürlüğü 1950 yılında kurulmuştur.

1940'lı yıllarda tüm dünyanın merkez bankasının kaynaklarını kullandığını, Türkiye'nin de T.C.M.B.'ni para politikası uygulaması yerine kamu açıklarının finansmanına yönelttiğini ve bu durumun da kısa bir süre sonra enflasyona neden olduğunu daha önce açıklamıştık. Savaşın arkasından gerçekleşen enflasyon ve IMF üyeliği ile birlikte oluşan liberalleşme sürecine uyum sağlayabilmek için 7 Eylül 1946 yılında Türkiye Cumhuriyeti ilk devalüasyonunu yapmıştır. Devalüasyon öncesinde dolar 1.29 kuruş iken sonrasında 2.80 kuruş olmuştur. Ancak devalüasyon beklenen sonucu vermemiş, ülke dış ticaret açığı vermeye başlamıştır.

1950 yıllarında yapılan seçimleri Demokrat Parti'nin kazanması ile liberal politikalara daha ağırlık verilmiştir. Ve aynı zamanda başlayan Kore Savaşı ile hammadde ve tarım ürünlerinin fiyatı artmış, Türkiye'de hava koşullarının iyi gitmesi ile de tarım ürünü üretim miktarı ve ihracat miktarı artmıştır. Bu durum 1954 yılına kadar devam etmiş, Türkiye'nin dış ticareti olumlu seyretmiştir.

1950 yılında yapılan seçimlerin arttırdığı Kamu harcamaları, 1954 yılının kötü ürün yılı olması ve 1950 yılında gerçekleşen dış ticarete belli oranda liberalleşme kararı alınması ile birlikte kota uygulamalarının son bulması 1958 yılında geldiğinde bizi krize sürüklemiştir. Ülke önemli bir döviz darboğazına girmiş dış borç yükü artmıştır. Ve Türkiye tüm bunların sonunda 1958 yılında Moratoryum ilan etmiştir. 4 Ağustos 1958'de de istikrar kararları duyurulmuştur. 1958 istikrar kararlarına göre;

- TL devalüe edilmiştir.
- Çoklu döviz kuru uygulamasına geçilmiştir.
- Kamu harcamalarına kısıtlama getirilerek kamu açıkları kapatılmaya çalışılmıştır.
- TCMB, sıkı para politikası benimsemiştir.
- TCMB ile kamu kurumları arasındaki finansmana sınırlandırma getirilmiştir.

4.1.1.2. 1960-1980 Arası İthal İkameci Dönem

Liberal sisteme geçiş ve dönem sonunun krizle bitmesinin ardından 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de darbe gerçekleşmiştir. Darbe öncesinde planlı ekonomiye geçiş yolunda çalışmalar yapılmış ve Hollandalı iktisatçı Prof. Dr. Jan Tinbergen’le gerçekleşen görüşmeler sonucunda 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilatın adı 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

1960 darbesinden sonra dönemi etkileyen en önemli olaylardan biri de yaşanan krizlerdir. Bu dönem de 1968 yılının seçim yılı olması sebebiyle artan kamu harcamaları, toplam talebin aşırı artışı ile ekonomi üzerindeki baskısı ile 1970 yılında kriz patlak vermiştir. Toplam talebin aşırı artışı fiyatları da yükseltmiş, kamu harcamalarının artışı ile de bütçe açıkları artmıştır. Bunun sonucunda ise 1958 yılından 12 yıl sonra 10 Ağustos 1970 yılında ikinci istikrar kararları yayınlanmıştır. Bu kararlara göre;

- TL devalüe edilmiş.
- 950 milyon dolar yeni kredi alınmış.
- İthalatta daha liberal politikalara gidilmesine karar verilmiş.
- İthalatın kısıtlanması kararı verilmiştir.

Dönemde yaşanan bir başka kriz ise Petrol krizidir. 1973 yılında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler)’in petrol üretimini durdurması sonucu petrol arzının azalması ve fiyatların yükselmesi çoğu ülkeyi üretim yapma konusunda zor duruma düşürmüştür. Bu durumdan negatif yönde etkilenen ülkelerden biri de Türkiye’dir. Petrol fiyatında yaşanan artış, Türkiye’nin petrol temin edecek dövize sahip olmaması nedeniyle üretimini önemli ölçüde geriletmiştir.

Petrol krizinin arkasından ise ülkede patlak veren bir başka kriz Afyon Krizidir. Afyon krizi ABD'nin Türkiye'nin haşhaş üretimine getirdiği kısıtlama ile başlamıştır. Ve dönemin hükümeti ABD'nin haşhaş ekimi yasağını baskıyla gerçekleştirmeye çalışmasına karşılık direnç göstermiş ancak 1971 muhtırası sonrası değişen hükümet bu yasağı tanımış ve haşhaş üretimini durdurmuştur. Türkiye ihracatında önemli bir yere sahip olan haşhaş konulan yasağın ortadan kalkması Bülent Ecevit tarafından 1974 yılında gerçekleştirilecektir. Bu durum Afyon Krizi olarak adlandırılmaktadır. Ecevit hükümetinin bu tutumundan dolayı Türkiye'ye tepkili olan ABD'nin aynı yıl içinde gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati'na yönelik tüm karşı duruşuna rağmen Türkiye'nin harekate devam etmesi ile 1975'te ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır.

Tüm bunların sonucunda 1978-1979 yıllarına gelindiğinde yaşanan krizler ve siyasi sorunlar sonucunda TL'nin aşırı değerlenmesine karşılık tekrar istikrar kararları yayınlanmıştır. Alınan kararlar;

- Dış borç yükünün azaltılması
- Bütçe açıklarının sürdürülebilir seviyelere indirilmesi
- Cari açığın kapatılabilmesi
- Enflasyonun kontrol altına alınması ile negatif reel faizin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Ancak diğer kararlar gibi bu kararlarda çok etkili olamamış, ithal ikameci olarak adlandırdığımız 1960 – 1980 yılları arası dönem darbe ile başlayıp darbe ile bitmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi ile planlı dönem son bulmuştur.

4.1.1.2.1. Kalkınma Planları

Bu dönemi sonlandırmadan önce üstünde durulması gereken bir nokta daha vardır. 1963-1977 yılları arasında uygulanan birinci perspektif kalkınma planları olarak da ele alınan beş yıllık kalkınma planlarıdır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

- Büyüme hızının yıllık %7 olarak gerçekleşmesi

- Temel altyapı yatırımlarına öncelik verilmesi
- İstihdam sorununun çözüme kavuşturulması
- Ödemeler dengesi açıklarına çözüm olunması
- Bilimsel ve teknik ilerlemeye önem verilmesi
- Sosyal adalet ilkesine uygun davranılması
- Nüfus artış hızının düşürülmesi
- Gelir dağılımında ve bölüşümde adaletin sağlanması
- Tasarrufların artırılması
- Para ve sermaye piyasasının geliştirilmesi gibi amaçlar edinilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

- Büyüme hızının yıllık %7 oranında gerçekleşmesi
- Sanayi sektörünün sürükleyici sektör seçilmesi
- Sanayi ve tarım üretiminde artışın sağlanması
- Enflasyonun kontrol altına alınması
- Ekonominin dışa bağımlılığının en aza indirilmesi
- Ara malların ithal ikameye konu olması
- Yatırım harcamalarının artırılması
- Yurtiçi tasarrufların artırılması gibi amaçlar edinilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

- Büyüme hızının yılda ortalama %7,9 dolayında artması
- Nüfusun artışına yönelik önlem alınması
- Sektörel büyüme hedeflerinin gerçekleştirilmesi
- Plan döneminde 291 milyar TL'lik yatırım yapılması
- Yatırımların sektörel dağılımındaki hedeflere ulaşılması
- Toplam tasarrufların artırılması
- Dışa bağımlılığı azaltabilmek için ihracatın artırılması
- Hızlı sanayileşme ile işgücü sahasının genişletilmesi ve işsiz sayısının azaltılması

- Ara ve yatırım mallarında ithal ikameye gidilmesi gibi temel hedefleri vardır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

- GSMH’de artış sağlanması (yılda ortalama %8)
- İthal ikameci politikalara konu olan tüketim malının sanayi sektörü içindeki payının azaltılıp ara ve özellikle yatırım mallarına öncelik verilmesi
- Sektörlerin gelişmesinin sağlanması
- GSYH içinde sektörlerin aldığı paylar dikkate alındığında tarımın payının düşürülmesi sanayinin payının artırılması
- Yatırım mallarının ithal ikamesi için gerekli olan iç tasarruf artışının sağlanması
- Kısa vadeli borçların konsolide edilmesi (Borçların konsolide edilmesi; kısa vadeli olarak planlanan borçların uzun vadeye ya da orta vadeye çevrilmesi durumudur. Bu dönemde kısa vadeli borçlanma en çok 1967 yılında kullanılmaya başlanan Dövizle Çevrilen Mevduat ile yapılmıştır).
- Dış ekonomik ilişkilerin geniş çaplı olması
- Avrupa Ekonomik Topluluğunun Türkiye’nin sanayileşmesine katkıda bulunması bu süreç içinde topluluk ile ilişkilerin gözden geçirilmesi öngörülmüştür.

Dört plana da genel hatlarıyla bakıldığında;

	I.PLAN (1963 – 1967)		II. PLAN (1968 – 1972)		III. PLAN (1973 -1977)		1978 Programı		IV. PLAN (1979 -1983)	
	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen
TARIM	4.2	3.0	4.1	1.8	3.7	1.2	4.1	2.8	5.3	0.3
SANAYİ	12.3	10.9	12.0	9.1	11.2	8.8	8.8	3.4	9.9	2.4
HİZMETLER	6.8	7.2	6.3	6.6	7.7	7.3	-	0.1	8.5	2.6
GSYİH (Faktör fiyatları)	6.9	6.4	6.8	-	7.5	7.1	5.9	4.3	-	2.2
GSYİH (Piyasa fiyatları)	-	6.4	-	5.4	8.0	5.9	-	1.5	8.2	2.0
GSMH (Piyasa fiyatları)	7	6.6	7.0	6.3	7.9	5.2	6.1	1.2	8.0	1.7

Tablo 4.2. 1963 – 1983 Arası Uygulamaya Giren Planlarda Hedeflenen ve Gerçekleşen Büyüme Hızları (Yıllık ortalama % değişme)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

4.1.1.3. 1980- Günümüz İhracata Yönelik Dönem

Daha önceki dönemlerde ithalat ikameci seyir izlerken artık ihracata yönelik politikalar seçilmiştir. İhracata yönelik politikalardan kasıt bir ekonomide döviz kıtlığı nedeniyle ortaya çıkan olumsuzlukları ortadan kaldırmak için ithal ikame ile ithalatı azaltarak dövizin ülkede kalmasını sağlamak yerine, ihracatı artırma yönlü kararlar alınması ve böylelikle döviz kıtlığını ve cari açığı ortadan kaldırma yolunun seçilmesini ifade etmektedir. (Doğan, 2020, s. 46)

4.1.1.3.1. 1980-1990 Yılları Arası

Dönem 24 Ocak 1980 istikrar kararları ile başlamaktadır. 1970'lerde yaşanan krizler ve uygulanan istikrar kararlarının çözüme ulaşmaması, enflasyonun sürekli artması, siyasi krizler ve yaşanan darbe 1980 yılına gelindiğinde tekrar istikrar kararları uygulanmasına sebep olmuştur. 24 Ocak'ta alınan kararlar;

- TL'nin devalüe edilmesi
- Mikro düzeyden daha çok makro düzeyde kararların alınması
- Özel sektörün üretime teşvik edilmesi
- Faiz oranlarındaki müdahalenin kaldırılıp faiz oranının belirlenmesi
- Serbest piyasa koşullarının piyasaya hâkim olması gibi kararlar alınmıştır.

1980 yılı ile finansal serbestleşme amaçlanmış ve alınan kararlar bu amacın hayata geçirilmesi ile ilgilidir. IMF ile alınan bu kararlar uygulama aşamasında üç aşamaya ayrılmıştır.

- 1980-1983 İlk Aşama: Askeri Darbe dönemi,
- 1984-1988 İkinci Aşama: Genel ekonominin ve ithalatın serbestleşmesine dayalı dönem,
- 1989'dan sonraki Üçüncü Aşama: Mali Piyasaların serbestleşmesi ve TL'nin konvertibilitesi,

alınan bu önlemler bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Faiz oranlarının serbestleşmesi ile atılan adımlar bankerler dönemini başlatmış ve 1982 yılında Banker

Krizini meydana getirmiştir. Dönemin başlarında yaşanan yüksek enflasyonun, bankaların vermiş olduğu faiz oranlarını aşması piyasada bankerlerin boy göstermesinin nedeni olmuştur. Faiz oranlarının da liberalleşmesi ile bankerler tasarruf sahiplerine yüksek faizli mevduat sertifikaları ve tahvil satmış, halkın tasarrufunu bankalar adına toplamayı başarmıştır. Bu yolla piyasada belirlenen faiz oranları yüksek seviyelere çıkmıştır. Bu borçların geri ödenemeyeceği öngörülse de müdahaleye izin verilmemiş ve beklenen son 1981 yılında kendini göstermeye başlamıştır. 1981 yılında borçlar ödenemeye başlanmış bununla birlikte siyasilerin yaptıkları olumsuz açıklamalar piyasadaki negatif ortamı hareketlendirmiş ve bankalar ile bankerlerin çoğu batmış bazı bankerler ise elde ettiği kazanç ile ülkeyi terk etmiştir. Dönemin en ünlü bankeri “Banker Kastelli” olarak bilinen Cevher Özden’dir. Banker Krizi’nin ardından Sermaye Piyasaları Kanunu çıkarılarak (1981), Sermaye Piyasası Kurulu (1982) kurulmuştur. (Doğan, 2020, s. 49)

Tüm bunların yanı sıra 1981 yılında günlük kur uygulamasına geçilmiştir. Ancak günlük kur uygulaması 1983 yılında son bulacaktır.

Aynı zamanda 1983 yılında Başbakanlığa bağlı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur. Bu kurumlar 1994 yılına gelindiğinde iki ayrı kurum halini alacaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse 1980 yılları finansal serbestleşme adına kararların alınıp, uygulanmaya çalışılması ile geçirilmiş bir dönemdir.

4.1.1.3.2. 1990-2000 Yılları Arası

1990’lı yıllarda da daha önceki zamanlarda olduğu gibi liberal politikalara devam edilmiş ancak bu yıllarda baş gösteren savaş ve krizler politikaların iyi sonuç vermesini engellemiştir. 1989 yılında başlayan finansal serbestleşme ile hem dış talep kaynaklı büyümenin sağlanması hem de sermaye serbestisi sayesinde artan döviz rezervlerinin dış borçların ödenmesinde finansman olması amaçlanmıştı. Ancak bu serbestleşme 1994 yılına gelindiğinde ülkenin dış borç yükünü arttırmış, cari açığı büyütülmüştür.

1991 yılında seçim gerçekleşmiş ve her seçim döneminde olduğu gibi yine kamu harcamaları artmış ve ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Bunlara ek olarak 1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı da eklenince tarih 1994 yılını gösterdiğinde ekonominin yine bir krizle karşılaştığını görmekteyiz.

1994 Krizine önlem olarak 5 Nisan 1994 istikrar kararları alınmıştır. Bu kararlara genel hatlarıyla bakacak olursak;

- TL devalüe edilmiş.
- İhracat artışlarının hızlandırılması hedeflenmiş.
- Öncelikli olarak amaç enflasyonun düşürülmesidir.

1994 krizinin ortaya çıkmasına kadar geçen süreçte daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi sermaye hareketliliğinde yaşanan serbestleşme, kamunun genişletici politikalar uygulaması ve açıklarının artması sürecin tetikleyicileri olmuştur. Uygulanan finansman yöntemleri önce faiz oranını arttırmış, sonra ise TCMB kaynaklarına başvurulması sonucu enflasyonun ciddi artış göstermesine neden olmuştur. 5 Nisan 1994 Kararları ile öncelikli hedef enflasyonun kontrol altına alınması, bunun yanında ise kamu açıklarının ve cari açığın kapatılması hedeflenmiştir. (Doğan, 2020, s. 53)

1997-1998 yılında ise Güneydoğu Asya-Rusya Krizi gerçekleşmiştir. 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkeleri, 1998'de ise Rusya'da yaşanan ekonomik bunalım sonucunda süreç iki bölgede de devalüasyonu gerekli kılmıştır. Krizler sonucunda Güneydoğu Asya ve Rusya'da yapılan devalüasyonlar önemli ölçüde sermayenin buraları terk etmesine neden olmuştur. Yaşanan bu gelişme zamanla gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine de yansımış ve bu ülkelerde de yoğun sermaye çıkışlarının yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye de bu kriz dalgasından nasibini almış ve sermaye çıkışları yaşanmaya başlanmıştır. Yaşanan çıkışların önlenmesi için faiz oranları arttırılmış, bu durum ise özel sektör yatırımının dışlanmasına neden olmuştur. Ekonomide ciddi bir daralma sürecine girilmiş iç ve dış talep azalmış, Gümrük Birliği'nin etkisiyle 1995 yılında artan yatırım harcamaları, bu talep daralması nedeniyle aşırı kapasitenin yaşanması ile sonlanmıştır. (Doğan, 2020, s. 55)

1998 yılının ikinci yarısında ise Türkiye IMF ile Yakın İzleme Anlaşması'nı imzalamıştır. Anlaşmanın amacı; başarılı bir para politikasının sağlanması ve enflasyonun düşürülmesi olmuştur. 1999 yılında ise stand-by anlaşması ile yeni bir istikrar programına dönüştürülmesi kararı alınmıştır.

1999 yılında IMF'ye yazılan niyet mektubu ile gelecek süreçte alınacak makro ekonomik politika kararlarının belirlenmesi için 2000 Enflasyonu Düşürme Programı hazırlanmıştır. Bu programın içeriğinde;

- Enflasyonun düşürülmesi
- Büyüme hızının arttırılması
- Kaynakların adil dağılımını sağlanması
- Reel faiz oranlarının gereken seviyeye düşürülmesi amaçları arasında yer almaktadır.

4.1.1.3.3. 2000-2019 Yılları Arası

Kriz Yılları (2000-2001)

2000 yılında uygulanması üzere hazırlanan Enflasyonu Düşürme Programı'ndan beklenen başarı elde edilememiş ve 2000 yılının Kasım ayında yeni bir kriz ile karşı karşıya kalınmıştır.

1990'ların başından 2000 yılının Kasım ayına kadar geçen süreçte gerek finans piyasasında gerekse reel piyasada önemli dalgalanmalar yaşanmış ve ülke 1990'lı yıllarını neredeyse krizlerle geçirmiştir. Krizlerin bazıları tamamen ülke içinde yaşanan ekonomik gelişmelerden kaynaklanmış, bazıları ise dış ülkelere kaynaklı olmasına rağmen Türkiye ekonomisini önemli ölçüde etkisi altına almıştır. Kasım 2000 Krizinin nedenleri temel olarak;

- 1990'ların sonlarında Türkiye ekonomisi üzerinde negatif yansıması olan Güneydoğu Asya Krizi ve Rusya Krizi sonucu dünya piyasaları daralmış ve büyük oranda sermaye Türkiye'yi risk nedeniyle terk etmiştir.
- Kamu bankalarının zararları artmıştır. Bunun en önemli nedeni daha önce de değinmiş olduğumuz gibi TCMB ile Hazine arasındaki borç ilişkisinin önemli ölçüde azaltılması ve Hazine'nin bu ihtiyacı kamu bankalarından gidermesidir.
- Bankaların zararlarını karşılayabilmek için gerekli gördüğü kısa vadeli borçlanma imkânı zamanla ortadan kalkmıştır. Borçların sürdürülemez bir hal alması bunun önemli nedeni olmuştur.
- Halkın likit para talebi artmıştır. Bunda bankaların işleyişindeki bozulmaların ve 1999 depreminin etkisi büyük olmuştur.
- Bankalarda likidite kıtlığı yaşanmıştır.

- Bu nedenlerden ötürü içinde bulunulan çıkmaza çözüm oluşturmak için bankalar piyasadan mevduat talep etmeye başlamış, bu tutum ise faiz oranlarını arttırmıştır. (Doğan, 2020, s. 56)

Enflasyonu Düşürme Programı'nın ardından 2000 yılının sonlarına doğru ülkede bulunan dövizin ülkeyi terk etmesi ile bankaların likidite ihtiyacına cevap veremeyişi, istikrarsız bir ortamın baş göstermesi bireyleri panik havasına sokmuş, tüm bunların yanında 17 Ağustos 1999 depreminin yansımaları sonucu Kasım 2000'de ülke yeniden kriz ortamına girmiştir. Bu krizden üç ay sonra ise Şubat 2001'de Türkiye'nin en büyük krizi yaşanmıştır.

Kasım 2000 krizine çözüm oluşturması ve bankaların sağlıklı yapıya kavuşması için başvurulan yöntemler, ekonominin beklenen oranda toparlanmasına yetmemiş, üç ay sonra Türkiye'nin çözüme kavuşturulamayan ekonomik sorunlarından kaynaklı en büyük krizin yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Tarih Şubat 2001'i gösterdiğinde ülkede bu sebeplerden tekrar bir kriz meydana gelmiştir. Şubat 2001 Krizinin nedenlerini genel hatlarıyla tekrar etmemiz gerekirse,

- Sermayenin ülkeyi terk etmesi güvensizlik ortamının yaşanması
- Faizler ile enflasyonun büyük oranda artışı
- Döviz kurlarında yaşanan dalgalanma sonucu ülke en büyük krizini yaşamıştır.

Süreç mali sektörde baş göstermişse de reel sektörü de derinden etkilemiştir. Reel sektörün etkilenmesi; yüksek faiz nedeniyle kredi imkânının ortadan kalkması, şirketlerin kredi borçlarının ödenmesinde büyük zorluk çekmesi, şirketlerin batması ve işsizliğin artması şeklinde gerçekleşmiştir.

2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Krizin etkilerine karşı alınacak önlemler için Kemal Derviş tarafından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Bu programın amaçları;

- Bankacılık sektörüne yönelik tedbirlerin alınması
- Mali disiplinin sağlanması
- Yapısal reformların gerçekleştirilmesi

- Enflasyonla mücadele de Makroekonomik politikaların etkin bir şekilde kullanılması
- Sürdürülebilir büyüme ortamının oluşturulmasıdır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının çerçevesinde alınan kararlar ise;

- Dalgalı kur sistemine geçmek ve geçilen dalgalı kur sisteminde enflasyonla mücadeleyi sürekli ve kararlı biçimde sürdürmek
- Bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir şekilde yeniden yapılandırılmaya gitmek ve bunun sonucunda bankacılık sektörü ile reel sektör arasında düzenli bir ilişki kurmak
- Kamu finansmanının dengesini düzenli ve güçlü bir şekilde kurmak
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, toplumun tüm kesimlerince adil bir şekilde paylaşmayı amaçlayan gelirler politikasını kurmak ve kurulan gelirler politikasının enflasyon hedefleri ile uyumlu olmasını sağlamak
- Tüm bunları yaparken ise etkinlik, esneklik ve şeffaflık gibi yapısal unsurların kanuni altyapısını oluşturmak olarak dile getirilebilir.

Güçlü ekonomiye geçiş programı başarıya ulaşmış ve Türkiye ekonomik krizi büyük ölçüde atlatmıştır.

2007 Mortgage Krizin Küresel Etkisi

2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ortaya çıkan Mortgage Krizi 2008 yılında tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Krizin Avrupa ülkelerini derinden etkilemesi Türkiye'nin dış ticarete gerileme yaşamasına neden olmuştur. Türkiye'nin ihracatı azalmış dış ticaret açığı büyümüş, 2009 yılında ekonomide küçülme (-%4,7) yaşanmış, işsizlik artmıştır.

Krizin etkilerinin ardından TCMB politikalarında değişiklikler yapılmıştır. 2010 yılı sonrası para politikasında yapılan değişiklikler şu şekilde özetlenebilir: (Doğan, 2020, s. 38)

1. Küresel kriz sonrası enflasyon ile mücadelede fiyat istikrarı amacının yanında finansal istikrarında göz önünde bulundurulması kararı alınmıştır. Bunun nedeni ise finansal istikrarın göz ardı edilmesi halinde orta ve uzun vadede makroekonomik

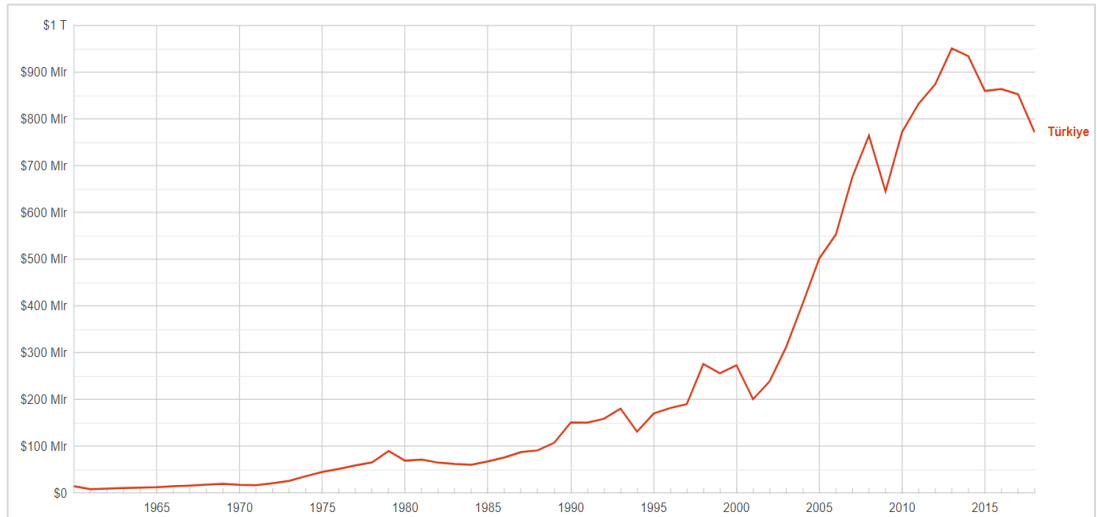
istikrarın ve fiyat istikrarının tehdit edebileceğinin görülmüş olmasıdır. Bu nedenle TCMB alternatif politika arayışlarına yönelmiştir.

2. Bu arayışlar sonucunda şoklara karşı tepki verebilen yeni bir para politikası tasarlanmıştır. Bu politika ile 2006 yılından itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi rejimi, finansal istikrarı da gözetecek şekilde geliştirilmiştir.

Aynı zamanda bu dönem de TCMB, uluslararası kuruluşlar ve platformlarda yaşanan yeniliklerin yanında dünyadaki ekonomik ve siyasi konjonktürü de yakından takip etmektedir. TCMB, yurt dışındaki faaliyetlerinde daha etkin çalışabilmek için yurt dışında temsilcilikler kurulabilmekte veya temsilciler görevlendirilmektedir. Bu temsilciler muhabir banka olarak adlandırılmaktadır. TCMB'nin; New York, Londra, Frankfurt, Tokyo, Doha'da temsilcileri bulunmaktadır.

4.1.2. 1960 – 2019 Yılları Arası Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Türkiye iktisat tarihini bölümlere ayırarak inceledik. Genel olarak Türkiye iktisat tarihinde belli kırılma anları bulunmaktadır. Bizim çalışmamızda esas aldığımız yıllar 1960 ve 2019 yılları arasında olacağı için, bu tarihler arasındaki kırılma anlarını veriler ile inceleyebiliriz. Bu tarihler arasındaki yılların GSYH verilerini aşağıdaki grafik göstermektedir.

Şekil 4.1. 1960-2018 yılları arası Türkiye için GSYH grafiği

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (<https://databank.worldbank.org/home.aspx>)

Bu grafikte de gördüğümüz gibi 1960 -2019 yıllar arasında GSYH oranları milyar dolar cinsinden ele alınmıştır. Başlangıç tarihinden bugüne bakıldığında ilk olarak 1979 yılı gözümüze çarpmaktadır.

GSYH, 1978 yılında 65.150 milyar dolar iken, 1979 yılında 89.390 milyar dolar olmuştur. Ancak 1980'lerde bir önceki yılın yükselişi görünmediği gibi düşüşe geçmiştir. Bu yıllarda gerçekleşen finansal serbestleşme adımları ve yaşanan krizlerle birlikte alınan önlemlerin istenilen sonuca ulaştırmaması GSYH'de düşüşe neden olmuştur.

İkinci kritik nokta olarak ise 1990'lar itibariyle stabil bir seyir seyrederken 1994 yılında düşüşe geçmesini alabiliriz. GSYH, 1993 yılında 180.200 milyar dolar iken 1994 yılında 130.700 milyar dolar olmuştur. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız gibi 1994 yılında yaşanan kriz ve o dönemde yaşanan Körfez Savaşı bunun en büyük göstergelerinden biridir.

2000 yılında 273 milyar dolar olan GSYH, 2001 yılında 200.300 milyar dolara düşmüş ve bunun arkasında yatan nedenin 2001 yılının kriz yılı olması söylenebilir. 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile süreci toparlamış ve alınan kararlar sonuçlara ulaşmıştır. Bunun GSYH'deki yansımaları da grafikten görebilmekteyiz.

2007 Mortgage krizi bir süre sonra tüm Dünya'yı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiş, 2009 yılında ekonomide ciddi bir daralma yaşamış bu da grafiklere yansımıştır.

1980,1994,2001 ve 2009 yılları Türkiye tarihi açısından kritik evreler olduğu için bu tarihlere çalışmamız üzerinde durulacaktır.

4.1.3. Türkiye'de Terörizm- PKK

Bu çalışmamızda iki örnek ülkemizden biri olan Türkiye'de terör örgütü olarak faaliyet gösteren PKK ele alınacaktır. Türkiye başka terör örgütleri ile mücadele etse de 1970'li yıllardan beri faaliyet gösteren ve zaman geçtikçe çok farklı bir seyir seyreden PKK terör örgütünün geçmişinden başlayarak bu konu ele alınabilir.

4.1.3.1. Kuruluşu

Bilindiği üzere PKK partileşme kararını Diyarbakır ilinin Lice ilçesinin Fis köyünde gerçekleştirdiği toplantıda ele almıştır. Ancak bunun daha öncesin de ideolojinin nasıl oluştuğuna bakmamız gerekirse Devrimci Doğu Kültür Ocaklarına gitmemiz gerekir.

Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın oluşmasında gerçekleşen olaylar zinciri 1970 yıllarına dayanmaktadır. PKK'yı kuran çekirdek kadro 1970'li yıllarda Ankara'da öğrencilik yapmaktadırlar. Bu öğrencilerin çoğu Ankara Demokratik Yüksek Öğretim Derneği (ADYÖD) çevresinde toplanmaktadır. 1973 yılında bu dernekte Abdullah Öcalan ile birlikte Kemal Pir, Hâki Karer, Ali Haydar Kaytan, Duran Kalkan ve Cemil Bayık bulunmaktadır. 1973-1977 yılları arasında bu kadro ve çevresinde gelişen diğer kişilerle birlikte toplantılar yapmışlar aynı zamanda Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Mahir Çayan ve arkadaşlarının ölümlerini protesto etmektedirler. Toplantılarında ideolojilerinin temellerini oluşturmakta ve daha fazla katılımcı sağlamakla uğraşmaktadırlar. Hatta bu dönemi Kemal Pir daha sonra “... *İnsanları bizimle birlikte olması için ikna etmeye çalışıyorduk. Üç saat gerekiyor ise üç saat uğraşırdım, üç yüz saat gerekiyor ise üç yüz saat uğraşırdım...*” demektedir. Buradan da yola çıkılacağı gibi kendilerine katılmaları için özellikle üniversite öğrencilerini hedef seçmişler, aynı zamanda da bu dönemde köyden kente göçün çok fazla olduğu bilinmekte ve doğu illerinden Ankara'ya gelen insanları bulup kendilerinin yanında olmaları için ikna etmeye çalışmışlardır.

1975 yılında Abdullah Öcalan ve çevresindeki grup ADYÖD'den ayrılmıştır. Kısa bir süre sonra Ankara Yüksek Öğretim Derneği (AYÖD) kurulmuş ancak ilk kadro burada yer almamıştır. Abdullah Öcalan ve ekibi Ankara'da gerçekleştirdikleri toplantıları baz alarak fikirleri ve ideolojileri çevresinde planladıkları amaçlarını gerçekleştirmek için “Kürdistan Devrimcileri” veya “Ulusal Kurtuluş Ordusu” adıyla Ankara Dikmen'de toplantılar yapmaya başlamış ve hareketin başında Abdullah Öcalan'ın yer alacağını ikinci kişinin ise Hâki Karer olacağı belirlenmiştir. Ve bu toplantıların sonunda Ankara'dan ayrılmış çeşitli doğu illerine dağılmışlardır. 1973- 1977 yılları arasında ideolojik bir örgüt olarak oluşmuş ve insan kazanma yoluyla ilerlemiştir. Ancak resmi olarak Diyarbakır ilinin Lice ilçesinin Fis köyünde 26-27 Kasım 1978'de kurulmuş ve kurulduğu söylenen bu toplantıda ise isim verilmemiştir. Örgütün tepe

yöneticisi olarak adlandırılan Abdullah Öcalan'ın bu toplantıdaki sözleri ile aynı zamanda örgütün teşkilat mekanizmasını da belirtmiş olmaktadır. Bu sözler;

“... şimdiye kadar amatör çalışıyorduk, gönüllülüğe dayanıyordu çalışmamız. Şimdi artık profesyonelleşiyoruz, bir tüzüğümüz var. Resmen görev sorumluluk üstleniyoruz. Rapor talimat düzenine göre çalışacağız...” demiştir

Bu sözlerle Ankara'da gerçekleştirdikleri toplantılarda belirledikleri mekanizmaları ve örgüt yapısının belirli olduğunu dile getirmiştir. İlerleyen zamanlarda da KCK adı ile anılan bu birliği daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

Bu dönemde kendilerine Ankara'daki isimlerini yani “Kürdistan Devrimcileri” ismini kullanmaya devam etmişler, Nisan 1979 yılına gelindiğinde ise kendilerine Partiya Karkeren Kurdistane¹ (PKK) ismini vermişlerdir.

4.1.3.2. İdeolojisi ve Meydana Gelen Değişimler

Ankara'da öğrencilerin toplanması ile başlayan ve o dönemde gerçekleşen olayları eleştiren bu grubun Türkiye'deki sol fikriyattan doğduğu söylenebilir. Ancak 1978 yılında Abdullah Öcalan tarafından yazılan “Kürdistan Devriminin Yolu'nda” manifestosunda kendilerini Marksist-Leninist prensiplere dayandırmışlardır. Demokratik birleşik bir Kürdistan inşa etme amaçlarının olduklarını dile getirmişlerdir. PKK, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C)'nin fikirlerinden esinlenmiştir. THKO ve THKP-C partilerinde faaliyet gösteren kişiler idam edildikten sonra Öcalan bu partilere sempatanlığı ile bu yola başlamış, fikirlerinin temellerini burada oluşturmuştur.

Genel hatları ile Ankara'daki toplantılar gerçekleşirken fikirlerini temellerine bu ideolojiyi koymuş ve genel anlamda Marksist-Leninist bir örgüt olarak adlandırılabilirler. Zamanla fikirlerine silahlı güçlerini de eklemişler ve amaçları doğrultusunda birçok masum canın hayatını kaybetmesine, birçok güvenlik görevlisinin ise şehit olmasına sebep olmuşlardır.

4.1.3.3. Örgütsel yapısı

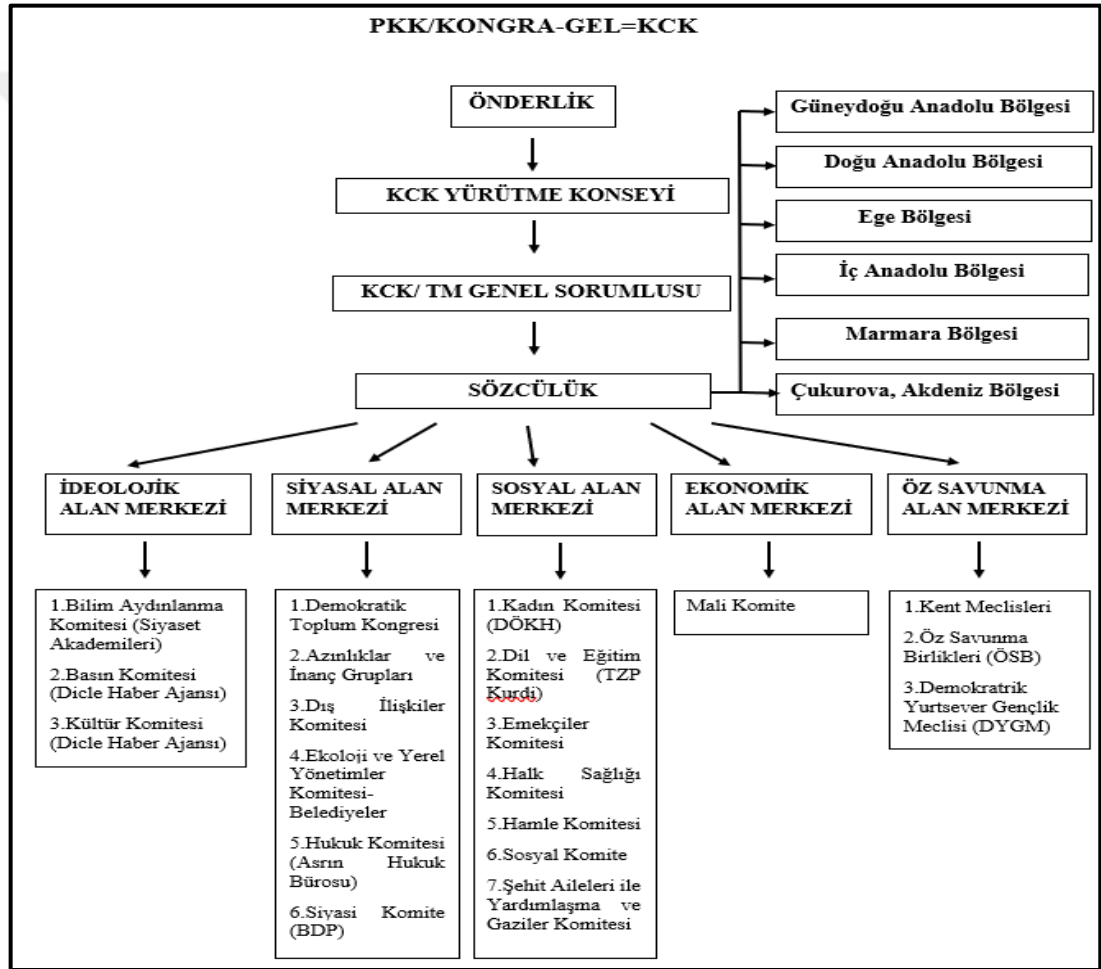
---

¹ Kürdistan İşçi Partisi

En net bir şekilde KCK yapılanması ile gündeme gelen PKK terör örgütü, KCK yapılanmasını açıklamadan önce çeşitli isimlerle faaliyetlerine devam etmiştir. Bunlar sırası ile KADEK (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi), KONGRA-GEL (Kürdistan Halk Kongresi), KKK (Koma Komalen Kurdistan) (Kürdistan Demokratik Konfederalizmi) olarak ele alınabilir.

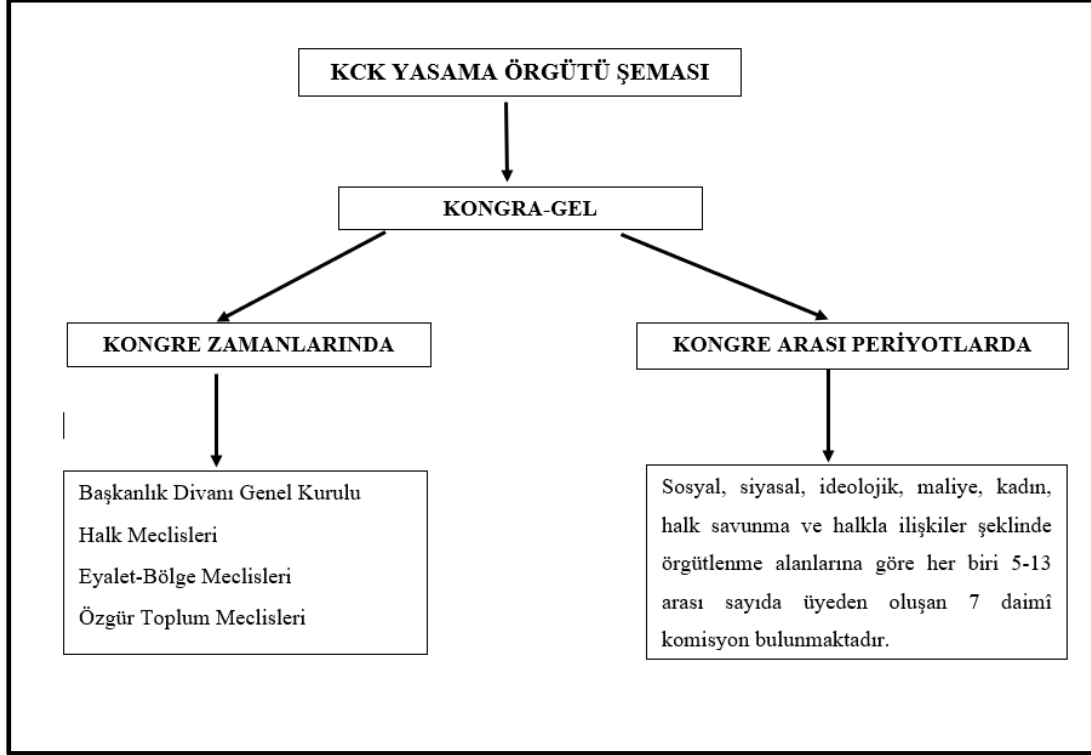
17 Mayıs 2004 tarihinde Ortadoğu ve Avrupa'da faaliyet gösteren PKK'lıların katılması ile KCK sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu sözleşmeye göre KCK yapılanması bir tablo üzerinden anlatılması gerekirse Tablo 4.3.'deki gibidir:

Tablo 4.3.: Koma Civaken Kurdistan (KCK) yapılanması

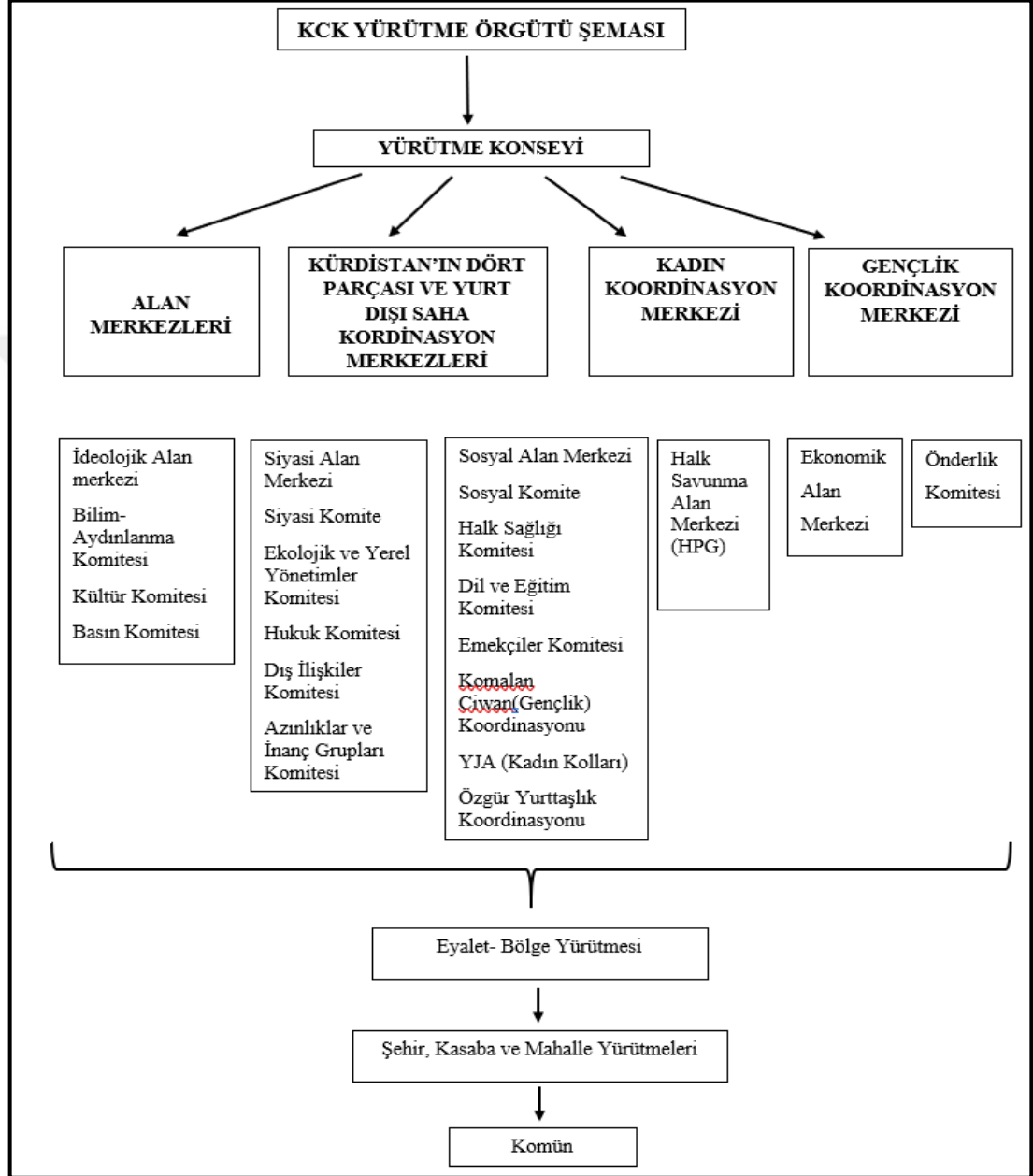
İlk partileşme kararını 1978 yıllarında almış olsa da 2005 yılında devlet modeli esas olarak Kürdistan Demokratik Toplumsal Konfederalizmi (KCK) adı altında örgütlenme tasarlamıştır.

Örgütün en yüksek karar organı Kongra-Gel'dir. KCK Yasama Sistemi olarak da adlandırılabilir. 300 üyeli bir meclistir. KCK yasama örgütü Tablo 4.4.'deki gibi gösterilmektedir.

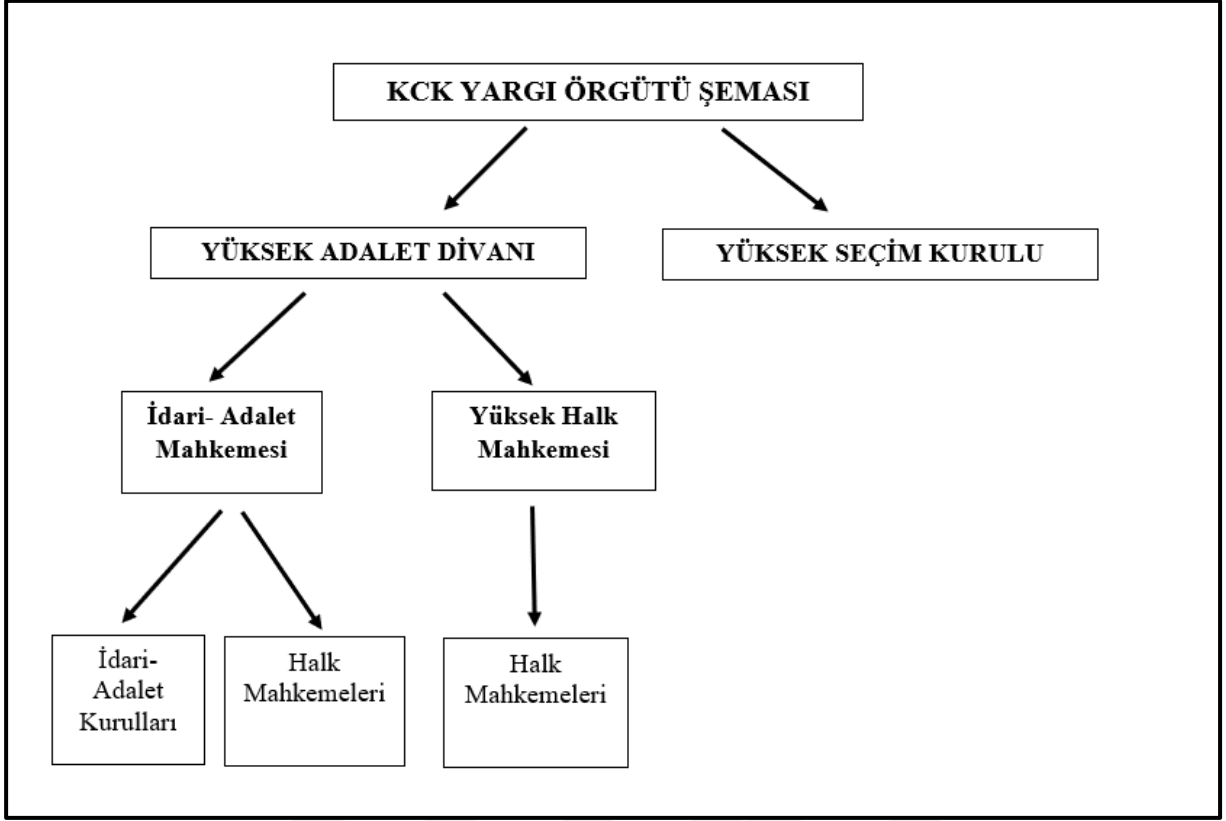
Tablo 4.4. KCK yapılanmasının yasama örgütü şeması

KCK'nın en yüksek yürütme organı ise Yürütme Konseyidir. Bir başkan ve otuz üyeden oluşur. KCK yapılanmasının yürütme örgütünün şeması Tablo 4.5.'deki gibi gösterilmektedir.

Tablo 4.5. KCK yapılanmasının yürütme örgütü şeması

Yargı sistemi ise Yüksek Adalet Divanı ile gerçekleştirilir. KCK'nın yargı sisteminin en üst kurumudur. Diğer yargı organlarının kararlarının temyiz merciidir ve kararları kesindir. (Madde-28-b) KCK yargı örgütü şeması Tablo 4.6.'daki gibi gösterilmektedir.

Tablo 4.6. KCK yapılanmasının yargı örgütü şeması

Bu birimlerin dışında örgütlenen başka organlarda PKK'nın örgütsel yapısının içerisinde yer almaktadır. Yasama-yürütme-yargı alanının dışında, kadın kolları gençlik kolları gibi yapılanmalarla da kendilerine bağlı birliklerini kurmuşlardır. Bunları tablo halinde göstermek gerekirse Tablo 4.7.'deki gibi gösterilebilir.

Kısaltma	Kürtçe İsim	Türkçe Karşılığı	Kuruluş Tarihi
Ana Örgüt			
PKK	Partiye Karkeren Kurdistan	Kürdistan İşçi Partisi	27-28 Kasım 1978
Askeri Organlar			
HRK	Hezen Rizgariya Kurdistan	Kürdistan Kurtuluş Güçleri	28-25 Ağustos 1982
ARGK	Arteşe Rizgariya Gele Kurdistan	Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu	26-30 Ekim 1986
HPG	Hezen Parastina Gel	Halk Savunma Güçleri	2-23 Ocak 2000
TAK	Teyrebazen Azadiya Kurdistan	Kürdistan Özgürlük Şahinleri	29 Temmuz 2004
YPS	Yekineten Parastina Sivil	Sivil Savunma Birlikleri	1 Aralık 2015
Kadın Organları			
KJB	Koma Jinen Bilind	Yüce Kadınlar Topluluğu	20 Nisan 2005
YAJK	Yekitiya Azadiya Jinen Kurdistan	Kürdistan Özgür Kadınlar Birliği	1995
YJWK	Yekitiya Jinen Welatparezen Kurdistan	Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği	31 Ekim 1987
PAJK	Partiya Azadiya Jin a Kurdistan	Kürdistan Özgür Kadınlar Partisi	2004
PJA	Partiya Jinen Azad	Özgür Kadın Partisi	2004
PJKK	Partiya Jinen Karkeren Kurdistan	Kürdistan İşçi Kadınlar Partisi	8 Mart 1999
YJA STAR	Yekineyen Jinen Azad en Star	Özgür Kadın Birlikleri	1984
KJA	Kongreye Jinen Azad	Özgür Kadınlar Kongresi	1 Şubat 2005
Gençlik Örgütleri			
YCK	Yekitiya Ciwanen Kurdistan	Kürdistan Gençlik Birliği	1987
TECAK	Tevgera Ciwanen Azad a Kurdistane	Kürdistan Özgür Gençlik Hareketi	2003
	Komalen Civanan	Gençlik Topluluğu	2005
YDG-H	Tevgera Ciwanen Weletparez Yen Şoreşger	Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi	2013
Coğrafi Farklaşma			
PKK(Silahlı Kanadı)	Partiye Karkeren Kurdistan	Kürdistan İşçi Partisi	Türkiye, Kasım 1978
PYD(Silahlı Kanadı YPG)	Partiye Yekitiya Demokrat	Demokrat Birlik Partisi	Suriye, Eylül 2003
PÇDK	Partiye Çaresera Demokrati Kurdistan	Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi	Irak, Nisan 2002
PJAK(Silahlı Kanadı YRK)	Partiya Jiyane Azade Kurdistan	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi	İran, Nisan 2004

Tablo 4.7. PKK Terör örgütünün içerisinde yer alan kuruluşlar

Örgütün çeşitli açıklamalarında yer alan, eylemlerini gerçekleştiren gerek kadın topluluklar gerekse gençlik yapılanmaları Tablo 4.7.'de gösterildiği gibidir.

4.1.3.4. Hedef Seçimi ve Can Kayıpları

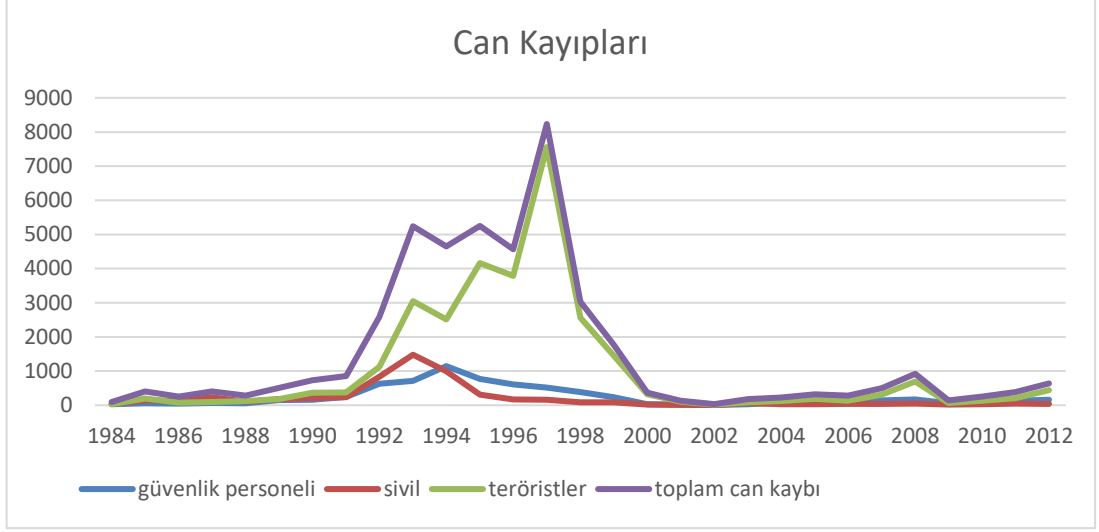
PKK silahlı eylemlerine daha önce başlamış olsa da doğrudan Türkiye sınırları içerisindeki topraklara saldırması 1984 yılında başlamıştır. 2012 yılına kadar bu faaliyetler devam etmiş, 2013 yılında ise ateşkes ilan etmiştir. Temmuz 2015 yılında ise faaliyetlerine tekrar başlamış birçok canın kaybedilmesine sebep olmuştur.

1984-2012 yılları arasında PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği saldırı sonucunda hayatını kaybeden sivil ve güvenlik güçlerinin sayısı aşağıdaki gibidir;

PKK TERÖRÜ NEDENLİ CAN KAYIPLARI (1984-2012)					
SENE	GÜVENLİK PERONELİ	SİVİL	PKK'NİN NEDEN OLDUĞU TOPLAM CAN KAYBI	PKK MİLİTANLARI	TOPLAM CAN KAYBI
1984	26	43	69	28	97
1985	58	141	199	201	400
1986	51	133	184	74	258
1987	71	237	308	95	403
1988	54	109	163	123	286
1989	153	178	331	179	510
1990	161	204	365	368	733
1991	244	233	477	376	853
1992	629	832	1461	1129	2590
1993	715	1479	2194	3050	5244
1994	1145	992	2137	2510	4647
1995	772	313	1085	4163	5248
1996	608	170	778	3789	4567
1997	518	158	676	7558	8234
1998	383	85	468	2556	3024
1999	236	83	319	1458	1777
2000	29	17	46	319	365
2001	20	8	28	104	132
2002	7	7	14	19	33
2003	31	63	94	87	181
2004	75	28	103	122	225
2005	105	30	135	188	323
2006	111	38	149	132	281
2007	146	37	183	315	498
2008	171	51	222	696	918
2009	62	18	80	65	145
2010	92	27	119	137	256
2011	128	50	178	211	389
2012	163	42	205	438	643
TOPLAM	6964	5806	12770	30490	432601

Tablo 4.8. 1984-2012 yılları arasında PKK terör örgütünün sebep olduğu can kayıpları

Görüldüğü üzere 1990-2000 yılları arasında PKK nedeni ile can kayıpları artmış ve bunun büyük bir çoğunluğunu teröristler oluşturmaktadır. Tablo 4.8.'de görüleceği gibi bu dönemde terörle mücadele artmış ve gerçekleşen can kayıplarının büyük bir kısmını teröristler oluşturmaktadır.

Şekil 4.2. 1984-2012 yılları arasında PKK terör örgütünün sebep olduğu can kayıpları

4.1.3.5. Uyguladıkları Terör Stratejileri ve Taktikleri

1978’den bugüne PKK Gerilla Savaşı taktiği başta olmak üzere birçok terör stratejileri ve yöntemlerini uygulamıştır.

PKK terör kampanyası boyunca suikast, şehir merkezlerini bombalama meskûn mahal ayaklanmaları gibi yöntemler denemiştir. Ancak gerilla eylemlerini stratejilerinin en başında tutmuşlardır.

“Mao 1937’de kaleme aldığı Gerilla Harbi isimli kitabında da belirttiği üzere Gerilla savaşını 3 evreli bir strateji olarak planlanmış ve bu plan adım adım uygulanmıştır. İlk olarak izole kırsal alanlarda eğitim kampları kurmuşlardır.ve böylece üs noktaları oluşturmuşlardır. İkinci evrede küçük ve hareketli birliklerle askeri hedeflere saldırarak nüfus alanlarını genişletmişlerdir. Ve bunu yanında toplumsal desteği de sağlamışlardır. Üçüncü evre olarak ise savaş taktikleri uygulayarak düşmanlarını nihai yenilgiye uğratmış ve Çin ana karasını tamamen kontrol altına almıştır.” (Alptekin, 2018, s. 256)

Türkiye’de faaliyet gösteren radikal sol gruplarda benzer yöntemler benimsemiş ve çalışmalarına devam etmişlerdir. PKK ise bu süreci “uzun süreli halk savaş stratejisi” olarak adlandırmakta ve bu sürecin ilkinde “stratejik savunma dönemi” adını vermektedir. Bu dönemde PKK’nın amacı;

- Sabit mevzilere sahip olmak,

- Türkiye içinde üsler kurmak,
- TSK'yı yıpratmak,
- Halkın sempati duymasını sağlamaktır. Örgütün genel amacı ise PKK'yı küçük ölçekli gerilla grubundan, büyük bir silahlı güce sahip "gerilla ordusuna dönüştürmektir.

Uzun süreli halk savaşı stratejisinin ikinci aşaması ise "stratejik denge"dir. Bu dönemde amaç ise;

- Türkiye sınırları içerisinde kurtarılmış alan oluşturmak,
- Silahlı mücadeleyi temel taktik haline getirmektir.

Ancak ikinci aşamaya PKK geçememiştir. TSK'nın gerçekleştirdiği operasyonlarla kurtarılmış bölge oluşturma çabaları sonuç vermemiştir. Bunun sonucunda ise PKK, TSK'nın düzenli olarak faaliyet göstermediği alanlarda gizli sığınak oluşturmakla yetinmiştir.

Üçüncü ve son aşama ise "stratejik saldırı"dır. Topyekûn imha amaçlı saldırılar da ikinci evreye geçemedikleri için bu evrenin gerçekleşmesi imkansızlaşmıştır.

Üç aşamalı plan başarısızlıkla sonuçlansa da PKK, yıpratma savaş stratejisini bu döneme kadar sürdürmüş ve gerilla savaş yöntemi uygulamaya başlamıştır.

4.1.3.6. PKK'nın Gerçekleştirdiği Eylemler

Karakol Saldırıları

PKK terör örgütünün uyguladığı eylem taktiği karakol baskınları TSK'ya çok sayıda kayıp verdirmiştir. Ancak son yıllarda inşa edilen kalekollar ile bu durumun önüne geçilmiştir. PKK'lı teröristlerin gerçekleştirdiği karakol saldırıları aşağıdaki tablo gibidir:

PKK'NİN KARAKOL SALDIRILARINA ÖRNEKLER		
TARİH	KARAKOL	VERİLEN ŞEHİT SAYISI
4 Ağustos 1991	Şemdinli-Samanlı Karakolu	10 Asker(7Asker kaçırılmıştır)
7 Ekim 1991	Hakkari-Taşlıtepe Karakolu	11 Asker
25 Ekim 1991	Çukurcaya Bağlı Çınarlı ve Çayırılı Köylerindeki Jandarma Karakolları	17 Asker
15 Mayıs 1992	Şırnak-Taşdelen Karakolu	28 Asker
26 Mayıs 1992	Hakkari-Üzümlü Karakolu	15 Asker
20 Temmuz 1992	Hakkari-Sivritepe Karakolu	10 Asker
30 Ağustos 1992	Şemdinli-Alan Karakolu	20 Asker
13 Eylül 1992	Şemdinli-Aktütün Karakolu	22 Asker
29 Eylül 1992	Şemdinli-Derecik Karakolu	28 Asker
2 Temmuz 1993	Şemdinli-Çelik Karakolu	16 Asker
1 Ağustos 1993	Hakkari-Serbest Karakolu	10 Asker
23 Ağustos 1993	Iğdır-Sultantopu Karakolu	14 Asker (4 Asker kaçırılmıştır.)
25 Eylül 1993	Van-Kanalga Karakolu	12 Asker
19 Kasım 1993	Hakkari-Pirinçeken Karakolu	10 Asker
15 Haziran 1995	Şemdinli-Ortaklar Karakolu	15 Asker
21 Ekim 2007	Yüksekova-Dağlıca Karakolu	12 Asker
3 Ekim 2008	Şemdinli-Aktütün Karakolu	17 Asker
19 Haziran 2010	Hakkari-Gediktepe Üs Bölgesi	11 Asker
19 Ekim 2011	Hakkari-Çukurca Karakollarına Eş Zamanlı	24 Asker
9 Ekim 2016	Hakkari-Durak Jandarma Karakolu	10 Asker 5 Sivil Vatandaş(Bomba Yüklü Raçla Saldırı)

Tablo 4.9. PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği karakol saldırıları

İntihar Saldırıları

PKK karakol saldırıları yanında intihar saldırılarına da yönelmişlerdir. İntihar saldırılarını ise canlı bomba ve bomba yüklü araçlarla gerçekleştirmişlerdir. Örgütün 2004 yılından bu yana gerçekleştirdiği intihar saldırılarını genellikle TAK üstlenmektedir. Gerçekleşen intihar saldırıları aşağıdaki gibidir;

PKK'NİN CANLI BOMBA VE BOMBA YÜKLÜ ARAÇ SALDIRILARI			
TARİH	YER	SALDIRI TÜRÜ	VERİLEN ŞEHİT SAYISI
20 Haziran 1996	Tunceli	Canlı Bomba	8 Asker
25 Ekim 1996	Adana	Canlı Bomba	3 Polis, 1Sivil
29 Ekim 1996	Sivas	Canlı Bomba	3 Polis, 1Sivil
9 Temmuz 1998	İstanbul	Bombalı Saldırı	7 Sivil
24 Aralık 1998	Van	Canlı Bomba	1 Lise Öğrencisi
9 Mart 2006	Van	Canlı Bomba	2 Sivil
22 Mayıs 2007	Ankara	Canlı Bomba	9 Sivil
27 Temmuz 2008	İstanbul	Bombalı Saldırı	(5'i çocuk) 18 Sivil
14 Ocak 2016	Diyarbakır	Bomba Yüklü Araç	(3'ü çocuk) 6 Sivil
17 Şubat 2016	Ankara	Bomba Yüklü Araç	29 Sivil
13 Mart 2016	Ankara	Bomba Yüklü Araç	37 Sivil
31 Mart 2016	Diyarbakır	Bomba Yüklü Araç	7 Polis
27 Nisan 2016	İstanbul	Bomba Yüklü Araç	6 Polis 5Sivil
1 Ağustos 2016	Bingöl	Bomba Yüklü Araç	7 Polis
10 Ağustos 2016	Diyarbakır	Bomba Yüklü Araç	5 Sivil
16 Ağustos 2016	Diyarbakır	Bomba Yüklü Araç	5 Polis, 1'i çocuk 2 Sivil
17 Ağustos 2016	Van	Bomba Yüklü Araç	2 polis, 2Sivil
18 Ağustos 2016	Elazığ	Bomba Yüklü Araç	5 Polis 217 Yaralı
26 Ağustos 2016	Şırnak	Bomba Yüklü Araç	11 Polis
12 Eylül 2016	Van	Bomba Yüklü Araç	7'si Ağır 53 yaralı
4 Kasım 2016	Diyarbakır	Bomba Yüklü Araç	9 Sivil 2 Polis
24 Kasım 2016	Adana	Bomba Yüklü Araç	2 Sivil
10 Aralık 2016	İstanbul	Bomba Yüklü Araç ve Canlı Bomba	Çoğu Polis 39 Kişi 150'de fazla yaralı
17 Aralık 2016	Kayseri	Bomba Yüklü Araç	13 Asker
5 Ocak 2017	İzmir	Bomba Yüklü Araç ve Silahlı Saldırı	1 Polis, 1Sivil
16 Ocak 2017	Diyarbakır	Bomba Yüklü Araç	4 Polis
17 Şubat 2017	Şanlıurfa	Bomba Yüklü Araç	2Sivil

Tablo 4.10. PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği intihar saldırıları

Meskûn Mahal Ayaklanmaları

Uzun zaman boyunca kır gerillası taktiğini sürdürmüş olsa da 2015 yılında “kıra dayalı şehir savaşı” adını verdiği yöntemi benimsemiştir. Bununla birlikte şehirlerdeki hakimiyetini arttırmayı hedeflemişlerdir. 2015 yılında bu durumu “demokratik konfederalizm” diye yeni bir isimle açıklamış olsa da daha öncelerde şehirlerde ayaklanma çıkarma çalışmalarına başlamıştır. Hatta Karayılan bu yöntemi; “...kırsal da büyüyerek şehre doğru gelirken şehirde halk ayaklanması ile bütünleşip sonuç alma stratejisi...” olarak adlandırmıştır.

Kıra dayalı şehir savaşı olarak adlandırdıkları bu dönemde örgüt, sokaklarda hendekler kazmış, barikatlar kurmuş, binalar arası tünellerde kaçış ve destek koridorları oluşturmuştur. Kırdan gelen silahlı unsurlar², şehirde oluşan silahlı güçlerle³ koordineli olarak çalışıp bu faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.

4.2. İspanya

4.2.1. İspanya Ekonomisi

4.2.1.1. 1939-1975 Franco Dönemi

Altın ve döviz rezervleri yok edilmiş bir şekilde iç savaştan çıkan İspanya’da birçok üretim dallarının kapasitesi düşürülmüştü. Sorunları ortadan kaldırmak için girişime girilmeye başlanılsa da patlak veren 2. Dünya Savaşı, ihtiyaç duyulan yeniliklerin yapılmasının önüne geçti. Savaşın sona ermesi ile İspanya’da hammadde krizi de meydana gelince ekonomik bunalım patlak verdi.

1940’ların başlarına gelindiğinde, enflasyon yükseldi, Franco rejiminin ekonomide kendi kendine yeterlilik politikası yetersiz kaldı ve negatif büyüme oranları görünmeye başladı. Tüm bunların yanı sıra gıda kıtlığı, fiyatların üçe katlanması, karaborsanın büyümesi, yoksulluğun artması da meydana gelince kademeli olarak iyileşme kararı aldı. Bu kararlar birlikte, rejim kendi kendine yeterlilik politikasından vazgeçti. 1950’lerin başlarında iç savaş öncesindeki endüstriyel üretim seviyesine dönülse de 1960’ların başlarına kadar tarımsal üretim savaş öncesi dönemin altında kaldı.

1953’te Amerika Birleşik Devletleri ile İspanya arasında karşılıklı savunma anlaşması olarak imzalanan Madrid Paktı ile ABD İspanya’ya ekonomik yardım sağladı. Karşılığında ise İspanya topraklarında Birleşik Devletlerin askeri üsü kurulmasına izin verildi. Madrid Paktı ile 1950’lerin sonlarında İspanya GSYH’yi %5 artarak kendisini de toparlamaya başladı.

1950’lerde gerçekleşen reformların düzensiz ve parça parça olması verimsiz bürokrasi ile birleşince Franco sonunda neoliberallerden yana karar verdi ve daha geniş kapsamlı değişiklikler yapmayı kabul etti. Yeniden yapılanma sürecinde sağlıklı adımlar atmak

---

² Daha önceki bölümlerde yer alan Tablo 9’da gösterilmiş olup bu görevi HPG üstlenmektedir.

³ Tablo 9’da gösterilen YPS/YDG-H örgütü bu görevi üstlenmektedir.

için Başbakanlığa bağlı Ekonomik Koordinasyon ve Planlama Dairesini kurdu. Bunu kurumlar vergisi sistemini düzene oturtmak için alınan reformlar takip etti. Vergi tahsilat gelirleri net bir şekilde artışa geçerken vergi kaçakçılığının önüne geçmek daha da kolaylaştı.

Eylül 1961’de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC)’na İspanya Ocak 1958 yılında ortak üyesi oldu. 1959 yılında ise Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasına üye oldu. Bu kurumlar İspanya’nın ekonomisinin toplanmasında yardımcı oldular ve İspanya IMF’nin de yardımıyla 30 Haziran 1959 İstikrar Planını açıkladı. Talebi sınırlamak ve enflasyonu kontrol altına almak için mali ve parasal önlemleri almak iki temel hedefi olan bu istikrar planı aynı zamanda dış ticareti serbestleştirmiş ve yabancı yatırımı teşvik etmiştir. Plan amacına ulaşmış olup 1960’lara gelindiğinde İspanya döviz hesabı fazla vermiş, yabancı sermaye yatırımı yedi kat artmış, yıllık turist akışı 7 kat artmış, ülkeye döviz girmeye başlamıştır. Bu gelişmeler zamanla İspanya ekonomisini serbest piyasa ekonomisine benzetmiş, ülke en büyük sanayileşme ve refah döngüsüne girmiştir.

Hızlı yükselişin devamlılığını sağlamak için kamu şirketleri aracılığı ile kitlesel devlet yatırımı gerçekleşti ve bu dönemde SEAT, Empresa Nacional Bazán gibi birçok şirket kurulmuştur. Bu ulusal şirketler ülkenin sanayileşmesine eski sanayi bölgelerinin refahını yeniden sağlamaya ve hatta Madrid gibi yeni sanayi bölgesi kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemdeki gelişmeler ülkenin ekonomik sorunlarının çözülüp daha da ileri gitmesine sebep olmuş bu yüzden İspanyol Mucizesi olarak adlandırılmıştır.

Bu dönem 1970’lerde yaşanan petrol şokları ve Franco’nun 1975’te ölümü ile siyasi istikrarsızlığa sebep olması ile sona erdi.

4.2.1.2. 1975-1985 Franco Sonrası Dönem

1975’te Franco Rejiminin sona ermesi ile demokrasiye geçiş dönemi başladı. Ve bu dönemde İspanyollar ekonomik politikalara eskisi gibi önem vermemeye başladı. Aynı dönemde gerçekleşen Petrol krizi ile bu durum beraberinde ekonomide düşüşe sebep

oldu. Tüm bu faktörler işsizlik olgusunda büyük bir artışa sebep oldu ve bütçe açıkları da artmaya başladı.

Dönemin hükümeti tasarruf tedbirlerini tercih etti ve 1983 yılında ekonomik sorunlara daha tutarlı ve uzun vadeli bir yaklaşım sergileyen bir program açıkladı. Büyük kar getirmeyen işletmelerin kapatılması gibi yenileyici yapısal politikalar ekonominin düşük performansının düzeltilmesine ve daha verimli ekonomik dağılımın gerçekleşmesine yardımcı olmuştur.

1987 yılına gelindiğinde enflasyondaki artış kontrol altına alınmış, ekonomiyi modernleşme ve genişletme çabaları sonuç vermiş artan turizm ve yabancı yatırım girişi ekonominin toparlanmasına yardımcı olmuştur.

4.2.1.3. 1985-2000 Avrupa Entegrasyonu

Franco'nun ölümünden sonra demokrasi rejimine dönen İspanya'da 1977'de seçimler yapıldı ve 1978'de Anayasa onaylandı. 1982'de Sosyalist Partinin seçimleri kazanması ile Felipe Gonzalez liberal reformları yürürlüğe koydu, sivil özgürlükleri arttırdı, ücretsiz eğitim sistemini uyguladı. Ayrıca İspanya bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) katıldı. İspanya ekonomisi Avrupa finansmanı ve zengin komşularının desteği ile Batı Avrupa ülkelerini yakalama fırsatını buldu.

İspanyol Mucizesi olarak adlandırılan dönemlerde İspanya kendisini toparlasa da bu durum diğer ülkeleri yakalamasına yetmemiştir. Ülkenin altyapısının zayıf olması, kadınların işgücünden dışlanması, sağlık hizmetlerinin özelleşmesi ve sadece belli bir bölgede toplanması, eğitimin yetersizliği gibi durumlar diğer batı Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmasının nedenleri arasında sayılmaktadır. Avrupa Ekonomik Topluluğuna üyeliği ile İspanya, endüstriyel temeli sağlamlaştırmaya, ekonomiyi açmaya ve korunan pazarları dışa açmak için gerekli revizeleri yapmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu iyileşmeler sayesinde GSYH'de artış, kamu borçlarında azalma meydana geldi.

2002 yılına gelindiğinde ise İspanya *peseta* adındaki kendi para birimini ayrılarak *avro* ile değiştirdi. İspanya büyük bir ekonomik modernizasyondan sonra zamanla ekonomide doruğa ulaşmayı başardı.

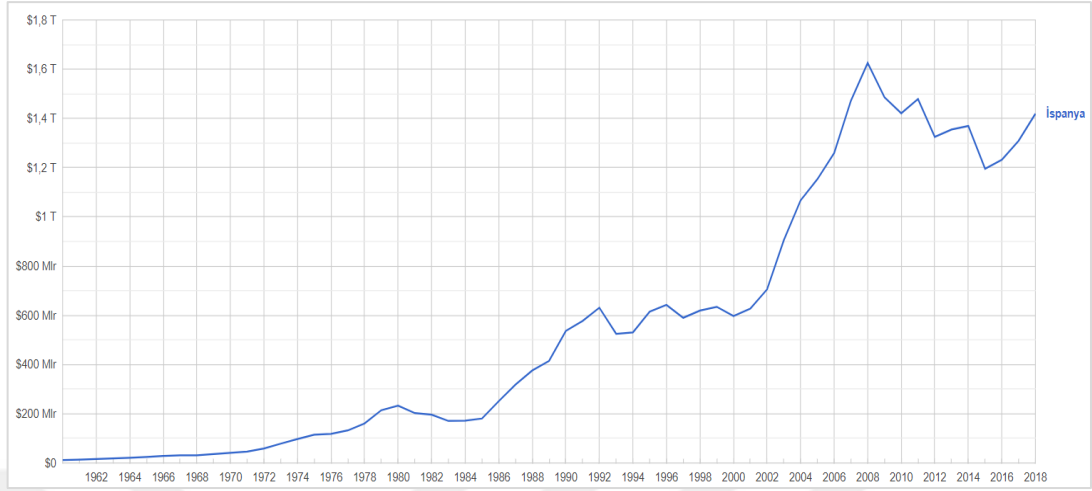
4.2.1.4. 2008-2013 İspanya Mali Krizi

2008-2014 İspanyol Finansal Krizi olarak bilinen İspanya’da Büyük Durgunluk veya Büyük İspanyol Depresyonu, 2008 yılında gelen şok dalgaların mülkiyet balonunun çökmesine sebep olması ile başlamıştır. İnşaat sektörünün çökmesi, işsizliğin artması, banka kredilerini kısıması ve durgunluğunda beraberinde meydana gelmesi, ekonomide küçülme ve kamu borçlarının artması gibi sonuçları meydana getiren İspanyol Mali Krizi 2010 yılına gelindiğinde ülkeyi ciddi ekonomik sorunlarla baş başa bırakmıştır. 2012 yılında işsizlik rekor seviyeye ulaşmasına rağmen 2013 yılında ekonomide yapılan büyük reformlar ve ciddi kemer sıkma politikaları ile İspanya resesyondan çıkmıştır. Ekonomideki büyümesini ise krizden sonra ilk kez 2015 yılında yakalamıştır.

4.2.1.5. 2014-Günümüz Ekonomik İyileşme

İspanya ekonomisi 2009-2013 yılı resesyonda kaybedilen GSYH’nin %85’ini 2014 ve 2015 yıllarında geri kazanmış ve 2016 yılının ikinci çeyreğine kadar artarda büyümeyi sağlamıştır. İspanya ekonomisi beklenin üstünde bir büyüme gerçekleştirince avro bölgesi iki kat hızla büyüme gerçekleştirmiştir. 2017 yılının ikinci çeyreğinde ise krizden önceki GSYH seviyesine ulaşmış ve ilk defa 2008’de elde ettiği GSYH’yi aşmıştır. Bu kazanımların en büyük sebeplerinden biri uluslararası ticaret ve işgücü verimliliğidir.

4.2.2. 1960-2019 yılları arası İspanya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası

Şekil 4.3. 1960-2018 Yılları arası İspanya için GSYH Grafiği

4.2.3. İspanya'da Terörizm- ETA

İspanya'daki terörist faaliyetleri incelerken ETA terör örgütünü ele alacağız. Ancak bu topluluğun terörist faaliyetleri gerçekleştirmeden önceki evrelerini incelemekte de fayda bulunmaktadır.

4.2.3.1. Kuruluşu

1959 yılında Euskadi ta Askatasuna adıyla kurulan bu topluluk ilk olarak Bask Milliyetçiliğinin kökeninden çıkmıştır. Birçok kaynak Bask Milliyetçiliğinin fikirlerini Fransız Devriminin temellerine dayandırsa da bu doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü Bask Milliyetçiliğinin;

- Burjuva sınıfına dayanmaması,
- Aristokrasi ve Kilise'ye karşı bir başkaldırı niteliğinde olmaması bunu gösterir niteliktedir.

Bask milliyetçiliğinin temeli halkın seçimler aracılığı ile yöneticilerini belirlemesi, iktidarın bir sosyal sözleşmeye dayanması dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması gibi dünya siyasetini değiştiren ilkeleri benimsemek bir yana bu ilkelerden geriye dönüşü simgeleyen tabiri caizse bir karşı devrim niteliği taşımaktadır. (Özçer, 2006, s. 17)

Bask milliyetçiliği, “Öze Dönüşçü” milliyetçilik olarak da adlandırılmaktadır. Öze dönüşçü milliyetçilik genel anlamda devleti olmayan bazı etnik topluluklar tarafından kimlik sorunlarına çözüm bulması amacıyla benimsenmiştir. Bask toplulukları da devleti olmayan etnik topluluklara kendilerini benzetmektedirler.

Bask milliyetçiliğinin kurucusu olarak Sabino Arana görülmektedir. Sabino Arana'nın temel düşüncesi ise Bask topluluklarının öze dönüşçü milliyetçiliği benimsemesidir. Bu yüzden bask milliyetçiliğinin temel felsefesi olarak bu alınır ve “Sabinismo” olarak adlandırılır.

Bask milliyetçiliğinin temel özellikleri;

- Safkan ırkçılık
- Oluşturulan Katolik öze dönüşçü
- Milliyetçi felsefe olarak adlandırılmaktadır.

Safkan ırkçılık ile oluşan bu milliyetçiliği savunan Basklar, etimolojik olarak “baskça konuşulan topraklar” anlamına gelen Euskal Herria sözcüğünü kullanmayı bırakmış, ırk unsurunu içeren Euskadi veya Euzkadi kelimelerini türetmişlerdir. Euskadi, Sabino'ya göre tarihin ilk dönemlerinden beri bağımsız ve özgür yaşayan devletler birliğidir. (Özçer, 2006, s. 25) Sabino, bu fikirle devam ederken Euskadi'nin bağımsızlığını eskisi gibi tekrar kazanmak adına siyasi arenaya girmeye karar vermiştir. Ve bu arenaya girerken Bask toplulukları için özerkliği net bir şekilde reddetmiş ve bunu şöyle ifade etmiştir;

“Özerklik bağımsızlık anlamına gelse dahi, bugün sözü edilen özerklik, kısmi ve göreceli, bölgesel bir özerkliktir. Kesinlikle mutlak ve tam bağımsızlık yani ulusal bağımsızlık anlamına gelmemektedir... Özerklikten bahsedilen her yerde mükemmel olmayan kısmi bir bağımsızlık söz konusudur, siyasi bağımsızlık değil.”

Ve bu söylemlerine özerkliği savunmak İspanyolcu bir tutumdur diye de eklemiştir. Bu düşüncelerle birlikte faaliyetlerine başlayan ancak daha sonra fikirlerinde değişimlere uğrayan Sabino, Milliyetçi Bask Partisi (PNV)'ni kurmuştur. PNV'nin temel amaçları;

- Bağımsızlıkçı siyasi parti olarak kalacak
- İspanya siyasi arenasında mümkün olanı arayacak
- Uygun politikalarla mücadelesini sürdürecektir

- Özerkliğe karşı net bir tutum sergilemeyecek hatta özerklik için mücadele edecektir.

Özerklik konusunda fikirlerinin değişmesini sağlayan en önemli olay, liberal görüşte olan kişilerin PNV'e katılması ve Sabino'nun daha İspanyolcu bir tutum sergilemeye başlamasıdır. Sabino, özerkliği ara istasyon olarak kullanmak gerektiğine karar vermiş, özerkliği elde ettikten sonra süreci tam bağımsızlığa kadar devam ettireceklerini söylemiştir.

Sabino'nun ölümüne kadar Euskadi'nin tek kitle partisi olmuş, Sabino öldükten sonra parti içinde bağımsızlıkçılar ve özerkçiler olarak ikili ayrımlar başlamıştır. 1920'lerde bölünmeye başlayan PNV, Franco darbesine kadar Bask topluluklarının önder partisi olarak hayatta kalmıştır. Bu dönemlerde ayrıca İspanya'da sağ partilerin oluşturduğu, PNV gibi koyu Katolik fikirlere sahip olan partilerin oluşturduğu CEDA konfederasyonu güçlenmektedir. CEDA sadece Katolik değil, aynı zamanda aşırı milliyetçi fikirlere sahiptir ve özerklik statülerine net bir şekilde karşı çıkmaktadır.

1934 yılında ise CEDA'nın hükümete gireceği söylemleri başlamıştır. Sosyalist parti buna tepki olarak İspanya genelinde grevler ve kamu kurumlarını işgal eylemleri başlatmıştır. Ve bu durum "Ekim Devrimi" olarak adlandırılmıştır. (Özçer, 2006, s. 41) PNV ise gerçekleşen bu devrimi hiçbir şekilde desteklememiştir.

1936 yılında ise çıkan iç savaşla birlikte başa gelen Franco, ilk olarak Euskadi'yi hedeflemiştir. Sabino'nun doğduğu yeri ele geçirerek, Bask milliyetçilerinin hayallerine son vermeyi amaçlamıştır. PNV'den milletvekili olan "Bizkargi" kod adlı Manuel Eguileor, yayımlanan kitabında hedeflediklerine varabilmek için şiddeti meşrulaştırmış ve ilk hedef olarak İspanya ve Fransa'yı göstermiştir. (Özçer, 2006, s. 37)

1940'lı yıllara gelindiğinde PNV artık kuruluşundaki fikirlerden ayrılmış, temel iki özellik kazanmıştır. Bunlardan birincisi antifaşizm, ikincisi ise Hristiyan Demokratlıktır. Bu fikirlerle devam ederken 1950'li yıllarda PNV, Bask milliyetçilerinin temel partisi olma yolundna ayrılmıştır. Tüm bunlar gerçekleşirken, Franco'nun baskısı ile Euskadi'de gençler gizlice örgütlenmiştir. Ve kendilerine "Ekin Grubu" adı vermiştir. PNV'nin gençlik yapılanması olan EGİ ise Ekin Grubu ile fikir ayrılığına düşmüştür. 31 Temmuz 1959 'da ise Ekin Grubu "Euskadi ta

Askatasuna(ETA)” (Euskadi ve Özgür İnsan) adı altında yeni bir örgüt kurmuştur. Ve bu örgüt Franco döneminde Bask toplumunun önderliğini oluşturmuştur.

4.2.3.2. İdeolojisi ve Meydana Gelen Değişimler

Euskadi ta Askatasuna(ETA)’nın başlangıç ideolojisi Ekin grubunun 1955 yılında oluşturulan Ekin Defterinden gelmektedir. Burada yazarlar gizli bir şekilde ETA’da faaliyet gösteren kişilere öğretilmektedir. 1961 yılında ise ilk defa “Beyaz Kitap” adı altında toplanmış ve yayımlanmıştır.

Ekin-ETA grubu fikirlerinde Sabino’nun ırk kavramının milliyetçiliğin temel taşı olmaktan çıkarmış, yerine yine Sabino’nun ikinci sırada gelen dil unsuru koyulmuştur. Yani ETA grubu için Bask milliyetçiliğini oluşturan temel unsur dil ve bu dil Bask dili Euskara’dır. Ancak yine ETA grubuna göre bir dilin yaşayabilmesi için ulusal olması gerekmektedir. Bunun içinde o dili konuşan topluluğun ulusal bağımsız bir devlet statüsünde olması gerekmektedir. Yani temel ideolojilerinin alt yapısı olarak dil (Euskara) konulmuş, dili özgürce kullanabilmeleri ve konuştukları dili yaşatabilmeleri için bağımsızlığı temel hedef olarak görmüşlerdir.

ETA grubunu oluşturan kişiler özü itibari ile Kiliseye yakın olan kişilerdir. Ancak bu noktada da Sabino ile yine fikir ayrılığına düşmektedirler. Ekin-ETA grubu Sabino’nun köktencilikten ayrılarak oluşturdukları hareketi laikleştirme adımları atmışlardır. Bask milliyetçiliği hareketi her şeyden önce laik bir hareket olmalıdır sloganı ile faaliyetlerine başlamışlardır.

ETA grubunun Sabino’dan üçüncü farkı ise özerklik kavramı hakkındaki düşünceleridir. Ekin-ETA grubu ulusal bağımsızlık ile özerklik arasında çok fark olduğunu iddia etmektedirler. Kendi fikirleri ise “fedarist” bir temele dayanmaktadır. ETA grubu özü itibari ile Avrupa Federalizmini benimsemektedir.

Tüm bu farklılıkların yanı sıra Sabino ile aynı düşündüğü konularda vardır. Bunların başında İspanya’nın işgalci bir devlet olması yer almaktadır. Sabino’nun bu fikri aynen ele alınmış ancak İspanya Hükümeti ile mücadele yöntemi dönemin koşullarına göre uyarlanması planlanmıştır.

Kuruluşundaki temel ideolojisi bu olmakla birlikte ilk faaliyete geçtiği zaman kendilerini bir örgüt değil, hareket olarak adlandırmaktadırlar. Ancak ideolojisinde

zamanla değişiklikler meydana gelmiş ve bunun sebebi olarak da Alman asıllı Bask Federico Krutwig'in "Vasconia" başlıklı kitabı ile ETA'nın "Devrimci Savaş; Euskadi'de Ayaklanma" başlığını taşıyan defter olduğu ileri sürülmüştür. Krutwig, federal sistemden daha çok devrimci savaşın çözüm olduğunu düşünmektedir. Ve bunu;

"Gerilla, ülkenin geniş bölgelerini ele geçirecek ve çığ gibi büyüyecektir. Devlet örgütünü korku salarken, İspanya ve Fransa'yı yönetenlerden nefret eden sivil halk kendi iradesi ile gerilla ile giderek artan ölçüde iş birliğine girecek ve özgürlük savaşçılarının saflarına katılacaktır." olarak ifade etmektedir. (Özçer, 2006, s. 35)

Bu fikirlerden etkilenen Ekin-ETA grubu "Devrimci Savaş veya Euskadi'de Ayaklanma" adında bir belge hazırlamış ve ETA'nın 3.meclisinin onayına sunmuştur. Hazırlanan bu belge genel hatları ile;

- Devrimci savaşın gereklilikleri üzerinde durmuş,
- Savaş ile klasik savaş arasındaki farkları incelemiş
- Euskadi'de uygulanacak devrimci savaşın aşamalarını belirlemiştir.

Görüldüğü üzere 1960'lı yıllara gerildiğinde ETA kuruluş ideolojisinden oldukça farklılaşmış, gerilla savaşının teorisyenlerinden etkilenerek ideolojisini gerilla savaşına kaydırmıştır. Ve bu durum doğal olarak örgütlenmesine de yansımıştır.

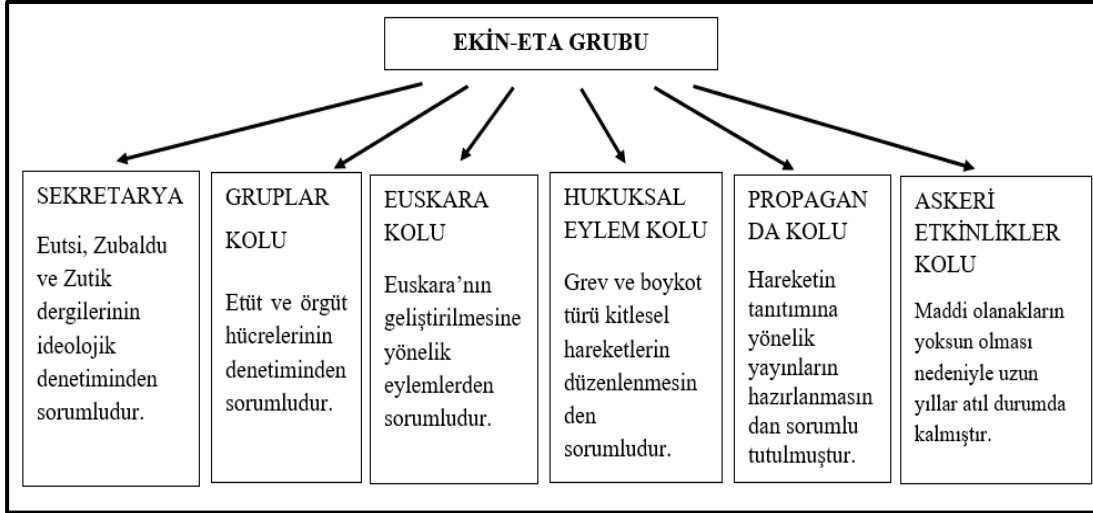
4.2.3.3. Örgütsel Yapısı

Ekin-ETA grubu ilk kurulduğunda kendileri için 6 etkinlik kolu oluşturmuştur. Ancak bu etkinlik kollarının üstünde üç kişilik yürütme konseyi tarafından idare edilmiştir. Daha sonralardan yürütme konseyi 12 kişiye kadar arttırılsa da söz konusu konsey bakanlar kurulu gibi çalışmakta ve her üyeye belli görevler verilmektedir. Verilen görevler;

- Militan edinimi
- Militan eğitimi
- Silahlanma
- İstihbarat
- Finans olmak üzere beş tanedir.

Tüm bunların yanında operasyonel unsurlar adı verilen iki çeşit hücre yapılanması bulunmaktadır. Bunlardan ilki “legales” adı verilen istihbarat ve lojistik desteği sağlayan koldur. İkincisi ise “liberados” adı verilen ve suikastları ve insan kaçakçılığını sağlayan ikinci koldur.

Oluşturdukları altı etkinlik kolu ise aşağıdaki tablo yardımı ile görmekteyiz;

Tablo 4.11. Ekin-ETA grubunun etkinlik kolları

Ekin-ETA grubu “Devrimci Savaş veya Euskadi’de Ayaklanma” adındaki belgeyi hazırladıktan sonra gerilla savaşına yönelmiş ve örgütlenmesini bu adımda güncellemiştir. Bu bağlamda “Hirurko” adı verilen militan grupları oluşturmuş ve bunlardan bağımsız olarak çalışacak ama halkı örgütleyecek olan OPA adında paralel bir örgüt kurmuştur. (Özçer, 2006, s. 61)

4.2.3.4. Hedef Seçimi ve Can Kayıpları

ETA grubu ilk eylemlerini 1960 yılında gerçekleştirmişlerdir. Nihai ateşkesi ise 2011 yılında duyurmuşlardır. Ve geçen bu elli yıllık süreç boyunca birçok büyük eylemde adlarını duyurmuşlardır.

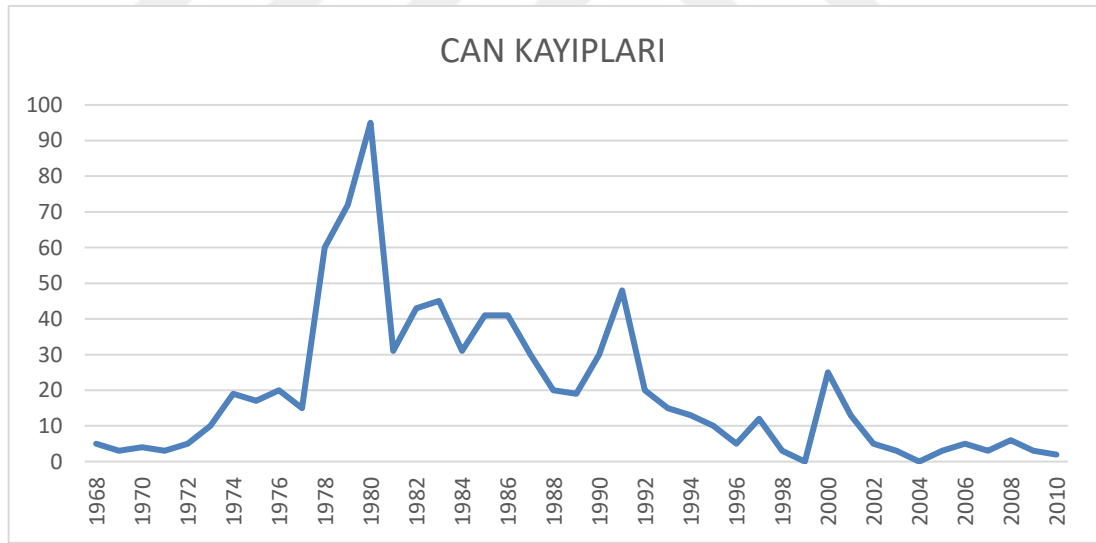
ETA'nın hedefi genellikle güvenlik güçleri ile olmuştur. Güvenlik güçlerini hedef alırken kendilerine yan hedef olarak ise, kamu hizmeti gören binaları, devlet kurumlarının binalarını ve orda çalışan kamu görevlilerini almışlardır. Bu süreç

boyunca birçok siyasetçiyi infaz etmişler, kurumların binalarına bomba yerleştirmişlerdir.

İlk eylemlerini de bu hedeflerinden şaşmadan 1961 yılında politikacıları taşıyan bir trene yönelik gerçekleştirmişlerdir. Ancak isimlerinin duyurulmasında en çok yardımcı olan ve en sarsıcı eylem olarak tarihe geçen eylemleri ise 1973 yılında İspanya Başbakanı Luis Carrero Blanco'ya düzenledikleri suikasttır. Faaliyet gösterdikleri tarih boyunca en kanlı eylemi olarak adı geçen ve daha fazla kitleye ulaşmasını sağlayan eylemleri ise 1987 yılında Barcelona'daki süpermarkette gerçekleştirdikleri bombalı saldırıdır.

ETA faaliyet gösterdiği 50 yıl boyunca 800 kişiden daha fazla can kaybına sebep olmuştur. Bu kayıpların ise yarısına yakını siviller oluşturmaktadır. Geri kalanlarda ise güvenlik güçleri ve politikacılarıdır.

Faaliyet gösterdikleri yıllarda eylemleri sonucunda hayatını kaybeden insanların grafiğe dökümü ise aşağıdaki gibidir;

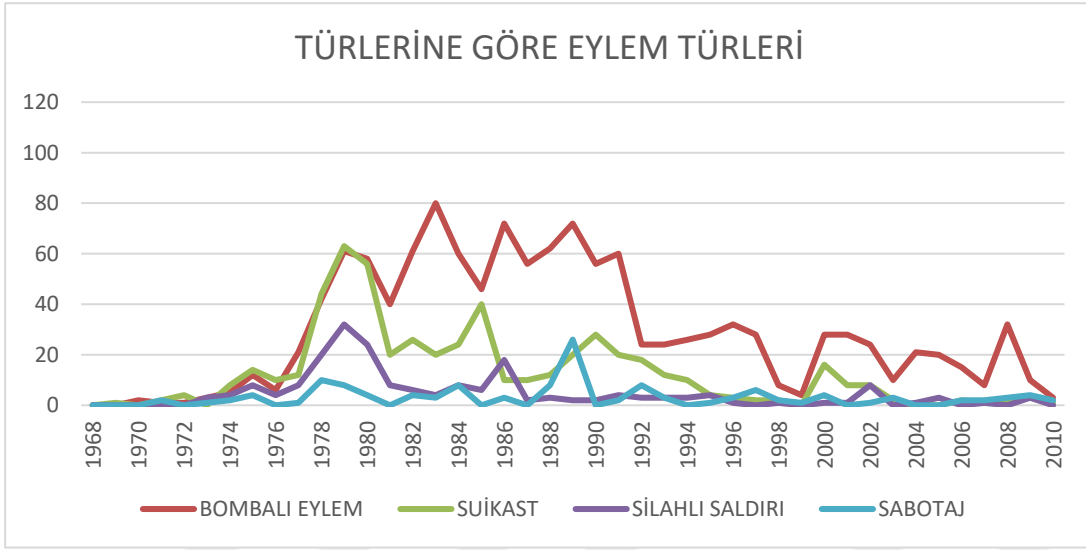
Şekil 4.4. 1968-2010 yılları arası ETA Terör örgütünün sebep olduğu can kayıpları

Kaynak: (Alptekin, 2018, s. 71)

4.2.3.5. ETA'nın Gerçekleştirdiği Eylemler

ETA uzun yıllar yıpratma savaşını devam ettirmiştir. Ancak daha sonra gerilla savaşına yönelmiş, 1980'li yıllarda yıpratma savaşı ve provokasyon stratejilerini

birleştirerek faaliyetleri maksimum seviyesine getirmiştir. 1983 yılından sonra ise ETA, Anti-Terörist Özgürlük Grupları isimli paramiliter güçlerle karşı karşıya gelmiş ve çatışmalara başlamışlardır. Ancak 1990'lı yılların başlarına gelindiğinde tekrar yıpratma savaşına geçmiş eylemlerine ağırlık vermiştir. Ancak 200'li yılların başına geçtiğimiz de ise hem eylemleri eski etkisinde olmamaktadır. Hem de 2011 yılına gelindiğinde süresiz ve koşulsuz ateşkes ilan etmektedir.

Şekil 4.5. 1968-2010 yılları arası ETA Terör Örgütünün uyguladıkları eylemler

Bu grafik ile ilgili Hüseyin Alptekin kitabında şöyle söylemektedir:

Tablo 18'de de görülebileceği gibi ETA en çok gerçekleştirdiği eylem türlerini olay sayısına göre çoktan aza doğru; bombalı eylem, suikast, silahlı saldırı ve sabotaj olarak belirlenmiştir. Burada toplam terör eylemleri sayısı kadar belki daha önemli olan bir unsur da ETA'nın yer yer başvurduğu hassas hedeflere dönük gerçekleştirilen saldırılardır. ETA'nın tüm terör eylemleri içerisinde en çok ses getireni şüphesiz ki 20 Aralık 1973 günü İspanya Başbakanı Luis Carrero Blanco'yu öldürdüğü suikasttır (Alptekin, 2018, s. 146).

5. TÜRKİYE-İSPANYA ÜLKELERİNDE TERÖR VE EKONOMİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

5.1. Ülkeler

5.1.1. Türkiye

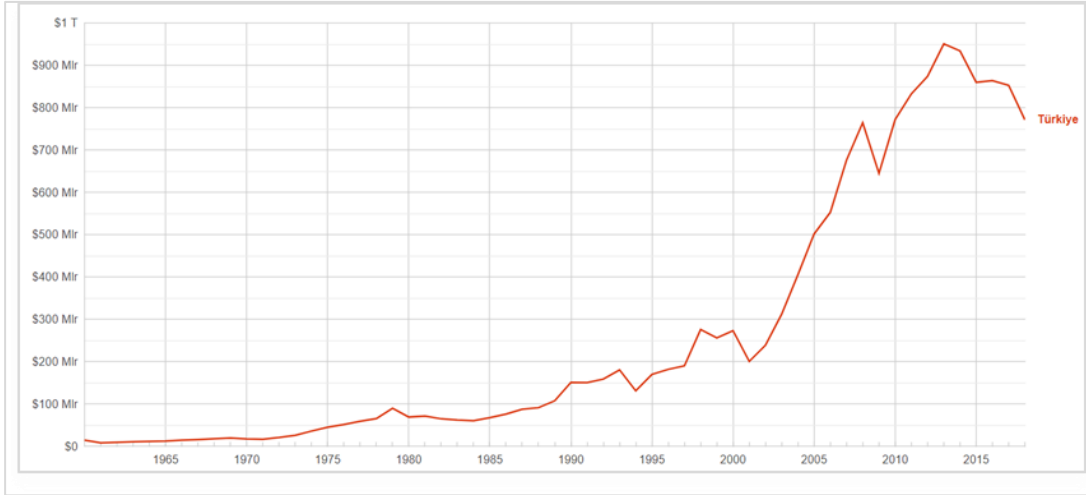
1970-2019 yılları arasına yıllık verilerle çalışacağımız bu çalışmada bu dönemler arasında ülkenin ekonomik durumunu genel anlamda incelemenin yanı sıra ithalat, ihracat ve sanayi makroekonomik değişkenleri çerçevesinde incelenecektir.

5.1.1.1. Genel Ekonomik Durum

Bir ülkenin ekonomik durumunu incelerken ilk olarak ele alınan parametre GSYH'dir. GSYH belirli bir zaman aralığında üretilen tüm nihai ürünlerin piyasa değerleri yardımıyla ekonomik olarak ölçülmesi anlamına gelir. GSYH verilerini bulmak için; (Ünsal, 2013, s. 45)

“GSYH = Tüketim + Yatırım + Devlet Harcamaları + (İhracat – İthalat)” formülü kullanılır. Keynes'ten bu yana iktisatçılar tüketim kavramını özel tüketim ve kamu sektörü tüketimi olarak ikiye bölmeyi tercih etmişlerdir. Bu yüzden GSYH hesaplamasına kullanılan formül;

“GSYH = Özel Tüketim + Yatırım + Devlet Harcamaları + (İhracat -İthalat)” olarak düzenlenebilir. (Ünsal, 2013, s. 45)

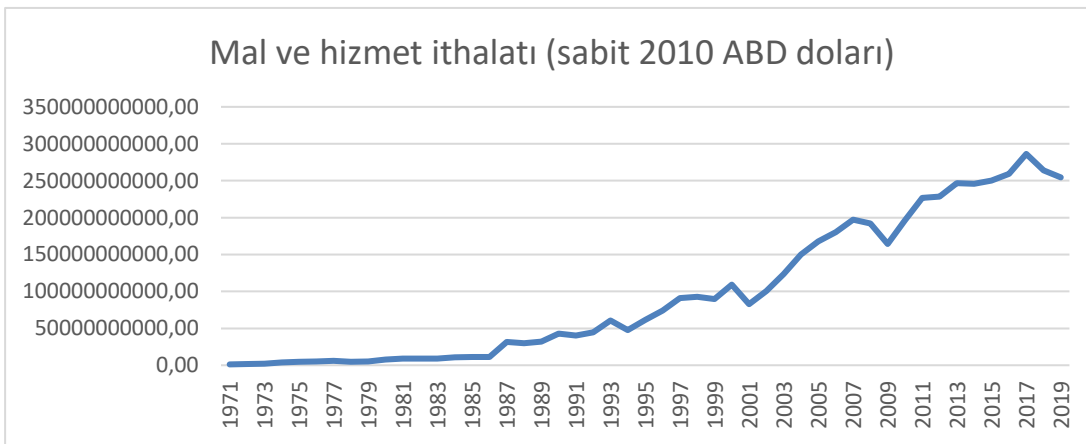

Şekil 5.1. 1970-2019 yılları arasında Türkiye’de GSYH

5.1.1.2. İthalat

Ticaret kavramı iç ve dış ticaret olarak ikiye ayrılır. Dış Ticaret kavramı genel olarak malların ve sermayenin sınırların dışına akışı ile ilgilidir. Dış ticaret işlemlerinde de ihracat ve ithalat önemli bir yere sahiptir. Çünkü ihracat ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Ülkeler politikalarını yaparken ithalatı azaltmak ihracatı arttırmak üzerine yapıp, dış ticaret dengesinde açık vermemeye çalışırlar.

İthalat, yurt dışında üretilmiş bir mal veya hizmetin ülkedeki alıcılar tarafından satın alınması işlemine denilmektedir.

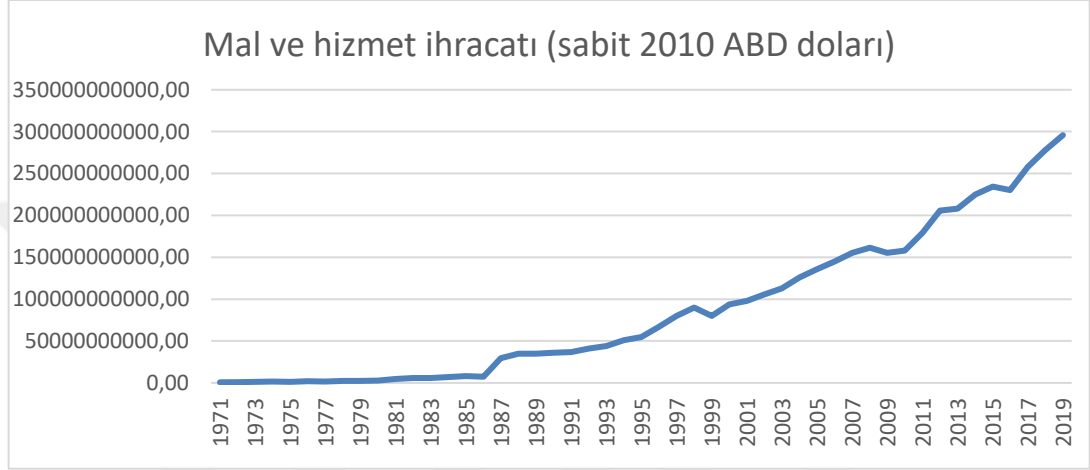

Şekil 5.2. 1971-2019 yılları arası Türkiye’de mal ve hizmet ithalat grafiği

5.1.1.3. İhracat

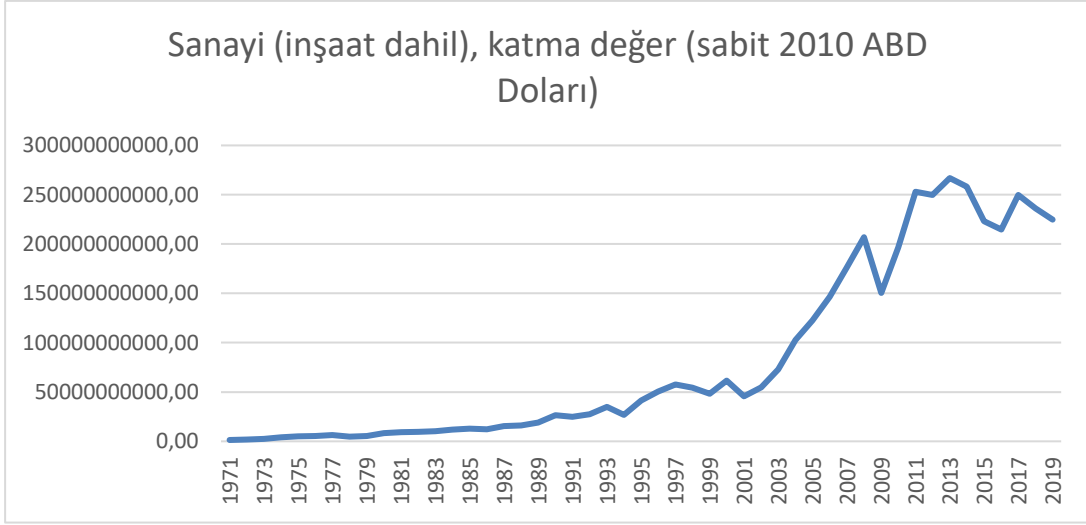
Bir ülkede üretilen mal ve hizmetin döviz cinsinden dışarıya satılabilmesine ise ihracat denilmektedir. Dış Ticaret Dengesi üzerinde önemli bir yeri olan İhracat olgusu, doğrudan ve dolaylı olarak bulunduğu ülkenin ekonomisini etkilemekte, GSYH hasıla içinde önemli bir yer atfetmektedir.

Şekil 5.3. 1971-2019 yılları arası Türkiye’de mal ve hizmet ihracat grafiği

5.1.1.4. Sanayi

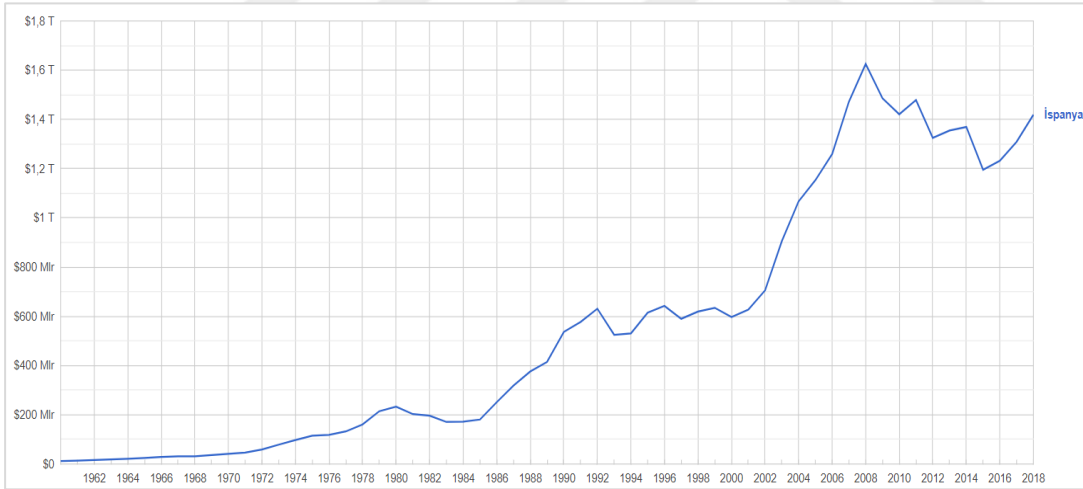
Bir toplumun gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı bir şekilde hareket eden sanayi sektörünün yelpazesi endüstriyel ürünlerden hammaddeye kadar geniştir. Ülke ekonomisine çok büyük katkıları olan sanayi sektörünün gelişmiş olması ülke ekonomilerinin kendi kendilerine yetebilme yolunda attıkları en büyük adımlardan biridir.

Şekil 5.4. 1970-2019 yılları arası Türkiye için sanayi grafiği

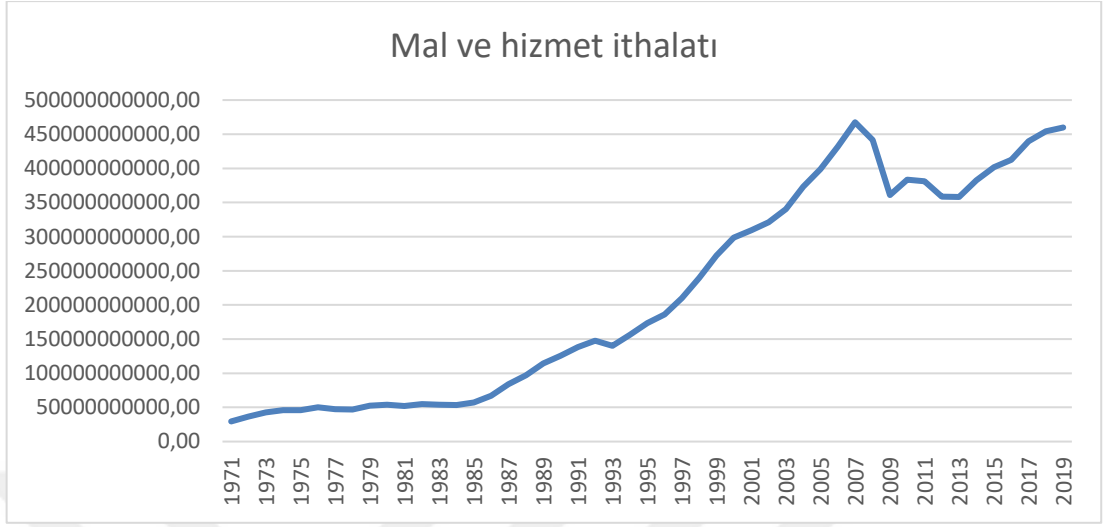
5.1.2. İspanya

5.1.2.1. Genel Ekonomik Durum

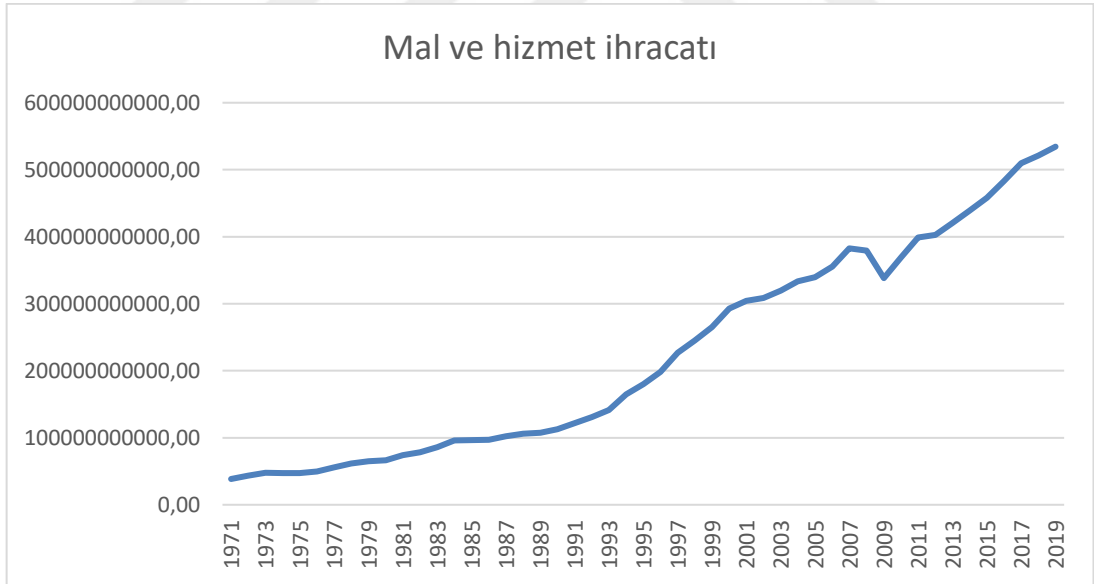
Şekil 5.5. 1970-2019 yılları arasında İspanya'da GSYH

5.1.2.2. İthalat

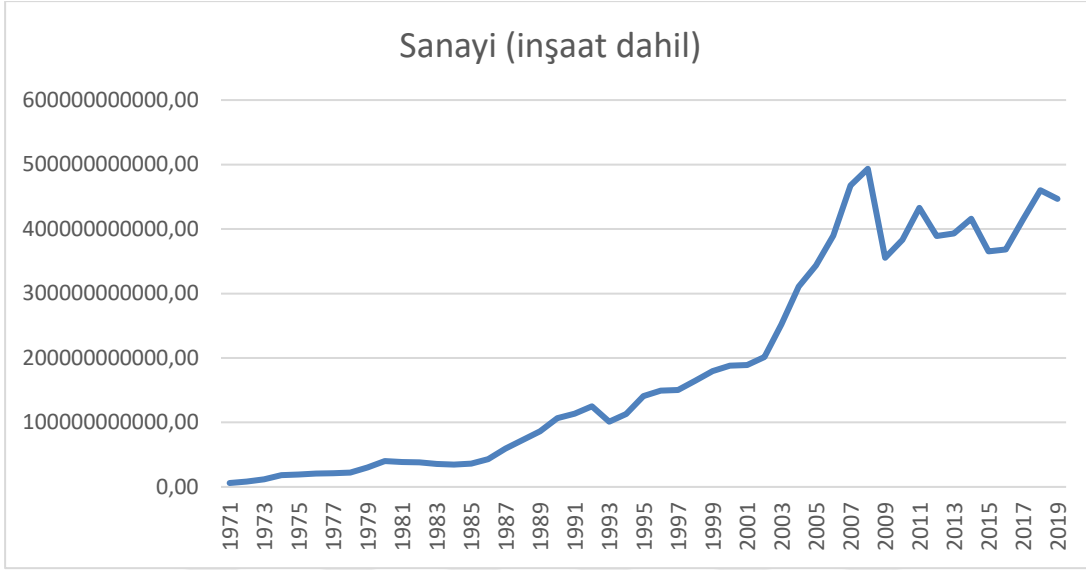
Şekil 5.6. 1971-2019 yılları arası İspanya’da mal ve hizmet ithalat grafiği

5.1.2.3. İhracat

Şekil 5.7. 1971-2019 yılları arası İspanya’da mal ve hizmet ihracat grafiği

5.1.2.4. Sanayi

Şekil 5.8. 1971-2019 Yılları Arası İspanya’da Sanayi Grafiği

5.2. Terör Ekonomi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama

5.2.1. Literatür Taraması

Terörün ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini inceleyen fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların öne çıkanlarından bazıları literatür taramasında ele alınıp incelenecektir.

Bunlardan ilki Batı Avrupa da büyük bir güç haline gelen ETA terör örgütüdür. Abadie ve Gardeazabal (2002) ampirik olarak yaptıkları çalışmada 1975’ten sonra ETA terör örgütü faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve faaliyetlerin artmasındaki bu durum ile aynı dönemde BASK bölgesindeki Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın %4’lük bir düşüş yaşadığını gözlemlemiştir.

Tavares (2004) İsrail ile Filistin devletleri arasındaki çatışma ortamından yola çıkarak İsrail’in GSMH’nin %4 oranında azaldığını, Filistin’in ise aynı dönemler içerisinde GSMH’nin %50 oranında bir düşüş olduğunu tespit etmiştir.

Enders ve Sandler (1991) ise terör faaliyetleri ile Turizm faaliyetleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İspanya bölgesinin incelendiği bu çalışmada 1970-1979 yılları arasında

terör sebebiyle turizm faaliyetlerinin aksadığını, 150.000 turistin ülkeyi terk ettiğini belirtmiştir.

Larobina ve Pate (2009) terörün nihai hedeflerinden birinin aktif işleyen işletmelerin faaliyetlerini aksatmak ve yok etmek olduğunu ileri sürmüştür. Hükümetlerin terör ile mücadelesi yapılan yatırımların devam etmesi için son derece önemli olduğunu ve bu durumda olan ülkelerin yabancı yatırımları çekebilmesini doğrudan etkilediği sonucuna varmıştır.

Persitz (2007), İsrail ve Filistin arasındaki çatışmaları belli bir dönem arasında üçer aylık verilerle ele almış ve çatışmaların bazı makro değişkenler üzerindeki etkilerini incelemiştir. İsrail’de terör faaliyetleri tüketim ve yatırım harcamalarını olumlu yönde etkilediğini ancak yatırım ve dış ticaret dengesini de olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Gupta (2002) düşük ve orta gelirli ülkelerde terörün ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Terör faaliyetleri ile kamu gelirleri ve yatırımları arasında negatif bir ilişki olduğunu, savunma harcamalarının arttığını, kamu harcamalarının şeklinin değişerek ekonomik büyümeyi önemli derecede de ve negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Araz-Takay (2009)’a göre ülkelerin buldukları konuma göre terör etkilerinin farklılaşabileceğinin söylemektedirler. Araştırmacılar eğer ülkeler genişleme döneminde ise terör faaliyetleri ülke ekonomisini negatif ve güçlü etkilediklerini; eğer ülkeler daralma döneminde iseler ülke ekonomileri terör faaliyetlerini etkilemekte oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

ARAŞTIRMACILAR	YER	DEĞİŞKENLER	SONUÇ
Abadie ve Gardeazabal (2002)	İspanya-Bask Bölgesi	GSMH'nın Terör karışındaki değişimi	Negatif etki (-)
Tavares (2004)	İsrail-Filistin ülkeleri	GSMH'nın Terör karışındaki değişimi	Negatif etki (-)
Enders ve Sandler (1991)	İspanya	Terör ve Turizm faaliyetleri arasındaki ilişki	Negatif Etki (-)
Larobina ve Pate (2009)	-	Terör ve İşletme Faaliyetleri arasındaki ilişki	Negatif Etki (-)
Persitz (2007)	İsrail-Filistin	Terör faaliyetleri ile makroekonomik değişkenlerin ilişkisi	Tüketim ve yatırım pozitif etki (+) Yatırım ve dış ticaret dengesi negatif etki (-)
Gupta (2002)	Düşük ve Orta gelirli ülkeler	Terörün kamu harcamaları ve kamu gelirleri vasıtasıyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisi	Kamu gelirleri ile yatırımlar üzerinde negatif etki (-) Ekonomik büyüme üzerinde önemli derece de negatif etki (-)
Araz-Takay (2009)	Genişleme ve daralma döneminde ülkeler	Terör faaliyetleri ile ülke ekonomileri arasındaki ilişki	Genişleme dönemindeki ülkelerde terör faaliyetleri ülke ekonomisini etkilerken, Daralma dönemindeki ülkelerde ise ülke ekonomileri terör faaliyetlerini etkilemektedir.

Tablo 5.1. Literatür taraması

5.2.2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Terör olgusu yaşanılan yerde sosyal ve kültürel anlamda sorun oluşturabileceği gibi gerçekleştiği ülkenin ekonomik yapısında doğrudan ve/veya dolaylı olarak da etkiler oluşturmaktadır. Terör olaylarının ülke ekonomisine etkisini incelemeye ilişkin olduğu düşünülen bazı makroekonomik değişkenlerde ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı; ele alınan ülkelerin terör olayları karşısında ekonomik büyümesinin değişimini incelemektir. Bu bölümde Türkiye'de ve İspanya'da 1970 ile 2019 yılları arası yıllık veriler ile ele alınarak ihracat, ithalat, sanayi ve terör olaylarının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini incelemektir.

Bu incelemeler yapılırken birim kök testlerine, vektör otoregresyon modellerine, Johansen nedensellik analizlerine ve vektör hata düzeltme modellerine başvurulacaktır.

5.2.3. Ekonometrik Analizde Kullanılan Model ve Veriler

Yapılan çalışmada 1970 ile 2019 yılları arasında yıllık veriler kullanılmıştır. Analizde söz konusu dönemin kullanılmasının nedeni bu dönemler arasında terör olaylarının artması ve aynı zamanda 1980'lerde finansal serbestleşme adımları, 1994 yılında yaşanan kriz ve Körfez Savaşı'nın etkisi, 2001 kriz yılları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve 2007 Mortgage krizi gibi birçok dönemi içine almasıdır. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den ve Dünya Bankası'nın Veri Bankası (The World Bank Data Bank)'ndan elde edilmiştir.

Modelimiz:

$$GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 TERÖR_{1t} + \beta_2 İHRACAT_{1t} + \beta_3 İTHALAT_{1t} + \beta_4 SANAYİ_{1t} + \varepsilon_t \quad (5.1)$$

Oluşturulan ekonometrik model Eviews paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde, Beş değişken kullanılmıştır.

GSYH_t: Büyüme Oranı (Sabit 2010 ABD doları ile hesaplanmış GSYH verisinin bir önceki döneme göre oranlarının alınması ile bulunmuştur.)

TERÖR_t: Ele alınan terör örgütünün yıllar içerisinde gerçekleştirdiği eylem sayısı

İTHALAT_t: Mal ve Hizmet İthalat oranı (Sabit 2010 ABD doları ile hesaplanmış mal ve hizmet ithalat oranı verisinin bir önceki döneme göre oranlarının alınması ile bulunmuştur.)

İHRACAT_t: Mal ve Hizmet İhracat oranı (Sabit 2010 ABD doları ile hesaplanmış mal ve hizmet ihracat oranı verisinin bir önceki döneme göre oranlarının alınması ile bulunmuştur.)

SANAYİ_t: Sanayi faaliyetlerindeki artış oranı (Sabit 2010 ABD doları ile hesaplanmış sanayi faaliyetleri verisinin bir önceki döneme göre oranlarının alınması ile bulunmuştur.)

5.2.4. Temel Kavramlar

5.2.4.1. Birim Kök Testi

Zaman serileri ile gerçekleştirilen çalışmalarda, ele alınan dönemlerdeki serilerin durağanlığı test edilerek çalışmaya başlanmalıdır. Analizde kullanılan makroekonomik değişkenlerin anlamlı olması için kullanılan serinin ilk olarak durağan olması gerekmektedir. Durağan seriler;

- Zamanla değişmeyen sonlu varyansa sahiptirler.
- Gecikmelerinin uzunluğu arttıkça teorik otokorelasyonlar azalır.
- Sabit uzun dönem ortalama civarındaki dalgalanmalar ortalama olarak eski haline geri döner. (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 317)

Durağan dışı seriler ise;

- Ortalama ve/veya varyansı zamanla bağımsızdır.
- Seriyi geri çevirecek bir uzun dönem ortalamaya sahip değildir.
- Varyans zamandan bağımsızdır.
- Teorik otokorelasyonlar azalarak sönmez. (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 317)

Durağan olmayan zaman serilerinde yapılan analizlerde ulaşılan bulgular sahte regresyona neden olacağı gibi sahte regresyon analizleri sonucunda elde edilen t ve F istatistiklerinin sonuçları da sapmalı olacaktır. Sonuçlar tutarlılık özelliğine sahip olmayacaktır. (Oltulular & Terzi, 2004, s. 219-226)

Ayrıca durağan zaman serilerinde gerçekleşen şokların kalıcı olmadığı, şokların etkisinin zamanla kaybolduğu ve serilerin uzun dönem de ortalama seyrine tekrardan geri döndüğü gözlemlenmiştir. Bu gibi durumlarda eğer seriler durağan değilse sürekli bileşenlere sahiptir ve durağan olmayan bir zaman serisinin ortalaması ve varyansı zamana bağlı olarak değişmektedir.

Tüm bu sorunların önüne geçilmek için ekonometrik analizlere başlamadan önce kullanılacak zaman serilerin durağanlığı analiz edilmeli, durağan olmadığı sonucuna ulaşırsa ise seriler durağanlaştırılmalıdır. Zaman serilerini durağanlaştırmak için birçok yöntem bulunmaktadır: Dickey Fuller Birim Kök Testi, Augmented Dickey

Fuller (ADF)(Genişletilmiş Dickey Fuller) Birim Kök Testi, Phillips Perron (PP) Birim Kök Testidir.

Bu birim kök testlerinin arasından en çok tercih edilen Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ve Phillips Perron tarafından geliştirilen Phillips Perron birim kök testidir.

Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi aşağıdaki modeller tahmin edilmektedir: (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 317)

$$\Delta Y_t = \lambda y_{t-1} + a_i \sum_{i=1} \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Sabit Terimsiz ve Trendsiz}) \quad (5.2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \lambda y_{t-1} + a_i \sum_{i=1} \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Sabit Terimli}) \quad (5.3)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \lambda y_{t-1} + \beta t + a_i \sum_{i=1} \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Sabit Terimli ve Trendli}) \quad (5.4)$$

ADF testinde, test denklemindeki terimlerin ilave farklarının da katılması gerekmektedir. Bu ise serbestlik derecesinde azalmaya ve test yönteminde açıklama gücünde azalma meydana getirmektedir. Bu durumda ele alınan çözüm Phillips Perron testidir. PP yaklaşımı, parametrik olmayan bir düzeltme kullanırken otokorelasyonun bilinmeyen şekillerini ve hata terimindeki değişen varyans sorununu göz önüne alır. (Güvenek, Alptekin, & Çetinkaya, 2010, s. 7)

ADF testine Perron tarafından önerilen düzeltme faktörünün (CorrectionFactor, CF) eklenmesi ile PP testi elde edilmektedir. PP testi, ADF testindeki sorunların giderilmesi ile dönüşüm sağlamaktadır. Bu dönüşümü de sorunlu parametrelerin giderilmesi ile yapmaktadır. (İğde,2010:19)

PP Testi, hata terimlerini düzeltmeyi amaçlayarak hatalarda oluşan serisel korelasyonu, değişen varyans sorununu gidermede diğer testlerde ayrılmaktadır. PP testi regresyon denklemi;

$$y_t = \theta_1 + \theta_2 y_{t-1} + u_t \quad (5.5)$$

Şeklindedir.

Test yanlış ise H_0 hipotezini kabul etmemek daha güçlüdür ve H_0 gerçekleşiyorsa serinin durağan olmadığı kabul edilmektedir.

5.2.4.2. Vektör Otoregresyon Modeli (VAR)

VAR Modeli, denklem sisteminde yer alan değişkenlerin kendilerinin ve gecikmeli değerlerinin bulunduğu eşitlikler sistemidir. Eşanlı denklem sistemlerinde içsel-dışsal değişkenlerin ayrımı önemli olsa da VAR modelinde bu ayrım gerekli değildir. Eşanlı denklem sisteminde değişkenler arasında ilişkiler incelenir, geleceğe yönelik tahminlerde bulunulur ve bu tahminler bir politika analizinde kullanılır. Ancak ekonomilerde meydana gelen kaos, eşanlı denklemleri yetersiz kılıp, yeni model arayışına girilmesine sebep olmuştur. VAR modelleri de bu şekilde oluşan ve zorunluluktan meydana gelen alternatif bir model tekniğidir. (Bozkurt, 2007, s. 103-104)

VAR modelleri ekonometride değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek ve ileri dönemler için tahminlerde bulunmak için vardır. Sims (1980), Stock ve Watson (1990)'a göre VAR analizinin amacı değişkenler arasındaki etkileşimi ortaya koymaktır. (Enders, Applied Econometrics Time Series, 2004, s. 270)

VAR modelleri, değişkenlerin birbiriyle ilişkisini göstermek için kullanılan, zaman serileri içinde en çok tercih edilen yöntem olmakla birlikte bu yöntemin kullanılabilmesi için ön koşul olarak VAR analizinde kullanılan değişkenlerin durağanlığının ispatı gerekmektedir. (Güloğlu & Ivrendi, 2010, s. 381-386)

VAR analizi uygulanmadan önce veri setinde öncelikle uygulanması gereken düzenlemeler bulunmaktadır. Değişkenler arasında incelenen bu ilişkiler, etki tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve nedensellik testi uygulamaları ile incelenmekte olup Durağanlık Analizi sınamalarını da kapsamaktadır.

VAR analizi için önemli olan şeylerden biri ise uygun gecikme uzunluğunun bulunmasıdır. Belirtilen bu gecikmeler için bilinen yöntemler; ortalama hata karelerinin toplamının minimuma düşürmeyi amaçlayan yöntemlerdir. Yani Son Tahmin Hatası Kriteri (FPE) ve Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'dir. (Bozkurt, 2007, s. 103-104) Tutarlı gecikme seviyesini bulmayı amaçlayan yöntemler ise Hannan Quinn Kriteri (HQ) ve Schwarz Kriteri (SC)'dir.

VAR modellerinin tahmin sürecini açıklamak için A ve B değişkenleri kullanılır ve A ve B değişkenlerinin dörder gecikmeli değerleri açıklayıcı değişken olarak alındığı varsayılır. Kısacası; (Gujurati, 2011, s. 46)

$$At = a + \sum_{j=1}^4 \beta_j A_{t-j} + \sum_{j=1}^4 \gamma_j B_{t-j} + \mu_{1t} \quad (5.6)$$

$$Bt = a' + \sum_{j=1}^4 \theta_j A_{t-j} + \sum_{j=1}^4 \gamma_j B_{t-j} + \mu_{2t} \quad (5.7)$$

μ = Olasılıklı Hata Terimi

VAR modelinin avantajları: (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 530)

- Modeldeki değişkenlerin içsel-dışsal ayrımı göz ardı edilmektedir.
- Teoriye bakılmadan model kurulabilmektedir.
- Basit bir şekilde kurulum ve tahmini yapılmaktadır.
- Ele alınan denklemlerin her biri ayrı ayrı tahmin edilebilmektedir.
- Tüm modelin gecikme sayısı farklı alınabilmektedir.
- VAR modellerinde yapılan raporlamalar eşanlı denklem modellerinde yapılan ön raporlamalara oranla daha başarılıdır.

Tüm bunların yanı sıra VAR modellerinin bazı dezavantajı ve eleştirileri de bulunmaktadır. Bunlar ise: (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 531)

- Modelde yer alan tüm serilerin durağanlık sınaması sonucunda durağan olması gerekmektedir.
- Teoriden bağımsız olan VAR Analizinin bu durumu en temel eleştiriler içerisinde yer almaktadır.
- Analizde yer alan serilerin doğru seçilmesi gerekmektedir.
- Temel amacı ön raporlama olan VAR modelinin sonucunda elde edilen bilgilerin politika belirlenmesinde veya yapısal analiz sürecinde kullanılmaması gerekmektedir.
- Analizde alınan gecikme uzunluğuna göre sonuçlar değişebilmektedir.
- Analizde alınan gecikme uzunluğu yüksek ise serbestlik derecesi problemi ortaya çıkmaktadır.

5.2.4.3. Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan zaman serileri arasındaki ilişki EKK gibi tahmin edicilerle tahmin edildiğinde gerçekte ilişkili olmayan parametreler istatistiksel olarak anlamlı çıkabilmektedir. (Mert & Çağlar, 2019, s. 251) Bu tür ilişkilere “sahte regresyon” denilmektedir. Sahte regresyonun önüne geçmek için durağan serilerde çalışmalar yapılmış, durağan olmayan serilerde bunun önüne geçebilmek için çalışma/analiz yapılmamıştır. Durağan dışı zaman serileri arasındaki ilişkilerde sahte regresyona düşmemek için eşbütünleşme yöntemi bulunmuş ve çalışmalara bunlarla devam edilmiştir.

Engle-Granger (1987) Eşbütünleşme Yaklaşımı

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini ve Granger Temsil Teoremi ile hata düzeltme modelini tahmin eden Engle ve Granger (1987) analizi, vektörel olmayıp tek yönlü elde edilmektedir. Değişkenlerden birinin bağımlı birinin bağımsız olarak analiz yapılması durumunda değişkenler arasındaki ilişki tek yönlü olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu yöntemin uygulanabilmesi için değişkenlerin aynı dereceden entegre (tümleşik) olmaları gerekmektedir. (Mert & Çağlar, 2019, s. 251) Yöntemin daha kolay anlaşılabilmesi için;

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + \varepsilon_t \quad (5.8)$$

İki değişkenli modelimiz En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) ile tahmin edilir ve dengeden sapmayı gösteren $\hat{\varepsilon}_t$ kalıntıları elde edilir;

$$\hat{\varepsilon}_t = Y_t - \hat{\beta}_0 - \hat{\beta}_1 X_t \quad (5.9)$$

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi varsa $\hat{\varepsilon}_t$ kalıntıları durağan olur ve kalıntılar için durağanlık analizi yapılır.

Eğer uzun dönemde modelde sabit ve trend terimler var ise yani modelimiz;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_t + \beta_2 t + \varepsilon_t \quad (5.10)$$

Şeklinde ise kalıntılar için durağanlık analizi süresince sabitsiz ve trendsiz model ele alınmalıdır: (Mert & Çağlar, 2019, s. 252)

$$\Delta \hat{\varepsilon}_t = \delta \hat{\varepsilon}_{t-1} + \sum_{j=1}^{\rho} \delta_j \Delta \hat{\varepsilon}_{t-j} + v_t \quad (5.11)$$

Eğer uzun dönem denkleminde sabit terim var ve trend yok ise durağanlık analiz süresince kesmesiz ve trendli model ele alınmalıdır. Uzun dönem denkleminde sabit terim ve trend yok ise kesmeli ve trendli model olarak düşünülmelidir. Kısaca deterministik terimler ya uzun dönem denkleminde ya da durağanlık sürecinde ele alınmalı her iki süreçte de modellere dahil edilmemeleridir. Elde edilen test istatistiği Dickey-Fuller tipi kritik değerlerle karşılaştırılmamaktadır. Engle Granger(1997) ya da MacKinnon(1991) tarafından geliştirilen kritik değerler tablosu kullanılmalıdır. Bu aşamada da eş bütünlüşme analizlerinin hipotezleri;

$$H_0 = \delta = 0$$

$$H_1 = \delta < 0$$

Şeklinde kurulur. Yokluk hipotezi kabul edilirse tahmin edilen kalıntılar durağan değildir yani seriler arasında uzun dönem denge ilişkisi bulunmamaktadır, seriler eşbütünlüşük değildir denilmektedir. Yokluk hipotezinin reddedilmesi durumunda ise kalıntıların durağan olduğu yani seriler arasında eşbütünlüşme olduğu, serilerde uzun dönem ilişkisi bulunmaktadır denilmektedir.

Johansen Eşbütünlüşme Analizi ve VECM

Engle ve Granger(1987) yaklaşımı tekil bir eşbütünlüşme olup olmadığını analiz etmekte iken denklem sistemlerini inceleyerek birden fazla eşbütünlüşme ya da denge ilişkisinin olup olmadığını analizini yapan yaklaşım ise Johansen (1988) yaklaşımıdır. Johansen modeldeki her seriyi içsel olarak tanımlamış ve eşbütünlüşme ilişkisini vektörel anlamda incelemiştir.

Bu analizde uzun dönem dengenin test edilebilmesi için serilerin aynı dereceden test edilebilmesi gerekmektedir.

Eşbütünlüşme ilişkisi için analiz edilecek zaman serisi vektörü;

$$y_t = (x_{1t} x_{2t} \cdots x_{m_t})' \quad (5.12)$$

Olursa değişkenler arasındaki ilişki aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \dots + A_p Y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (5.13)$$

Bu eşitlikten de Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) aşağıdaki gibi elde edilmiştir:

$$\Delta Y_t = \Gamma_1 \Delta Y_{t-1} + \Gamma_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta Y_{t-p+1} + \Pi Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5.14)$$

VECM Modelindeki $\Pi = \alpha\beta'$ olan uzun dönem parametresi iki bileşenli bir parametredir.

β' = uzun dönem katsayısını

α = uzun dönem parametresinin ayarlanma hızını göstermektedir.

Bu parametreler dikkate alınarak Vektör Hata Düzeltme Modeli tekrar yazılırsa;

$$\Delta Y_t = \Gamma_1 \Delta Y_{t-1} + \Gamma_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta Y_{t-p+1} + \alpha(\beta' Y_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (5.15)$$

Yeni modeldeki $\beta' Y_{t-1}$ vektör hata düzeltme terimi olup tek denklem durumu için $Y_{t-1} - \beta_0 - \beta_1 X_{t-1}$ şeklinde tanımlanan hata düzeltme terimine karşılık gelmektedir.

$\beta' Y_{t-1}$ ($m - 1$) sayıda vektör içermektedir ve Y_t , $I(1)$ olan seriler vektörü olduğundan ΔY_t , $I(0)$ olacaktır. Dolayısıyla ε_t 'nin $I(0)$ olması için ΠY_{t-1} veya $\beta' Y_{t-1}$ 'in $I(0)$ olması gerekmektedir. $\text{Rank}(\Pi) = r$ olmak üzere aşağıdaki durumlar söz konusu olabilir: (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 217)

- 1) Eğer Π matrisinin rankı seri sayısı m 'ye eşit ise ($r=m$), Y_t vektöründeki tüm seriler $I(0)$ olacaktır. Bu durumda eşbütünleşme analizinden bahsedilmez. Geleneksel ekonometrik yaklaşım ya da VAR modeli yapılabilir.
- 2) Eğer $r=0$ ise Y_t vektöründeki seriler arasında doğrusal bir ilişki olmadığından Π matrisi $m \times m$ boyutlu sıfır değerlerinden oluşan bir matris olacaktır ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Bu durumda serilerin farkları alınıp durağanlaştırılarak VAR modelini kullanmak uygun olacaktır.
- 3) Eğer $r \leq (m-1)$ ise seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır denilir.

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Π matrisinin rankı r 'nin belirlenmesine bağlıdır ve Johansen r 'nin belirlenmesinde iz istatistikleri ve matrisin maksimum özdeğerlerinden yararlanmıştır. (Mert & Çağlar, 2019, s. 261)

5.2.5. Araştırmanın Bulguları ve Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde terörizm ile ele alınan makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılan ekonometrik yöntemler hakkında bilgi verilecektir ve analizin uygulama kısmına geçilecektir. İlk olarak serilerin durağanlığı incelenmiş ve bunun içinde birim kök testlerine başvurulmuştur. Phillips Perron Birim Kök Testinin esas alındığı durağanlık sınavasında değişkenlerin durağan olup olmadığı tespit edilmiştir.

Serilerin durağanlığı tespit edildikten sonra değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi ele alınmıştır. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra ise vektör hata düzeltme modeli ile kurulmuştur. Uzun ve kısa dönemde değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

GSYH ile seçilen değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için, Birim Kök Testi, VAR modeli, Johansen Eşbütünleşme Analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli uygulanıp sonuçları bu başlık altında değerlendirilecektir.

5.2.5.1. Serilerin Birim Kök Test ve Sonuçları

Ekonometrik analizler yapılırken serilerin durağan olup olmaması yapılan analizlerin gerçeklik payını etkilemektedir. Analizde yer alan değişkenlerin birbirleri ile arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olması için ele alınan serilerin durağan olması gerekmektedir. Çünkü durağan olmayan değişkenlerin serilerinin R^2 'leri olduğundan daha yüksek çıkmakta ve parametrelerin anlamlılığı istatistiksel olarak doğru sonuçları göstermemektedir. (Dikmen, 2009, s. 283)

Çalışmamızda serilerin durağanlığını kontrol ederken Phillips Perron Birim Kök Testi uygulanacak olup, analiz sonucunda bulunan test istatistikleri kritik tablo değeri ile karşılaştırılarak durağanlığı ve birim kök barındırıp barındırmadığı kontrol edilecektir.

$H_0 = \gamma = 0$ ($p=1$), seri durağan değildir ve birim kök vardır.

$H_1 = \gamma < 0$ ($p < 1$), seri durağandır ve birim kök yoktur.

Bulunan PP test istatistiği değerinin mutlak değeri eğer kritik değerinin mutlak değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir ve seride birim kök yoktur denilir.

Dolayısıyla bu durumda seri durağandır. Ve analizlerimizde bulunan değerler sağlıklı sonuç verebilmektedir.

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH), ihracat, ithalat, sanayi ve terör değişkenlerinin durağanlığını sınamak için uygulanan PP test sonuçları Tablo 27.'de gösterilmektedir.

İspanya

İlerleyen zamanlarda yapılan analizlerin doğru sonuç verebilmesi için ilk olarak değişkenlerin durağanlığının ispatı gerekmektedir. Durağanlık sınaması yapılırken Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi ve Phillips Perron Birim Kök Testine başvurulmuştur. Phillips Perron birim kök testi esas alınarak karar verilmiş olan durağanlık sınaması sonucu Tablo 5.2.'deki gibidir.

	AUGMENTED DICKEY FULLER(ADF)				PHILLIPS-PERRON(PP)			
	DÜZEY		BİRİNCİ FARK		DÜZEY		BİRİNCİ FARK	
	t değeri	prob	t değeri	prob	t değeri	prob	t değeri	prob
GSYH	-2.996768	0.1440	-3.084696	0.1218	-1.987568	0.5931	-3.189902	0.0989
TERÖR EYLEMLERİ SAYISI	-3.695900	0.0322	-3.662990	0.0360	-3.487975	0.0521	-10.08250	0.0000
İHRACAT	-1.852825	0.6620	-2.949782	0.1570	-1.547911	0.7985	-5.876748	0.0001
İTHALAT	-2.283874	0.4341	-4.757746	0.0019	-2.004306	0.5842	-4.685974	0.0024
SANAYİ	-2.563412	0.2981	-3.192507	0.0989	-2.273776	0.4396	-6.356242	0.0000

Not: %1 önemlilik düzeyi kullanılmıştır.

Tablo 5.2. Birim Kök Test sonuçları (İspanya)

Tablo 5.2.'de gösterilen GSYH, Terör Eylemleri Sayısı, İthalat, İhracat ve Sanayi değişkenleri için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) Birim Kök Testlerine göre durağanlıkları sınanmıştır. Sınanan değişkenlerin test istatistiklerinin mutlak değeri, MacKinnon (1996) tarafından üretilen .01, .05 ve .10 yanılma düzeyleri için kritik değerlerinin mutlak değeri ile karşılaştırılmış ve test istatistiklerinin mutlak değerinin MacKinnon (1996) tarafından üretilen kritik değerlerinin mutlak değerlerinden daha küçük olduğu görülmüştür. Bunun sonucunda ise H_0 hipotezi kabul

edilmiş ve değişkenlerin düzeyde birim kök barındırdığı yani durağan olmadığı gözlemlenmiştir.

Analizde Phillips Perron birim kök testi esas alınmış ve kullanılan değişkenlerin birinci farkı alınarak tekrarlanan birim kök testi sonucunda ise bulunan test istatistiklerinin mutlak değeri, kritik değerlerin mutlak değerlerinden daha büyük olduğu gözlemlenmiş, yokluk hipotezi olan H_0 reddedilmiştir.

Yani birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin birinci farkı alınarak yapılan analiz sonucunda seriler durağan (birim kök içermemekte) bir seridir. Dolayısıyla değişkenler birinci dereceden entegre(tümleşik) yani $I(1)$ olmaktadır.

Türkiye

	AUGMENTED DICKEY FULLER(ADF)				PHILLIPS-PERRON(PP)			
	DÜZEY		BİRİNCİ FARK		DÜZEY		BİRİNCİ FARK	
	t değeri	prob	t değeri	prob	t değeri	prob	t değeri	prob
GSYH	0.292120	0.9981	-5.989986	0.0000	0.238082	0.9977	-5.983541	0.0000*
TERÖR EYLEMLERİ SAYISI	-2.354748	0.3975	-7.996189	0.0000	-2.280953	0.4356	-7.984169	0.0000*
İHRACAT	-0.102378	0.9934	-7.050568	0.0000	1.425448	1.0000	-9.779421	0.0000*
İTHALAT	-2.2305194	0.4624	-7.080060	0.0000	-2.160047	0.5002	-7.381114	0.0000*
SANAYİ	-1.903544	0.6372	-6.774127	0.0000	-1.844034	0.6675	-6.773464	0.0000*

Not: %1önemlilik düzeyi kullanılmıştır.

Tablo 5.3. Birim Kök Test sonuçları (Türkiye)

Tablo 5.3.'de gösterilen GSYH, Terör Eylemleri Sayısı, İthalat, İhracat ve Sanayi değişkenleri için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) Birim Kök Testlerine göre durağanlıkları sınanmıştır. Sınanan değişkenlerin test istatistiklerinin mutlak değeri, MacKinnon (1996) tarafından üretilen .01, .05 ve .10 yanılma düzeyleri için kritik değerlerinin mutlak değeri ile karşılaştırılmış ve test istatistiklerinin mutlak değerinin MacKinnon (1996) tarafından üretilen kritik değerlerinin mutlak değerlerinden daha küçük olduğu görülmüştür. Bunun sonucunda ise H_0 hipotezi kabul edilmiş ve değişkenlerin düzeyde birim kök barındırdığı yani durağan olmadığı gözlemlenmiştir.

Analizde Phillips Perron birim kök testi esas alınmış ve kullanılan değişkenlerin birinci farkı alınarak tekrarlanan birim kök testi sonucunda ise bulunan test istatistiklerinin mutlak değeri, kritik değerlerin mutlak değerlerinden daha büyük olduğu gözlemlenmiş, yokluk hipotezi olan H_0 reddedilmiştir.

Yani birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin birinci farkı alınarak yapılan analiz sonucunda seriler durağan (birim kök içermemekte) bir seridir. Dolayısıyla değişkenler birinci dereceden entegre(tümleşik) yani $I(1)$ olmaktadır.

5.2.5.2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi ve VAR İstikrar Koşulu

Analizde kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadığını eğer durağan değilse durağan hale getirildiğini ispat ettikten sonra model için uygun olan gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Analizde kullanılan p gecikme sayısı olması gerekenden küçük alınırsa parametrelerin tahmini tutarlı olmamakta; olması gerekenden büyük alınırsa da tahminlerin varyansı büyük çıkmaktadır. (Kadılar, 2020) Uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra VAR modeli tahmin edilmektedir.

İspanya

GECİKME	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	117.0201	NA	3.76e-09	-5.210236	-5.005445*	-5.134715
1	150.7783	58.09552	2.52e-09	-5.617594	-4.388850	-5.164471
2	188.2964	55.84089*	1.48e-09*	-6.199831*	-3.947133	-5.369106*
3	205.6909	21.84432	2.40e-09	-5.846089	-2.569438	-4.637762
4	229.4384	24.29973	3.33e-09	-5.787832	-1.487227	-4.201902

Tablo 5.4. VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Ölçütü (İspanya)

Durağan dışı zaman serilerinin farkı alınıp durağanlaştırılarak, eğer seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi yoksa VAR analizi yapılabilmektedir. Serilerimizdeki değişkenler düzeyde durağan olduğu için farkı alınmadan içsel değişkenlerden dışsal değişkenlere doğru seçilerek VAR (2) modeli tahmin edilmiş ve VAR (2) modelinden de maksimum gecikme sayısı girilerek (yıllık veriler için 2 veya 3) modelin bilgi

kriterlerine bakılır. Oluşabilecek herhangi bir otokorelasyon sorununu önlemek için 4 gecikmeye kadar yaptığımız bu analiz sonucu ise Tablo 19.'da görüldüğü gibidir.

Tablo 5.4'te de görüldüğü gibi gecikme 4'e kadar tüm olası VAR modellerinin Final Production Error- Nihai Tahmin Hatası (FPE), Akaike Information Criterion-Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre VAR (2) modeli uygun görülmektedir.

Türkiye

GECİKME	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-243.5457	NA	0.095004	11.83551	12.04237*	11.91133*
1	-210.9911	55.80795	0.066952	11.47576	12.71696	11.93071
2	-184.3096	39.38694*	0.065140*	11.39569*	13.67121	12.22976
3	-172.4905	14.63315	0.140321	12.02336	15.33320	13.23655
4	-147.2408	25.24972	0.185471	12.01147	16.35564	13.60378

Tablo 5.5. VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Ölçütü (Türkiye)

Durağan dışı zaman serilerinin farkı alınıp durağanlaştırılarak, eğer seriler arasında bir eşbütünlüşme ilişkisi yoksa VAR analizi yapılabilmektedir. Serilerimizdeki değişkenler düzeyde durağan olduğu için farkı alınmadan içsel değişkenlerden dışsal değişkenlere doğru seçilerek VAR (2) modeli tahmin edilmiş ve VAR (2) modelinden de maksimum gecikme sayısı girilerek (yıllık veriler için 2 veya 3) modelin bilgi kriterlerine bakılır. Oluşabilecek herhangi bir otokorelasyon sorununu önlemek için 4 gecikmeye kadar yaptığımız bu analiz sonucu ise Tablo 20.'de görüldüğü gibidir.

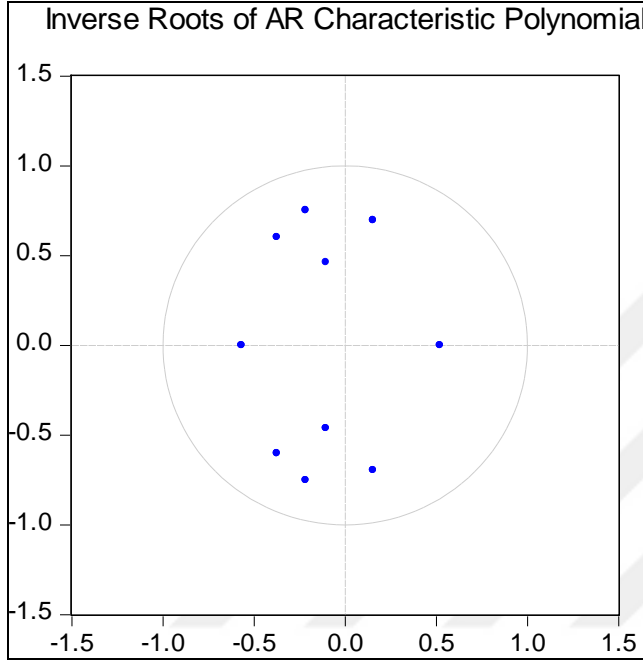
Tablo 5.5.'de de görüldüğü gibi gecikme 4'e kadar tüm olası VAR modellerinin Final Production Error - Nihai Tahmin Hatası (FPE), AIC: Akaike Information Criterion-Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne göre VAR(2) modeli uygun görülmektedir.

5.2.5.3. Var İstikrar Koşulu

VAR denklem sisteminin otoregresif karakteristik köklerinin mutlak değerce 1'den küçük olması sistemin durağan değişkenler tarafından oluşturulduğu anlamın gelecek ve bu duruma istikrar koşulu denilecektir. (Mert & Çağlar, 2019, s. 224)

Uygun gecikme uzunluğunun bulunması ile VAR (2) modelinin uygun olduğu görülmüştür. Bu modelin istikrar koşulunun sağlanıp sağlanılmadığını araştırmak için birim çember grafiğine bakılır.

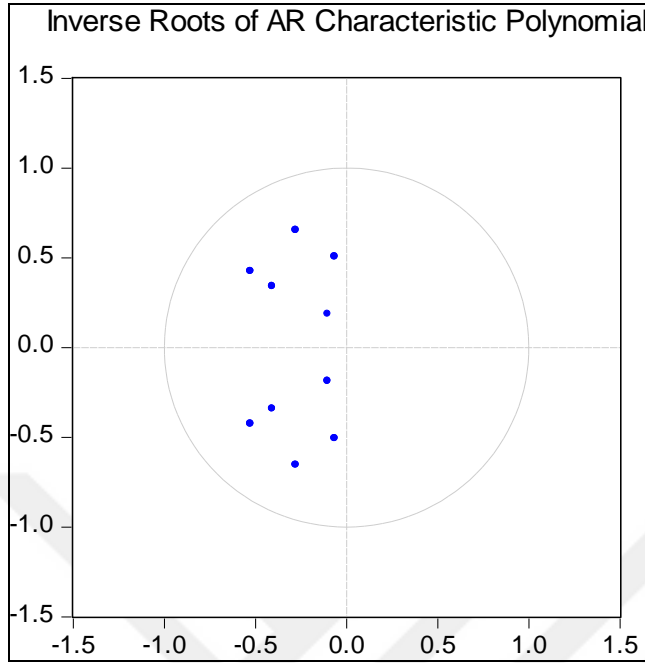
İspanya

Şekil 5.9. VAR İstikrar koşulu (İspanya)

Uygun VAR modelimizin tahmini sonucunda elde edilen karakteristik kökler birim çember grafiği Şekil 5.9.'da ki gibidir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi ile tahmin edilen VAR (2) modelinin karakteristik kökleri birim çember grafiği içerisinde yer almakta ve mutlak değerce 1'den küçük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak istikrar koşulu sağlanmakta yani modelin VAR sürecinin durağan olduğu söylenmektedir.

Türkiye

Şekil 5.10. VAR İstikrar koşulu

Uygun VAR modelimizin tahmini sonucunda elde edilen karakteristik kökler birim çember grafiği Şekil 5.10.'da ki gibidir. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi ile tahmin edilen VAR (2) modelinin karakteristik kökleri birim çember grafiği içerisinde yer almakta ve mutlak değerce 1'den küçük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak istikrar koşulu sağlanmakta yani modelin VAR sürecinin durağan olduğu söylenmektedir.

5.2.5.4. Johansen Eşbütünleşme Testi

Değişkenlerin durağanlığının test edilmesinden sonra tüm değişkenlerimizin birinci düzeyde eşbütünleşik olduğuna karar verilmiştir.

Eşbütünleşmenin, yani seriler arasında uzun dönemde aynı yönlü bir hareketin olup olmadığını varlığını ise Johansen eşbütünleşme testi ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Johansen Eşbütünleşme Analizine göre hipotezlerimiz:

H_0 = Değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme yoktur.

H_1 = Değişkenler arasında eşbütünleşme vardır.

Johansen Analiz sonucunda ortaya çıkan iz istatistik değerlerimiz, kritik değerden büyük olması durumunda H_0 yokluk Hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi vardır denilmektedir.

İspanya

HİPOTEZLER	ÖZDEĞER	İZ İSTATİSTİĞİ	0.05 KRİTİK DEĞER	OLASILIK
YOK*	0.655102	139.7130	76.97277	0.0000
EN ÇOK 1*	0.578055	92.87475	54.07904	0.0000
EN ÇOK 2*	0.453487	54.90804	35.19275	0.0001
EN ÇOK 3*	0.351697	28.32340	20.26184	0.0031
EN ÇOK 4 *	0.189672	9.253924	9.164546	0.0481

Tablo 5.6. İz İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi (İspanya)

HİPOTEZLER	ÖZDEĞER	MAX ÖZDEĞER İSTATİSTİĞİ	0.05 KRİTİK DEĞER	OLASILIK
YOK*	0.655102	46.83823	34.80587	0.0012
EN ÇOK 1*	0.578055	37.96671	28.58808	0.0024
EN ÇOK 2*	0.453487	26.58464	22.29962	0.0118
EN ÇOK 3*	0.351697	19.06948	15.89210	0.0153
EN ÇOK 4 *	0.189672	9.253924	9.164546	0.0481

Tablo 5.7. Max Özdeğer İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi (İspanya)

Tablo 5.6.'da yer alan İz istatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analiz sonucu, Tablo 5.7.'de ise Max Özdeğer İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucu verilmiştir. İki istatistik sonucu kritik değerlerle karşılaştırılarak değişkenler arasında uzun dönemde ilişki olup olmadığına karar verilmeye çalışılmıştır. Eşbütünleşme Analizinde kullanılan hipotezler sırası ile aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned}
 H_0 = r=0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur.)} & ; & H_1 = r=1 \text{ (1 tane eşbütünleşme vardır.)} \\
 H_0 = r \leq 1 \text{ (Eşbütünleşme yoktur.)} & ; & H_1 = r=2 \text{ (2 tane eşbütünleşme vardır.)} \\
 H_0 = r \leq 2 \text{ (Eşbütünleşme yoktur.)} & ; & H_1 = r=3 \text{ (3 tane eşbütünleşme vardır.)}
 \end{aligned}$$

$H_0 = r \leq 3$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=4$ (4 tane eşbütünleşme vardır.)
 $H_0 = r \leq 4$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=5$ (5 tane eşbütünleşme vardır.)

Bu hipotezler altında, Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucunda hesaplanan İz istatistiği ve yine Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucunda hesaplanan Maksimum Öz Değer test istatistiği değerleri kritik değerlerle karşılaştırılmıştır. Hesaplanan istatistik değerlerimiz (hem iz istatistiği hem max özdeğer istatistiği) 0.05 kritik değerlerimizden daha büyük olduğu için H_0 hipotezimiz reddedilmiştir. %5 anlamlılık düzeyinde modelde en çok dört koentegrasyon vektörünün bulunduğunu söyleyen yokluk hipotezimiz reddedilmiştir.

Yani eşbütünleşme olmadığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiş, beş değişkenin uzun dönemde eşbütünleşik olduğunu söyleyen H_1 kabul edilmiştir.

Yani hem iz istatistiğine göre hem de maksimum özdeğer istatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi sonuçlarına bakarak, GSYH oranı, terör olayları, ihracat, ithalat ve sanayi oranı serilerinin uzun dönemde birbirlerini etkilediği söylenebilmektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı kesinleşmiştir ancak bu uzun dönemli ilişkinin oranları ve yönleri için normalleştirilmiş eştümleştirici vektör tahminlerine bakılmaktadır. Normalleştirilmiş eştümleşme vektörü yardımıyla daha kolay yorumlanan uzun dönem ilişkilerini bulmak için tahmin edilen vektörde ilgili değişkenin katsayısının ters işareti ile çarpılır ve böylece sonuç normalleştirilir. Katsayılar aynı zamanda uzun dönemli esneklikleri de ifade etmektedir. (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 598) Normalleştirilmiş katsayılar sonucunda oluşan model:

Cointegrating Eq	CointEq1	CointEq2	CointEq3	CointEq4
DGSYH	1.000000	0.000000	0.000000	0.000000
DIHRACAT	0.527397*	1.000000	0.000000	0.000000
	(0.08335)			
	[6.32749]			
DITHALAT	-0.335667*	3.462896*	1.000000	0.000000
	(0.07845)	(0.69483)		
	[4.27873]	[4.98380]		
DSANAYI	0.133281*	-2.108216*	-0.973798*	1.000000
	(0.03934)	(0.35580)	(0.10909)	
	[3.38792]	[5.92528]	[8.9256]	
DTEROR	-0.000173	-0.001591	-0.001743***	0.005500*
	(0.00020)	(0.00183)	(0.00099)	(0.00194)
	[0.8650]	[0.86939]	[1.76060]	[2.83505]
C	0.000395	-0.004398	-0.002901	0.004845
	(0.00126)	(0.01154)	(0.00631)	(0.01250)

(Standart hata), [t istatistikleri] göstermektedir.

*, **, *** sırasıyla %1 ve %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. %1: 2.423, %5: 1.684 %10: 1.203

Tablo 5.8. Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Vektörü (İspanya)

İspanya için verilen normalleştirilmiş eşbütünleşme vektörü Tablo 5.8.'de görülmektedir. Tablo 5.8.'de yer alan normalleştirilmiş eşbütünleşme vektöründe yer alan değişkenlerin t istatistik değerleri hesaplanıp kritik değerlerle karşılaştırılıp istatistiksel olarak anlamlılıkları da incelenmiştir. İspanya için uzun dönem 3. eşbütünleşme vektörlerinde terör değişkeni katsayısı anlamlı ve işareti negatiftir. Yani GSYH ile terör arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Eşbütünleşim vektörlerinin denklem hali ise aşağıdaki gibi yazılır:

$$GSYH_t = 0.000395 + 0.527394\dot{I}HRACAT_t - 0.335667 \dot{I}THALAT_t + 0.133281\dot{S}ANAYI_t - 0.000173\dot{T}ERÖR_t + \varepsilon_t \quad (5.16)$$

GSYH için yazılan normalleştirilmiş denklem modeli incelendiğinde, analizde kullanılan değişkenlerin GSYH üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkiler ele alındığında GSYH üzerinde, ihracat, ithalat, sanayi oranları ve terör olaylarının etkisinin olduğu görülmektedir. Katsayılar incelendiğinde ise bu ilişkilerin yönü ve ilişkinin oranlarına ulaşılabilir.

Normalize edilmiş denkleme göre;

- GSYH ile ihracat oranları arasında uzun dönemde pozitif (+) yönlü bir ilişki bulunmakta ve ihracat oranlarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.52 arttıracaktır.
- GSYH ile ithalat oranları arasında uzun dönemde negatif (-) yönlü bir ilişki bulunmakta ve ihracat oranlarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.33 azaltacaktır.
- GSYH ile sanayi oranları arasında uzun dönemde pozitif (+) yönlü bir ilişki bulunmakta ve sanayi oranlarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.13 arttıracaktır.
- GSYH ile terör olayları arasında uzun dönemde negatif (-) yönlü bir ilişki bulunmakta ve yaşanan terör olaylarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.0017 azaltacaktır.

Dolayısıyla elde edilen bulguların iktisadi beklentilerle uyumlu olduğu görülmektedir

TÜRKİYE

HİPOTEZLER	ÖZDEĞER	İZ İSTATİSTİĞİ	0.05 KRİTİK DEĞER	OLASILIK
YOK*	0.591781	129.8304	76.97277	0.0000
EN ÇOK 1*	0.538403	91.30440	54.07904	0.0000
EN ÇOK 2*	0.471956	58.06269	35.19275	0.0000
EN ÇOK 3*	0.343061	30.60393	20.26184	0.0013
EN ÇOK 4 *	0.252899	12.53687	9.164546	0.0111

Tablo 5.9. İz İstatistiğine göre Johansen Eşbütünlüşme Analizi (Türkiye)

HİPOTEZLER	ÖZDEĞER	MAX ÖZDEĞER İSTATİSTİĞİ	0.05 KRİTİK DEĞER	OLASILIK
YOK*	0.591781	38.52596	34.80587	0.0172
EN ÇOK 1*	0.538403	33.24171	28.58808	0.0117
EN ÇOK 2*	0.471956	27.45876	22.29962	0.0087
EN ÇOK 3*	0.343061	18.06705	15.89210	0.0224
EN ÇOK 4 *	0.252899	12.53687	9.164546	0.0111

Tablo 5.10. Max Özdeğer İstatistiğine göre Johansen Eşbütünlüşme Analizi (Türkiye)

Tablo 5.9.'da yer alan İz istatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analiz sonucu, Tablo 5.10.'da ise Max Özdeğer İstatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucu verilmiştir. İki istatistik sonucu kritik değerlerle karşılaştırılarak değişkenler arasında uzun dönemde ilişki olup olmadığına karar verilmeye çalışılmıştır. Eşbütünleşme Analizinde kullanılan hipotezler sırası ile aşağıdaki gibidir:

$H_0 = r=0$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=1$ (1 tane eşbütünleşme vardır.)
 $H_0 = r\leq 1$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=2$ (2 tane eşbütünleşme vardır.)
 $H_0 = r\leq 2$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=3$ (3 tane eşbütünleşme vardır.)
 $H_0 = r\leq 3$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=4$ (4 tane eşbütünleşme vardır.)
 $H_0 = r\leq 4$ (Eşbütünleşme yoktur.) ; $H_1 = r=5$ (5 tane eşbütünleşme vardır.)

Bu hipotezler altında, Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucunda hesaplanan İz istatistiği ve yine Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucunda hesaplanan Maksimum Öz Değer test istatistiği değerleri kritik değerlerle karşılaştırılmıştır. Hesaplanan istatistik değerlerimiz (hem iz istatistiği hem max özdeğer istatistiği) 0.05 kritik değerlerimizden daha büyük olduğu için H_0 hipotezimiz reddedilmiştir. %5 anlamlılık düzeyinde modelde en çok dört koentegrasyon vektörünün bulunduğunu söyleyen yokluk hipotezi reddedilmiştir.

Yani eşbütünleşme olmadığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiş, beş değişkenin uzun dönemde eşbütünleşik olduğunu söyleyen H_1 kabul edilmiştir.

Yani hem iz istatistiğine göre hem de maksimum özdeğer istatistiğine göre Johansen Eşbütünleşme Analizi sonuçlarına bakarak, GSYH oranı, terör olayları, ihracat, ithalat ve sanayi oranı serilerinin uzun dönemde birbirlerini etkilediği söylenebilmektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı kesinleşmiştir ancak bu uzun dönemli ilişkinin oranları ve yönleri için normalleştirilmiş eştümleştirici vektör tahminlerine bakılmaktadır. Normalleştirilmiş eştümleşme vektörü yardımıyla daha kolay yorumlanan uzun dönem ilişkilerini bulmak için tahmin edilen vektörde ilgili değişkenin katsayısının ters işareti ile çarpılır ve böylece sonuç normalleştirilir. Katsayılar aynı zamanda uzun dönemli esneklikleri de ifade etmektedir. (Sevüktekin & Çınar, 2017, s. 598) Normalleştirilmiş katsayılar sonucunda oluşan model:

Cointegrating Eq	CointEq1	CointEq2	CointEq3	CointEq4
DGSYH	1.000000	0.000000	0.000000	0.000000
DIHRACAT	0.642308* (0.12538) [5.1228]	1.000000	0.000000	0.000000
DITHALAT	-0.846357* (0.18529) [-4.56774]	-1.535662* (0.21954) [-6.9949]	1.000000	0.000000
DSANAYI	0.142838 (0.14524) [0.98346]	1.015609* (0.19606) [5.1800]	-1.072685* (0.11223) [-9.55791]	1.000000
DTEROR	-0.0000776 (0.000092) [-0.84347]	-0.0000772* (0.000013) [-5.9384]	0.000019*** (0.000013) [1.46923]	-0.0000278*** (0.000022) [-1.2636]
C	-0.003590 (0.00561)	-0.002957 (0.00813)	0.000342 (0.00782)	0.006467 (0.01379)

(Standart hata), [t istatistikleri] göstermektedir.

*, **, *** sırasıyla %1 ve %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. %1: 2.423, %5: 1.684 %10: 1.203

Tablo 5.11. Normalleştirilmiş Eşbütünleşme Vektörü (Türkiye)

Türkiye için verilen normalleştirilmiş eşbütünleşme vektörü Tablo 5.11.'de görülmektedir. Tablo 5.11.'de yer alan normalleştirilmiş eşbütünleşme vektöründe yer alan değişkenlerin t istatistik değerleri hesaplanıp kritik değerlerle karşılaştırılıp istatistiksel olarak anlamlılıkları da incelenmiştir. Türkiye için uzun dönem 2. ve 4. eşbütünleşme vektörlerinde terör değişkeni katsayıları anlamlı ve işaretleri negatiftir. Yani GSYH ile terör arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Eşbütünleşim vektörlerinin denklem hali ise aşağıdaki gibi yazılır:

$$GSYH_t = -0.003590 + 0.642308iHRACAT_t - 0.846327 İTHALAT_t + 0.142838SANAYİ_t - 0.0000776TERÖR_t + \varepsilon_t \quad (5.17)$$

GSYH için yazılan normalleştirilmiş denklem modeli incelendiğinde, analizde kullanılan değişkenlerin GSYH üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu etkiler ele alındığında GSYH üzerinde, ihracat, ithalat, sanayi oranları ve terör olaylarının etkisinin olduğu görülmektedir. Katsayılar incelendiğinde ise bu ilişkilerin yönü ve ilişkinin oranlarına ulaşılabilir.

Normalize edilmiş denkleme göre;

- GSYH ile ihracat oranları arasında uzun dönemde pozitif (+) yönlü bir ilişki bulunmakta ve ihracat oranlarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.64 arttıracaktır.
- GSYH ile ithalat oranları arasında uzun dönemde negatif (-) yönlü bir ilişki bulunmakta ve ihracat oranlarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.84 azaltacaktır.
- GSYH ile sanayi oranları arasında uzun dönemde pozitif (+) yönlü bir ilişki bulunmakta ve sanayi oranlarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.14 arttıracaktır.
- GSYH ile terör olayları arasında uzun dönemde negatif (-) yönlü bir ilişki bulunmakta ve yaşanan terör olaylarındaki %1'lik bir artış GSYH'yi %0.000077 azaltacaktır.

Dolayısıyla elde edilen bulguların iktisadi beklentilerle uyumlu olduğu görülmektedir

5.2.5.5. Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model-VECM)

Analizimizde yer alan değişkenlerin uzun dönemde birbirlerini etkiledikleri gözlemlenmiştir. Ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunması ile değişkenlerin kısa dönemde dengeden sapma eğilimlerinin Vector Error Correction Model-VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) analizi ile ele alınabileceğini göstermektedir.

İspanya

	KATSAYI	STANDART HATA	T İSTATİSTİK
CointEq1	-0.921929*	(0.22421)	[-4.11196]
D(GSYH(-1))	-0.303031***	(0.21127)	[-1.43430]
D(GSYH(-2))	0.311774***	(0.22875)	[1.36298]
D(TEROR(-1))	-0.000083	(0.00014)	[-0.59846]
D(TEROR(-2))	-0.000153	(0.00014)	[-1.12432]
D(İHRACAT(-1))	0.300685*	(0.07907)	[3.80289]
D(İHRACAT(-2))	0.051457	(0.05707)	[0.90168]
D(İTHALAT(-1))	-0.058620	(0.07378)	[-0.79452]
D(İTHALAT(-2))	-0.044805	(0.06037)	[-0.74216]
D(SANAYİ(-1))	0.043518*	(0.03471)	[1.25393]
D(SANAYİ(-2))	0.013755	(0.02384)	[0.57692]

$R^2 = 0.7626$, Adjusted $R^2 = 0.6906$, $F = 10.60145$

*, **, *** sırasıyla %1 ve %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. (%1: 2.423, %5: 1.684, %10: 1.203)

Tablo 5.12. Vektör Hata Düzeltme Modeli tahmin sonuçları (İspanya)

Eşbütünleşik değişkenlerde zaman içerisinde uzun dönemden sapmalar meydana gelir ve değişkenlerin bu sapmadan tekrar dengeye gelmesi beklenir. Değişkenlerin uzun dönemdeki ilişkisi tespit edildikten sonra dengeden sapmalar karşısında modelin tepkisi hata düzeltme modeli (VECM) ile test edilir. GSYH ile ihracat, ithalat, sanayi ve terör arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra bu değişkenler arasındaki kısa dönemdeki dengeden sapmasını gösteren VEC Modeli yapılmış ve İspanya için VECM Tablo 5.12.'de gösterilmektedir. Tablo 5.12.'de verilen VECM sonuçlarının modele aktarılması sonucunda oluşan model ise;

$$\begin{aligned}
 \Delta GSYH_t = & -0.303031\Delta GSYH_{t-1} + 0.311774\Delta GSYH_{t-2} - \\
 & 0.000083\Delta TERÖR_{t-1} - 0.000153\Delta TERÖR_{t-2} + \\
 & 0.300685\Delta İHRACAT_{t-1} + 0.051457\Delta İHRACAT_{t-2} - \\
 & 0.058620\Delta İTHALAT_{t-1} - 0.044805\Delta İTHALAT_{t-2} + \\
 & 0.043518\Delta SANAYİ_{t-1} + 0.013755\Delta SANAYİ_{t-2} - 0.921929VECT_t
 \end{aligned} \tag{5.18}$$

GSYH'nin bağımlı diğer değişkenlerin bağımsız olması üzerine kurulan vektör hata düzeltme modelindeki hata düzeltme teriminin katsayısı, değişkenlerin uzun dönemde dengeye yaklaşmaya zorlayan parametre olarak tanımlanabilmektedir. Ve hata düzeltme terimi katsayısı, modelimiz için “-0.921929”dur. Hata düzeltme teriminin

katsayısı analizimiz için negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayının istatistiksel olarak anlamlı olması, hata düzeltme mekanizmasının işlediğini; katsayının negatif işaretli olmasının ise dengeden sapma olduğunda tekrar dengeye doğru hareket edebileceğini göstermektedir. Ve bu hata düzeltme teriminin katsayısının oranı bir önceki dönemde meydana gelen dengesizliklerin sonraki dönemde ne kadarının düzelebileceğini göstermektedir. Analizimizi yaptığımız dönemler için kurulan bu modele göre dengeden sapma olduğunda uzun dönemde tekrar $1/0.92=1.08$ dönem sonra sapmanın %92'nin düzeleceğini gösterir.

Ayrıca Tablo 5.12.'de yer alan kısa vadeli sonuçlar ile ilgili ise Terör olaylarında artış ve ithalat oranının artması GSYH'yi negatif yönde etkilemekte iken ihracat ve sanayi oranlarındaki artış GSYH'yi pozitif yönde etkilemektedir.

Türkiye

	KATSAYI	STANDART HATA	T İSTATİSTİK
CointEq1	-0.188518	(0.22418)	[-0.84092]
D(GSYH(-1))	-0.770110*	(0.21648)	[-3.55745]
D(GSYH(-2))	-0.263813***	(0.18555)	[-1.42177]
D(TEROR(-1))	-0.0000913***	(6.2E-06)	[-1.47310]
D(TEROR(-2))	-0.0000194*	(6.3E-06)	[-3.06889]
D(İHRACAT(-1))	0.012571	(0.10459)	[0.12019]
D(İHRACAT(-2))	-0.061795	(0.05373)	[-1.15014]
D(İTHALAT(-1))	-0.083632	(0.14564)	[-0.57423]
D(İTHALAT(-2))	-0.020112	(0.08098)	[-0.24834]
D(SANAYİ(-1))	-0.026850	(0.06336)	[-0.42378]
D(SANAYİ(-2))	-0.032537	(0.05887)	[-0.55273]

$R^2 = 0.7666$ Adjusted $R^2 = 0.6937$ $F = 10.5140$

*, **, *** sırasıyla %1 ve %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. (%1: 2.423, %5: 1.684 %10: 1.203)

Tablo 5.13. Vektör Hata Düzeltme Modeli tahmin sonuçları (Türkiye)

Eşbütünleşik değişkenlerde zaman içerisinde uzun dönemden sapmalar meydana gelir ve değişkenlerin bu sapmadan tekrar dengeye gelmesi beklenir. Değişkenlerin uzun dönemdeki ilişkisi tespit edildikten sonra dengeden sapmalar karşısında modelin tepkisi hata düzeltme modeli (VECM) ile test edilir. GSYH ile ihracat, ithalat, sanayi ve terör arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra bu değişkenler arasındaki kısa dönemdeki dengeden sapmasını gösteren VEC Modeli yapılmış ve

Türkiye için VECM Tablo 5.13.'de gösterilmektedir. Tablo 5.13.'de de görüldüğü üzere kısa dönemde de GSYH üzerinde terörün etkisi bulunmaktadır. Terör değişkeninin bir ve iki gecikmelisi GSYH'yi etkilemekte; terör olaylarında yaşanan artış GSYH değerini düşürmektedir. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, t döneminde terör olaylarında yaşanan %1'lik bir artış, (t+1) dönemde GSYH'yi %0.0000913 azaltmaktadır. Aynı zamanda terörün etkisi bir sonraki dönemde devam etmekte ve (t+2) dönemde GSYH'yi %0.000019 azaltmaktadır.

Tablo 28.'de verilen VECM sonuçlarının modele aktarılması sonucunda oluşan model ise;

$$\begin{aligned}
\Delta GSYH_t = & -0.770110\Delta GSYH_{t-1} - 0.263813\Delta GSYH_{t-2} - \\
& 0.0000913\Delta TERÖR_{t-1} - 0.0000194\Delta TERÖR_{t-2} + \\
& 0.012571\Delta İHRACAT_{t-1} - 0.061795\Delta İHRACAT_{t-2} - \\
& 0.083632\Delta İTHALAT_{t-1} - 0.020112\Delta İTHALAT_{t-2} - \\
& 0.026850\Delta SANAYİ_{t-1} + 0.032537\Delta SANAYİ_{t-2} - 0.188518VECT_t
\end{aligned} \tag{5.19}$$

GSYH'nin bağımlı diğer değişkenlerin bağımsız olması üzerine kurulan vektör hata düzeltme modelindeki hata düzeltme teriminin katsayısı, değişkenlerin uzun dönemde dengeye yaklaşmaya zorlayan parametre olarak tanımlanabilmektedir. Ve hata düzeltme terimi katsayısı, modelimiz için “-0.188518”dir. Hata düzeltme teriminin katsayısı analizimiz için negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Katsayının istatistiksel olarak anlamlı olması, hata düzeltme mekanizmasının işlediğini; katsayının negatif işaretli olmasının ise dengeden sapma olduğunda tekrar dengeye doğru hareket edebileceğini göstermektedir. Ve bu hata düzeltme teriminin katsayısının oranı bir önceki dönemde meydana gelen dengesizliklerin sonraki dönemde ne kadarının düzelebileceğini göstermektedir. Analizimizi yaptığımız dönemler için kurulan bu modele göre dengeden sapma olduğunda uzun dönemde tekrar $1/0.18=5.55$ dönem sonra sapmanın %18'nin düzeleceğini gösterir.

Ayrıca Tablo 5.13.'de yer alan kısa vadeli sonuçlar ile ilgili ise Terör olaylarında artış ve ithalat ve sanayi oranlarının artması GSYH'yi negatif yönde etkilemekte iken ihracat oranlarındaki artış GSYH'yi pozitif yönde etkilemektedir.

5.2.5.6. Otokorelasyon LM Testi

Modelde serisel korelasyonun olmaması koşulunu sınamak için Lagrange Çarpanları (Autocorrelation LM) testi ya da Portmanteau otokorelasyon (Portmanteau Autocorrelation) testinden yararlanılabilir. (Mert ve Çağlar,2019: 226)

H_0 = Gecikmede serisel korelasyon yoktur.

H_1 = Gecikmede serisel korelasyon vardır.

İspanya

GECİKME	LM-İstatistiği	OLASILIK
1	26.65778	0.3732
2	18.17799	0.8347

Tablo 5.14. Otokorelasyon LM Testi (İspanya)

Tablo 5.14.'de görülen sonuçlara göre 2 gecikmeye kadar herhangi bir serisel otokorelasyonun olmadığı, LM yokluk hipotezi olan “H. gecikmede otokorelasyon yoktur” H_0 hem 1. Gecikme için hem de 2. Gecikme için reddedilemediği görülmektedir.

1.gecikme için Prob=0.3732> 0.01

2.gecikme için Prob=0.8347> 0.01

Türkiye

GECİKME	LM-İstatistiği	OLASILIK
1	27.38380	0.3370
2	16.21750	0.9082

Tablo 5.15. Otokorelasyon LM Testi (Türkiye)

Tablo 5.15.'da görülen sonuçlara göre 2 gecikmeye kadar herhangi bir serisel otokorelasyonun olmadığı, LM yokluk hipotezi olan “H. gecikmede otokorelasyon yoktur” H_0 hem 1. Gecikme için hem de 2. Gecikme için reddedilemediği görülmektedir.

1.gecikme için Prob=0.3370> 0.01

2.gecikme için Prob=0.9082> 0.01

5.2.5.7. White Değişen Varyans Testi

İspanya

X² İSTATİSTİĞİ	dF	OLASILIK
344.5447	300	0.2796

Tablo 5.16. White Değişen Varyans Testi (İspanya)

Farklı varyanslar ele alınan ve çapraz terimler kullanılmayan White farklı varyans testi için Tablo 5.16.'da varyansın zamana göre sabit olmadığı yokluk hipotezi reddedilmiştir.

Türkiye

X² İSTATİSTİĞİ	dF	OLASILIK
354.1770	330	0.1724

Tablo 5.17. White Değişen Varyans Testi (Türkiye)

Farklı varyanslar ele alınan ve çapraz terimler kullanılmayan White farklı varyans testi için Tablo 5.17.'de varyansın zamana göre sabit olmadığı yokluk hipotezi reddedilmiştir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Küreselleşen dünyada gerçekleşen tüm faaliyetler olumlu veya olumsuz domino etkisi yaratarak her türlü iktisadi, sosyal veya kültürel değişkenleri etkilemektedir. Terörizm ise küreselleşen bu dünyaya ayak uydurmuş, faaliyetlerini tüm basın yayın organlarını kullanarak duyurma yöntemine girmiş, kendilerine sempati kazandırmaya çalışmış en önemlisi ise faaliyetleri sonucunda birçok alandaki olguları etkilemeyi amaç edinmiştir.

Her devlette adı, amacı, faaliyet yöntemleri farklı olsa da ortaya çıkan terörist topluluklarının yüzyıllardır devam etmesine sebep olan nedenlerden biri ve şüphesiz ki en önemlisi terör tanımının, suçunun ortak bir paydada buluşmamasıdır. Çalışmamızın ilk bölümünde yer alan terör kavramı ve terör türleri görüldüğü üzere ülkeden ülkeye, topluluklardan topluluklara değişiklik göstermektedir. Temel kavramlarda yaşanan bu anlaşmazlıklar, terör tanımının yapılması sırasında açık bırakmakta ve kiminin terörist kabul ettiğini kiminin özgürlük savaşçısı ilan etmesine sebep olmaktadır. Terörizmle mücadelede başarısız olunmasının önünü açan bu durum, terörist faaliyetlerin artmasına aynı zaman da teröristlerin amaçlarına ulaşmasında bir adım daha atmasına sebep olmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan terör ve ekonomi ilişkisinde ise göze ilk çarpan terörizmden kaynaklı ülkelerin yaşadığı kayıplardır. Bu kayıplar doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Doğrudan kayıplar arasında ilk olarak can ve mal kaybı yer almakta ve yaşanan bu kayıplar sosyal hayattan iktisadi hayata kadar tüm alanları etkilemektedir. Doğrudan kayıplar arasında ise üretim sektöründen finans piyasasına kadar birçok alan bulunmaktadır. Ülke ekonomilerine verilen bu ağır kayıplar, geçmişten günümüze birçok çalışmalara konu olmuş ve literatüre sayısız çalışmalar kazandırmıştır.

Terör olaylarının yaşandığı ülkede ilk olarak yüksek oranda güvensizlik ve risk faktörü göze çarpmaktadır. Güvensizlik ve risk faktörü ise yatırımdan üretim sektörüne, finans piyasasından devlet harcamalarına kadar birçok alanı etkilenmektedir. Güvensizlik ortamının oluştuğu ekonomilere yatırımcılar yatırım yapmaktan kaçınır ve rasyonel bir karar vererek piyasadan çekilir. Yatırım faaliyetlerinin iptal edilmesinin ilk ve en doğal sonucu ise üretim düzeyinin gerilemesidir. Üretim çıktı miktarının azalması, ülkenin

mal ve hizmet ihracatının azalmasına sebep olacağı gibi tüketim ve tasarruf miktarının da azalmasına sebep olmaktadır. Mal ve hizmet ihracatının azalması dış ticaret dengesinin, tasarruf ve tüketim miktarlarındaki azalma ise tüketici davranışlarının değişmesine sebep olmaktadır. Görüldüğü üzere terör olaylarının yaşandığı ülkede beliren güvensizlik ve risk faktörü domino etkisi göstererek ekonominin tüm alanlarını etkilemeyi başarmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan bu güvensizlik turizmi de etkilemekte, turistlerin tercihlerini ülke aleyhine kullanmasına sebep olmaktadır. Bu durum sonucunda da turizm gelirlerinde düşüş yaşanılmasına ve tekrardan ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.

Terörizmin ekonomi üzerindeki etkilerinin en net şekilde görülebileceği ülkeler, ülke sınırları içerisinde sürekli olarak faaliyet gösteren terör örgütlerinin olduğu ülkelerdir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ele alınan ülkeler olan İspanya ve Türkiye sınırları içerisinde uzun yıllardır faaliyet gösteren ve etnik terör türüne giren ETA ve PKK, buldukları ülkelerin ekonomilerine ciddi kayıplar vermişlerdir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde yer alan Türkiye ve İspanya ekonomilerine baktığımızda yaşanan küresel krizlerde ülke ekonomilerinin kendilerini toparlama sürelerinin diğer ülkelere oranla daha uzun gerçekleştiği görülmektedir. Aynı zamanda ülke toprakları üzerinde gerçekleşen çıkar çatışmalarının artmasına da sebep olan terör örgütleri, ülke ekonomilerinde yaşanan herhangi bir dalgalanmanın tekrar dengeye gelme süresini uzatmaktadır. Türkiye ekonomisine genel hatları ile bakıldığında 1980’li yıllarda gerçekleşen finansal serbestleşme adımları ekonomiyi amaçlanan seviyeye getirememiştir. Aynı dönemde yaşanan askeri darbe, 1978’de kurulup ilk silahlı eylemini 1984 yılında gerçekleştiren PKK terör örgütünün faaliyetleri ve aynı dönemde yaşanan ekonomik krizler serbestleşme adımlarının başarısız olmasının sebepleri olarak sayılabilir. 1990’lı yıllar itibari ile stabil seyreden ülke ekonomisi 1994 yılına gelindiğinde bir düşüş yaşamış ve bu düşüşün arkasında yatan sebepler olarak ise, aynı dönemde gerçekleşen Körfez Savaşı ve 1990’lı yıllar itibari ile artan terör faaliyetleri gösterilmektedir. Kısacası terör faaliyetleri ülke ekonomilerinin negatif yönde ilerlemesine sebep olacağı gibi yaşanan herhangi bir iktisadi kriz sonrasında ekonominin kendisini toparlayıp tekrar dengeye gelme süresini uzatmaktadır. Genel hatları ile İspanya ekonomisine baktığımızda ise 1939-1975 yılları arası Franco dönemi olarak adlandırılmakta olup ABD ile aralarında yapılan paktlar, anlaşmalar ile aldığı ekonomik yardım ile ekonomik reformlar

gerçekleştirmiş, ülkede sanayileşme adımlarının atılmasına sebep olmuştur. 1970'lerde yaşanan petrol şokları ve 1975'te Franco'nun ölümü ile ortaya çıkan siyasi iktidarsızlık ekonominin sekteye uğramasına sebep olmuştur. 1959 yılında Bask milliyetçiliğinin kökünden kurulan Euskadi ta Askatasuna (ETA) ise 1978 yılında faaliyetlerini maksimum seviyeye çıkarmış ve yaşanan ekonomik sorunların düzelme süresini uzatmıştır. 2008 yılında başlayan İspanyol Mali Krizi, 2010 yılında ETA terör örgütünün koşulsuz şartsız silahsızlanma sürecini başlatması ve 2012 yılında ciddi kemer sıkma politikalarının gerçekleşmesi ile son bulmuş, ülke ciddi bir resesyondan çıkmıştır. Ekonomide büyüme eski düzeyi yakalamış, 2014 ve 2015 yıllarında kaybedilen değerlerin %85'ini geri kazanmayı başarmıştır.

Çalışmamızın dördüncü bölümü olan uygulama bölümünde ülke ekonomileri için önemli etken olan değişkenlerimizin birkaçı ve terör değişkeninin GSYH üzerindeki etkileri incelenmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi küreselleşen dünyada en önemli makro ekonomik değişkenlerden biri olan ihracat ve ithalat değişkenleri ülke ekonomilerinin büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. Doğrudan dış ticaret dengesi üzerinde bilgi veren ihracat ve ithalat değişkenleri ülke ekonomilerinin büyümesinde önemli bir yol göstermektedir. Aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren bir diğer önemli değişken ise sanayidir. Fabrikalardan endüstri alanına kadar yelpazesi geniş olan sanayi sektörü ülke kalkınmasını, refahını, çıktı miktarını ve tüm bu sebeplerden dolayı da doğrudan ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Bu yüzden bağımlı değişken olarak ele alınan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla karşısında bağımsız değişken olarak ihracat, ithalat, sanayi ve ülkelerinde faaliyet gösteren terör örgütlerinin gerçekleştirdikleri eylem sayıları yer almaktadır. Veriler 1970 ile 2019 yılları arasında kapsamakta olup yıllık veriler kullanılmıştır.

Çalışmaya öncelikle verilerin durağan olup olmadığı araştırılarak başlanılmıştır. Durağanlık sınaması birim kök testleri yardımıyla yapılmış olup Phillips Perron Birim Kök Testi esas alınmıştır. İki ülkenin de ayrı ayrı beş değişkeni için uygulanan Phillips Perron Birim Kök Testi sonucunda değişkenlerimizin hepsi birinci fark değerinde durağan çıkmıştır. Bunun sonucunda analizimize değişkenlerin bir farkını alarak çalışmaya devam edilmiştir.

Değişkenlere ait durağanlık bilgilerinin elde edilmesinin arkasından model için uygun gecikme uzunluğu belirlenip, belirlenen modelin istikrar koşulları kontrol edilmiştir.

Uygun gecikmeli olduğu düşünölen modelin köklerinin birim çember içerisinde yer aldığı birim çember grafiğinde gösterilmiş ve karakteristik köklerin durağan olduğu ispatlanmıştır.

Çalışmamız için uygun olan modelin durağanlığını da sınamanın arkasından değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespitine gelinmiştir. Tüm değişkenlerimizin birinci fark değerinde durağan olması üzerine Johansen Eşbütünleşme Analizi yapılmış olup analiz sonucunda değişkenlerin hepsinin birbirleri ile ilişkili olduğu ispat edilmiştir. Uzun dönemde birbirleri ile ilişkilerini gösteren Johansen eşbütünleşme analizinde Maksimum olabilirlik ve İz testleri kullanılmış, iki istatistik değerlerine göre de değişkenler arasına eşbütünleşme ilişkisi elde edilmiştir. Johansen Eşbütünleşme Analizi kapsamında elde edilen eşbütünleşik denklemlerin normalleştirilmiş eşbütünleşim katsayıların baktığımızda ise bize değişkenlerin ilişkilerinin yönü ve oranı hakkında bilgi vermektedir. Normalleştirilmiş eşbütünleşim denkleminin sonucunda terör ile GSYH arasında uzun dönem de negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görölmüştür. Son olarak ise uzun dönemde aralarında ilişkinin olduğu ispatlanan değişkenler arasında kısa dönemde gerçekleşen bir dengeden sapma durumunun tekrar dengeye ne kadar süre sonra gelebileceğini, tekrar dengeye gelebilirse sapsadan önce bulunan durumun yüzde kaçının giderilebileceğini gösteren Vector Error Correction Model (VECM) uygulanmıştır. VECM sonucunda, kısa dönemde modellerde dengeden sapma gerçekleştiğinde bir sonraki dönem dengeye tekrar gelinebildiği ve sorunun belli bir yüzdesinin giderilebildiğidir. Yani hata düzeltme teriminin katsayısı negatif ve anlamlı çıkmış, ortaya çıkan hata düzeltme mekanizmasının işlediği görölmüştür. En son ise ele aldığımız modelde herhangi bir ekonometrik sorununun bulunup bulunmadığını tespit etmek için White değişen varyans ve LM otokorelasyon testi uygulanmıştır. Herhangi bir sorun bulunamamıştır.

Yapılan tüm analizler sonucunda tezimizde sık sık dile getirdiğimiz gibi ölkelerde görölen terör olgusu birçok makro ekonomik değişkeni etkilemekte ve bu durum hem doğrudan hem dolaylı olarak GSYH'yi değiştirmektedir. Terörizmle ortaya çıkan güvensizlik ve risk faktörü sonucunda literatürü de destekler bir şekilde terörün ölkelerine doğrudan ve dolaylı olarak zarar verdikleri, bu zararın üretimden

ihracata, sanayiden tüketim davranışlarına kadar birçok alanı etkiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Terörizmin muhtemel sonuçlarının birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Terörizm ekonomide ele alınan parametreleri olumsuz etkilemektedir.
- Parametrelerin olumsuz etkilenmesi sonucunda GSYH'de azalma ya da artan GSYH'de artma hızında azalma meydana getirmektedir.
- Terörist faaliyetlerin olduğu ülkelerde yaşanan herhangi bir kriz sonucunda karar verici merciler kriz odaklı karar almada zorluk yaşamakta veya uygulanan politikaların etkisini gösterme süresini uzatmaktadır.
- Terörizm sadece bulunduğu ülkenin ekonomisini değil, sosyal ve kültürel alandaki birçok olguyu da etkilemektedir. Sosyo-kültürel değişkenler ülkelerin kalkınma seviyelerinde önemli rol oynadığı düşünülürse, ülke kalkınmasının da olumsuz etkileneceği su götürmez bir gerçektir. Aynı zamanda bu durum ülkede yaşayan tüm vatandaşların refahlarını da etkileyecek ve refah seviyesinde düşüş yaşanacaktır.
- Terörün doğrudan zararlarından biri olan okul, hastane gibi kamu binalarının yanı sıra barajlar, yollar da teröristlerin faaliyetleri sırasında zarar görebilmektedir. Özellikle terörün sık yaşandığı bölgelerde zarar gören kamu binaları da devletin harcamalarını arttırıp, kamu harcamalarının etkin dağılımını negatif yönde etkilemektedir.
- Terörizmle mücadele eden devletlerin kaynaklarının eğitim, Ar-Ge gibi alanlara aktarılması, diğer devletlere nazaran daha az olmaktadır. Kaynak dağılımında düzensizlik yaşatan bu durum, ülke dinamiklerinin de değişmesine ve küreselleşen dünyada yaşanan yarıştan geri kalmasına sebep olmaktadır.
- Gerek ekonominin gerekse bireyin refah seviyesinin düşmesi beraberinde toplumsal çöküntüleri getirebilmektedir. Toplumsal çöküntüler, devletlerin terör ile mücadele safhasında en çok korktukları ve en ciddi sorun olarak gördükleri durumdur.

Terörizmle mücadele eden devletlerin, bu durumlarla yüz yüze kalması kaçınılmazdır. Ancak ortaya çıkan sonuçların etkilerinin azaltılması, ekonomilerinin terörizme karşı daha dirençli tutabilmeleri, terörle mücadelede uygulanan yöntemlerin daha başarılı olabilmesi için en önemli yol ülkede yaşayan vatandaşların bilinçlendirilmesi ve

terörist grupların göz ardı ettiği ve kendilerine sempatican kazandırmak için kullandıkları eksik bilgilerin giderilmesidir.

Gün geçtikçe daha genç kesimi hedef olarak alan terörist gruplar artık ülkelerin gelecek nesillerini bu şekilde etkilemeyi amaç edinmiştir. Bu durumda ülkeler iyi bir eğitim sistemi ile halkın bilinçlenmesini, terörist gruplara açık kapı bırakılmamasını, sosyo-kültürel anlamda halkın birbirleri ile kenetlenmesini, bireyler arasında birlik ve beraberliği sağlayacak politikaların hayat geçirilmesini sağlamalıdır. Böylece terörizmle mücadele yöntemlerinde daha başarılı sonuçlar elde edilir ve ülke değişkenlerine ağır kayıplar veren terörizmin amacına ulaşamadığı gözler önüne serilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, H., & Kar, M. (2010). Terörizmin Makroekonomik Sonuçları Üzerine Değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 23-25.
- Akgür, M., & Roca, D. B. (1997). *Mısır Ülke Etüdü*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Alkan, N. (2000). *Piskolojik Harekat, Polis ve Terörizm*. Ankara: EGM Yayınları.
- Alkan, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm*. Ankara: TEMUH Dairesi Yayınları Başkanlığı.
- Alptekin, H. (2018). *Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri*. Ankara: SETA Yayınları.
- Apaydın, Y., & Tunalı, H. (2011). *2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Araz-Takay, B., Arin, K., & Omay, T. (2009). The Endogenous and Non-Linear Relationship Between Terrorism and Economic Performance: Turkish Evidence. *Defence and Peace Economics*, 1-10.
- Artan, S. (2006). *Türkiye'de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.
- Aydemir, S. (2006). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizm. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale.
- Aydın, N. (2009). *Küresel Terör, Terörizm*. İstanbul: Kumsaati Yayın Dağıtım.
- Bal, İ. (2012). *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*. USAK Yayınları.
- Baykal, M. (1997). Terörizm: Dün, Bugün, Yarın. *Yeni Forum Dergisi*, 20-21.
- Beşe, E. (2002). *Avrupa Birliği ve İnsan Hakları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bozkurt, H. Y. (2007). *Zaman Serileri Analizi*. Ankara: Ekin Kitapevi.
- Civic Assistance Committee İnternet Sitesi*. (2009, Temmuz). Russian society under control-Abuses in the fight against extremism and terrorism: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/russia/Russian-society-under-control> adresinden alındı
- Çaşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelik, Ş. (2015). Türkiye'de Büyükbaş Hayvan Sayıları ve Nüfus Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 80-93.
- Çınar, B. (1997). *Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terör*. Ankara: Sam Yayınları.

- Demirci, N. S., & Özyakışır, D. (2017). Finansal Gelişmişlik ve Beşeri Sermaye Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Zaman Serileri Analizi(1971-2013). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 25-40.
- Dikmen, N. (2009). *Ekonometri Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Dilmaç, S. (2010). Terörizm Sorunu ve Türkiye. *Uluslararası Güvenlik Ve Terörizm Dergisi*, 39-40.
- Doğan, B. (2020). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: AKFON Yayıncılık.
- Durgun, Ö., & Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 126-137.
- Emsen, S., & Değer, K. (2004). Turizm Üzrine Terörizmin Etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimleri. *Akadeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 67-83.
- Enders, W. (2004). *Applied Econometrics Time Series*. New York: John Wiley and Sons Inc.
- Enders, W., & Sandler, T. (1991). Causality Between Transnational Terrorism and Turism: The Case of Spain. *Terrorism*, 49-50.
- Erdem, M. S., & Sezgin, S. (2018). Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya ve Türkiye'nin Genel Bir Görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 315-333.
- Erdoğan, A. (1998). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Sosyal Planlama Başkanlığı*. Ankara: DPT Yayını.
- Erdoğan, E., Topçu, M., & Bahar, O. (2013). Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi . *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 99-109.
- Fendoğlu, H. T. (2012, 5 Ağustos). Terör ve Medya. <http://www.sde.org.tr/> adresinden alındı
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 181-196.
- Gökbunar, R., & Gökbunar, A. R. (2010). *Terör Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gövdere, B., & Can, M. (2015). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Eşbütünleşme Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 104-114.
- Gözdeli, T. (2016). Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırımlı Birim Kök ve Eşbütünleşme Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 224-238.
- Gujurati, D. N. (2011). *Temel Ekonometri* . İstanbul : Literatür Yayıncılık.

- Güloğlu, B., & Ivrendi, M. (2010). Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America. *Applied Economics Letters*, 381-386.
- Gündüz, M. (1996). *Basın ve Terör*. İzmir: Saray Kitapevi.
- Güvenek, B., Alptekin, V., & Çetinkaya, M. (2010). Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi . *Kamu-İş*, 7.
- Herzog, T. (1991). *Terrosmus-Versuch Einer Definition und Anolyse Internationale*. Köln.
- İlhan, S. (2008). *Terör: Neden Türkiye*. İstanbul: Alfa-Basım Yayın.
- İşığıçok, E. (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Işık, N., Acar, M., & Işık, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 326-340.
- Kadılar, C. (2020). *Zaman Serileri Analizine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karacasulu, N., & Ovalı, Ş. (2004). Terör: Kavramsal Çeşitlilik. *Mülkiye Dergisi*, 55-59.
- Karlık, R. (2009). *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaya, İ. (2005). *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: USAK yayınları.
- Kılıç, Z. (2007). Küreselleşme ile İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kışlalı, A. T. (1998). *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Yayınları.
- Kocabıyık, T. (2016). Johansen Eşbütünleşme Testinde Karar Aşamalarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40-50.
- Laçiner, Ö. (2009). *Dönemler ve Zihniyetler*. İletişim Yayıncılık.
- Laçiner, S. (2006). *Terörle Mücadelede Yasal Önlemler*. Ankara: Siyasal Basım Yayın Dağıtım.
- Mert, M., & Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Natenyahu, B. (1995). *Fighting Terrorism: How Democracies Can Defeat Domestic and International Terrorism Hardcover*.
- Olgun, F. A., Işın, Ş., & Işın, F. (2018). Türkiye'de Tarımsal GSYH İle Tarımsal Yatırımlar Arasında Nedensellik İlişkisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 63-75.

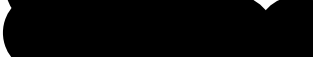
- Oltulular, S., & Terzi, H. (2004). Türkiye'de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 219-226.
- Öktem, E. (2007). *Terörizm*. Ankara: Derin Yayınevi.
- Özçer, A. (2006). *Çoğul İspanya*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Özdemirli, T. (2006). Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Terörizmle Mücadele. *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Özkök, H. (2006). Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği. *Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi*. Ankara.
- Özsağır, A., & Çütçü, İ. (2005). Inovasyon-Dış Ticaret Arasındaki Nedensellik İlişkisi; Vektör Hata Düzeltme Modeli ile Türkiye Analizi(1980-2013). *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 119-132.
- Öztürk, S., & Çelik, K. (2009). Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 91-95.
- Öztürkler, H. (2009). Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapılarının Temel Özellikleri. *Ortadoğu Analiz*, 70-71.
- Özuysal, H. (2011). Türkiye'de Sağlık Harcamaları: Ekonometrik bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Saraçlı, M. (2007). Uluslararası Hukukta Terörizm. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1061-1062.
- Serper, A. (2007). Terör ve Hayvancılık. *Hayvan Sağlığı Dergisi*, 1-8.
- Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zman Serileri Analizi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Sezgin, Ş., Gündüz, N., & Sezgin, S. (2008). Güneydoğu Terör Olaylarının Ekonomik Sonuçları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5-6.
- Taner, B. (2000). Terörizm ve Turizm. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 93-98.
- Tarhan, N. (2003). *Psikolojik Savaş & Gri Propaganda*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Terörle Mücadele Kanunu*. (2019, Eylül 28). www.mevzuat.gov.tr:https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713-20140211.pdf adresinden alındı
- Terrorism, C. o. (2008). Council of Europe Yayınları.
- Topal, A. H. (2005). *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*. İstanbul: Beta Yayınevi.

- Uysal, D., Mucuk, M., & Gerçeker, M. (2012, Kasım 11). *Terörizmin Ekonomik Etkileri: Türkiye*. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/terör6.pdf>. adresinden alındı
- Ünal, Ş., Özdağ, Ü., & Öztürk, O. (2012). *AIHS Terör İncelemeleri*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Ünsal, E. M. (2013). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Volkan, V. D. (2000). *Kanbağı- Etnik Gururdan Etnik Teröre*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Wilkson, P. (1986). *Terörizm ve Liberal Devlet Terörizmi ve Liberal Devlet*. New York University Press.
- Wilkson, P. (1986). *Terrorism and The Liberal State*. New York University Press.
- Yavuz, C. (2011). *Terör ve Terörizmle Mücadele*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yeniçeri, Z., & Dönmez, A. (2008). Terörizm ve Terörist Algısı: Silahı Kimin Tuttuğu Ne Kadar Etkili? *Türk Psikoloji Etkisi*, 103-105.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, İ., & Türkmen, F. (2008). Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkileeinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 186-187.
- Yıllancı, V. (2009). Fisher Hipotezinin Türkiye İçin Sınaması: Doğrusal Olmayan Eşbütünleşme Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 205-213.
- Yılmaz, B. S., & Yılmaz, Ö. (2005). Terörizm ve Terörizmin Hedefi olarak Turizm Endüstrisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 39-58.
- Yılmaz, B. S., & Yılmaz, Ö. (2005). Terörizm ve Terörizmin Hedefi Olarak Turizm Endüstrisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 39-58.
- Zafer, H. (1999). *Ceza Hukukunda Terörizm*. İstanbul: Beta Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : CEREN YELLİ, Kübra
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 28.09.1993, Anamur
Medeni hâli : Evli
Telefon :
e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi / İktisat	2017
Lise	Anamur Anadolu Lisesi	2011

Yabancı Dil

İngilizce, Almanca

Hobiler

-

